

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V)
SAVAŞ ESİRLERİNE MUÂMELESİ

FATİH FİŞNE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. AHMET TURAN YÜKSEL

KONYA-2019

I.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yatılı TİŞNB
	Numarası	128110021010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/İslam Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof.Dr.Ahmet Turan YÜKSEL
	Tezin Adı	Hz.Peygamber (S.A.V.)'in Savaş Esirlerine Muamelesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Hz.Peygamber (S.A.V.)'in Savaş Esirlerine Muamelesi başlıklı bu çalışma 03/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jüriimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof.Dr.	Ahmet Turan YÜKSEL	
2	Prof.Dr.	Mehmet Bahaeddin VAROL	
3	Doç.Dr.	Mehmet ESER	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatih KİŞNE		
	Numarası	128110021010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tez Adı	Hz. Peygamber'in (s.a.v) Savaş Esirlerine Muamelesi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Fatih Kişne

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatih FİŞNE		
	Numarası	128110021010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel		
Tezin Adı	Hz. Peygamber'in (s.a.v) Savaş Esirlerine Muâmelesi			

Savaşlar tarih boyunca çeşitli sebeplerle hep var olmuştur. Bu mücadeleler sonucunda galip gelen taraf, mağlup tarafın muharip askerlerini, bazen de tüm üyelerini esir alıp tutsak etmiştir. Yüzyıllar boyunca esirler hiçbir kıstasın olmadığı keyfi uygulamalara maruz kalmışlar ve ağır işkenceler altında öldürülmüşlerdir. Ancak zamanla işgücüne duyulan ihtiyaç sebebiyle esirler öldürülmeyip köleleştirilmeye başlanmıştır. Köle statüsüne getirilen bu esirler sahibinin inisiyatifinde, zamanla unutulup gitmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke döneminde müşriklerin ağır tahriklerine rağmen onlara karşı bir mücadeleye girişmemiştir. Ancak Medine döneminde kendilerini savunmak ve İslâm'ın tebliği için önce müşriklerle daha sonra Yahudi ve Hıristiyanlarla mücadele etmiştir. Onun gerek düşman üzerine gönderdiği seriyyeler gerekse gazvelerinde birçok esir alınmıştır. Alınan bu esirlere esaretleri süresince herhangi bir işkence veya kötü muâmele uygulanmasına izin verilmemiş, aksine onların tüm ihtiyaçları devlet tarafından karşılanarak rahat etmeleri sağlanmıştır. En sonunda alınan esirler ya karşılıksız olarak, ya da fidye karşılığında serbest bırakılmışlardır. Esirlerin öldürülmesi ancak esaretten önceki suçları sebebiyle olmuş, bazen de mübâdele yoluyla düşman elindeki müslüman esirler kurtarılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) erkek esirleri köleleştirmemiş, mevcut kölelerin serbestiyeti için birçok formül geliştirmiştir. Onun esirlere olan bu muâmeleleri dünyaya güzel bir örnek ve müslümanlara da kıstas olmuştur.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Fatih FİŞNE		
	Student Number	128110021010		
	Department	History and Arts of Islam / History of Islam		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel		
Title of the Thesis/Dissertation	The Prophet Muhammad's (P.U.H) Treatment to the Captives			

Battles have always been for various reasons throughout history. As a result of these struggles, the victorious party captured the combatant soldiers and sometimes all members of the defeated party. For centuries, prisoners have been subjected to arbitrary practices where there are no criteria, and have been killed under heavy torture. However, due to the need for labor force, prisoners were not killed and began to be enslaved. These slaves which were brought to the status of slaves, went into oblivion over time under the control of the owner.

The Prophet (p.u.h) did not engage in a struggle against the idolaters during the Mecca period despite the heavy provocations. However, during the Medina period, he fought firstly with the idolaters and then with the Jews and Christians in order to defend themselves and to serve Islam. Many prisoners were taken both in the battles that he sent his soldiers on the enemy and in his battles that he engaged with. These prisoners were not allowed to be subjected to torture or ill-treatment during their captivity. On the contrary, all their needs have been provided by the state to ensure their comfort. Finally, the captives were released either free of charge or in exchange for ransom. The killing of the prisoners was only due to the crimes before the captivity, and sometimes the Muslim prisoners in the hands of the enemy were rescued through exchange. The Prophet (p.u.h) did not enslave male prisoners and developed many formulas for the freedom of the present slaves. His treatises to captives are a good example to the world and a benchmark for muslims.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Konusu	1
2.Araştırmanın Amacı ve Önemi.	2
3.Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	4
4. Savaş Esiri Tanımı	7
5. Dünyada Savaş Esirleri	11
5.1. Hıristiyan (Roma) Toplumunda	14
5.2. Yahudi Toplumunda	16
5.3. Eski Türk Toplumunda.....	17
6. İslâm Öncesinde Savaş Esirleri	19

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER (S.A.V) DÖNEMİ GAZVELERDE ESİR ALINANLAR

1.1. Bedir Gazvesi'nde	30
1.2. Karkaratülküdr Gazvesi'nde	37
1.3. Benî Kaynukâ' Gazvesi'nde	37
1.4. Uhud Gazvesi'nde	38
1.5. Benî Nadîr Gazvesi'nde	39
1.6. Zâtürrikâ' Gazvesi'nde.....	41
1.7. Benî Mustalik Gazvesi'nde	41
1.8. Benî Kurayza Gazvesi'nde	42
1.9. Umre Seferi'nde.....	46
1.10. Hayber'in Fethi'nde.....	47
1.11. Vâdilkurâ Gazvesi'nde	48
1.12. Mekke'nin Fethi'nde.....	49
1.13. Huneyn Gazvesi'nde	51
1.14. Tâif Gazvesi'nde	53

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER (S.A.V) DÖNEMİ SERİYYELERDE ESİR ALINANLAR

2.1. Batn-ı Nahle Seriyyesi'nde	56
2.2. Karede Seriyyesi'nde	58
2.3. Amr b. Ümeyye Seriyyesi'nde	58
2.4. Dûmetülcendel Seriyyesi'nde	59
2.5. Kuratâ Seriyyesi'nde.....	60
2.6. Zülkassa Seriyyesi'nde.....	60
2.7. Cemûm Seriyyesi'nde	61
2.8. İs Seriyyesi'nde	61
2.9. Medyen Seriyyesi'nde	62
2.10. Fedek Seriyyesi'nde.....	62
2.11. Zeyd b. Hârîse Seriyyesi'nde.....	62
2.12. Kürz b. Câbir Seriyyesi'nde	63
2.13. Hısmâ Seriyyesi'nde	64
2.14. Hz. Ebû Bekir'in Necid Seriyyesi'nde	65
2.15. Cinâb Seriyyesi'nde.....	65
2.16. Kedîd Seriyyesi'nde.....	65
2.17. Gâlib b. Abdullah Seriyyesi'nde	66
2.18. Siy Seriyyesi'nde.....	67
2.19. Hadıra Seriyyesi'nde.....	67
2.20. Uyeyne b. Hısn Seriyyesi'nde	68
2.21. Benî Cezîme Seriyyesi'nde.....	69
2.22. Benî Anber Seriyyesi'nde	70
2.23. Dahhâk b. Süfyân Seriyyesi'nde	70
2.24. Ali b. Ebû Talib Seriyyesi'nde	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V) ESİRLERE MUÂMELELERİ

3.1. Esirleri Öldürme	74
3.2. Esirleri Serbest Bırakma	76
3.2.1. Karşılıksız Olarak	76
3.2.2. Fidyeye Karşılığında	77
3.2.3. Okuma-Yazma Öğretme Karşılığında	78
3.2.4. Müslüman Olduğunda	78
3.2.5. Değiştirme (Mübâdele) Usûlüyle	79
3.2.6. Anlaşma (Mukâtebe) Usûlüyle	79
3.2.7. Ailelerin İsteği Üzerine	80
3.2.8. Şartlı Olarak	81
3.2.9. Özel Rica Üzerine	81
3.3. Esirleri Fidyeye Olarak Verme	81
3.4. Esirleri Satma	82
3.5. Esirleri Köle ve Cariye Edinme	82
3.6. Esirlere Kötü Muâmelenin Yasaklanması	84
3.7. Farklı Esir Türlerine Muâmeleler	85
3.7.1. Düşman Eline Düşen Müslüman Esirler	86
3.7.2. Mürted Esirler	86
3.7.3. Âsi Esirler	87
3.7.4. Hz. Peygamber'den (s.a.v) Sonra Esirler	87
SONUÇ	91
BİBLİYOGRAFYA	93

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhis-selam
b.	: İbin(oğul)
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c	: Celle Celâlühü
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
Hız.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	:Radiyallahü Anh
s.	: Sahife
s.a.v	: Sallallâhü Aleyhi ve-Sellem
thk	: Tahkik eden
t.y.	: Tarih yok
yay.	: Yayıncılık
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

ÖNSÖZ

Her şeyden önce âlemlerin Rabbi olan Allâh'a (c.c) hamd, onun Rasûlüne, âline ve ashâbına da salât ve selam olsun.

İnsanlık tarihi boyunca savaşlar hep vârolagelmişlerdir. Savaşların doğal sonuçlarından birini de savaş sonunda alınan esirler oluşturmaktadır. Bu esirlere ne gibi bir muâmelede bulunulacağı hakkındaki farklı görüşler ve esirlerle ilgili verilen hükümler, tarih boyunca gündemdeki yerini korumuştur. Bilinebilen tarihi zamanlardan bu güne gelinceye kadar dünya genelindeki savaş esirlerine çok çeşitli ve ağır muâmelelerde bulunulduğu görülmektedir. Esirleri öldürme, fillere ezdirme, köleleştirme, onların çeşitli uzuvlarını kesme ve esirlere daha başka türde envâi çeşit işkence yapma bu uygulamalardan bazılarıdır. Son birkaç yüzyıl içerisinde uluslararası alanda savaş esirleri hakkında birtakım iyileştirmeler meydana gelmiştir. Uluslararası geçerliliği olan çeşitli usûl, kanun ve kurallar belirlenmişse de, hâlâ güç ve kuvvet dengelerinin en önemli belirleyici rolü oynadığı yadsınamaz bir gerçektir.

İslâm tarihinin ilk dönemlerini detaylıca analiz ederek, bizim için rol model olan Hz. Peygamber (s.a.v) dönemi savaş esirlerine muâmeleler hakkında bir çalışma yapmak istedik. O'nun hayatı, yaşantısı, sözleri vb. hakkında birçok çalışma ve tez yapılmış olmasına rağmen Hz. Peygamber'in (s.a.v) savaş esirlerine muâmeleleri hakkında herhangi bir çalışmanın yapılmadığını müşahade ettik. "İslâm Hukuku" başlığı altında savaş esirleri konusu hakkında birçok çalışma olmasına rağmen, bu çalışmaların daha çok esirlerin fikhî durumları hakkında olduğu görülmektedir. Biz ise Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde esirlere yapılan muâmeleleri gün yüzüne çıkarmak, hem de İslâm tarihi boyunca var olan uygulamalar arası farkı ortaya koymaya yardımcı olmak için bir tespit olmak üzere bu konuyu tez çalışması olarak seçtik.

Üç bölümden meydana gelen çalışmamızın Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, yöntem ve metodu ile kaynaklarına değinerek araştırma hakkında teknik bilgiler verdik. Devamında Hz. Peygamber (s.a.v) dönemi esirlere olan muâmeleleri daha iyi anlayabilmek için konuya giriş, esir kelimesinin lügat ve ıstılâhi anlamı ve kısaca savaş esirlerinin Hz. Peygamber (s.a.v) öncesi durumlarını ele aldık. Câhiliye Dönemi Kabileleri, Roma(Hiristiyan) ve Yahudi Toplulukları ile eski Türk Devletlerindeki savaş esirlerine yapılan muâmeleleri dünyadaki örneklikleri açısından inceledik.

Birinci bölümde, İslâm Dîni'nin tebliğcisi Hz. Peygamber'in (s.a.v) hicretten sonra Medine döneminde yapılan savaşlarda bizzat komutanlığını yürüttüğü gazveler sonucu meydana gelen esir alma olaylarını inceledik. Esirler konusundaki âyetleri ve hükümlerini de

bu bölüm içerisinde ele alarak İslâm Devletinin lideri Hz. Peygamber'in (s.a.v), ayetlerdeki esirlerle ilgili hükümleri sahada nasıl uyguladığını tespiti çalıştık.

İkinci bölümde, Hz. Peygamber'in (s.a.v) bizzat katılmadığı ancak sahabîlerini görevlendirdiği savaşlar olan seriyyelerden esir alma olayı meydana gelenleri inceledik. Seriyeye komutanlarının esirlerle ilgili muâmelelerini ortaya koyup, Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu muâmeleleri tasvip edip etmediğini araştırdık. Tasvip etmediği muâmelelerin neler olduğu ve seriyeye komutanının esirlerle ilgili davranışlarında yanlış gördüğü muâmelelere karşı ne gibi bir tepki ortaya koyduğunun tespitine çalıştık.

Üçüncü bölümde ise bu savaşlarda alınan esirlere yapılan muâmeleleri inceledik. Hz. Peygamber'in (s.a.v) karakter bakımından farklılık arzeden esirlere olan muâmelelerini başlıklar altında topladık. O'nun dönemindeki esir edilenlerin âkıbetlerini ve ne gibi bir sosyal, ekonomik veya ilmî altyapıya kavuştuklarını araştırdık.

Bu çalışmamın hazırlanması, tashih ve değerlendirilmesi noktasında yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL'e, bu yoğun süreçte sabır ve destekleriyle her daim yanımda olan sevgili eşim ve oğluma, minnet ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Fatih FİŞNE

Konya-2019

GİRİŞ

Allah (c.c) insanları işbirliği yapmak ve tanışmak için kabilelere, milletlere, renklere ayırmış ve insanlara diğer semavî dinlerin kaynağı olan İslâm'ı göndermiştir. Tüm semavi dinlerde zorbalık ve öldürmek yasaklanmıştır. Ancak kutsal değerleri korumak ve nefsi müdafaa için ise mücadele emredilmiştir. Hâbil ve Kâbil ile başlayan insanlar arası mücadele insan nesli çoğaldığı müddetçe farklı boyutlarla devam etmiştir. Medeniyetlerin yaşamının devamı ve gelişimi için her milletin bir tarih bilgisi ve tarih şuuru ile yetişmesi gerekmektedir.

Savaş ve savaş sonunda gâlip gelen tarafın esir alması, önümüzde tarihi bir gerçeklik olarak durmaktadır. Buna istinâden İslâm Dîni'ne göre kimler savaş esiridir ve savaş esirlerine uygulanacak muâmeleler neler olmalıdır, soruları gündeme gelmektedir. Bu soruların cevaplarının daha doğru, anlaşılır ve bilimsel olmasına katkı sağlamak için çalışmamızda Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu konudaki örnek uygulamalarının tespiti ve tahlilini yapmaya çalışacağız. Bu kısımda araştırmanın konusu, amacı, yöntem ve kaynakları bilgilerinin ve alt başlıklarının yer aldığı teknik alt yapı birimleri verilecektir. Devamında Hz. Peygamber'in (s.a.v) esirlere muâmele ile ilgili nasıl bir hazırbulunuşluk içerisinde olduğunu(esirlerle ilgili mevcut durumu) anlamak için esirlere muâmelenin dünya genelindeki genel seyrine ve tarihsel süreçteki değişimine de değineceğiz.

1. Araştırmanın Konusu

İslâm insana çok değer verir ve insanı muhâtap alır. Allah'ın (c.c) Hz. Peygamber'e (s.a.v) indirdiği vahyin esas muhâtabı insanlardır. İslâm'ın gözünde insan Allah'ın (c.c) yarattığı en güzel, en şerefli varlıktır. Tin Sûresi 4. ayette “ *Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır*”, yine İsrâ Sûresi 70. ayette “ *Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nîmetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık*” buyurulmuştur. Böyle bir şeref ve üstün vasıflarla yaratılan insanoğlu savaşlar sonunda esaretle başbaşa kalabilmektedir. Hürriyetini yitiren bu insanlar hemcinsleri tarafından üstün vasıflarına yakışmayacak muâmelelere mâruz kalabilmektedir.

Araştırmamızın konusunu müslümanların Nebîsi Hz. Peygamber'in (s.a.v) yaşadığı dönemde bizzat katıldığı gazveler sonunda aldığı esirlere muâmeleleri ile gönderdiği seriyyeler sonucu sahâbîler tarafından alınan esirlere olan muâmeleleri oluşturmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Savaş, iki veya daha fazla devletin iradelerini birbirlerine kabul ettirmek amacıyla devletler hukuku kurallarına uygun olarak silahlı kuvvetleri vasıtalarıyla giriştikleri silahlı bir mücadeledir. Savaşlar kimi toplumlara sevinç, kurtuluş ve başarı getirirken, kimilerinin de tarih sahnesinden silinmesine, gözyaşı, hüznün ve hüsrânına sebep olmaktadır. Tarihi seyir içerisinde savaşlardan etkilenmeyen kendi içerisinde, komşusuyla veya başka uluslarla savaşmamış bir devlete rastlanmamıştır. Savaşlarda silahlı çatışma, yaralanma, can kaybı, esir edilme, medeniyetlerin tahribi vb. birçok yıkıcı olumsuz etki vardır. Sonu gelmeyen, bazen de önlenemeyen bu savaşlarda, en çok mağdur olan da savaş sonunda düşmana esir olan kitledir. Özellikle küreselleşmenin etkili olduğu, bilim ve teknolojinin hızla geliştiği, ekonomik çıkarların değiştiği günümüz çağındaki savaşlarda on binlerce kişinin esir düşmesi zihinlerde, bir devletin silahlı kuvvetlerine direkt dâhil olan veya direkt dâhil olmayan şahısların durumlarının ne olacağı sorusunu oluşturmaktadır.

Bu zâviyeden araştırmamızın amacı: İslâm'a göre kimlerin savaş esiri sayılacağı, savaş esirlerine nasıl muâmele edileceği, savaş esirlerinin hak ve yükümlülüklerinin neler olduğu ve esâretin nasıl sona ereceği gibi konularda; Kur'ân'ın uygulayıcısı Hz. Peygamber'in (s.a.v) esirlere olan uygulamalarını esas alıp inceleyerek, bir tespit yapmak ve çıkarılan hükümleri ortaya koymak olacaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bir rahmet peygamberi olduğu kadar bir savaş peygamberi olduğunu da unutmayıp, bu savaşlarının doğurduğu neticelerin fikhî ve hukûki boyutlarını da tam olarak onun uygulamaları önderliğinde çerçevelemek gerekmektedir. Bu açıdan konumuz olan Hz. Peygamber (s.a.v) dönemi esirlere olan uygulamaların tespiti, son derece önem arz etmektedir.

Yüce Allah (c.c), İslâm'ı anlamak ve uygulamak için müslümanlara Hz. Peygamber'i (s.a.v) örnek göstererek, her konuda onu rol model almalarını emretmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hayatı, yaşantısı sözleri hakkında birçok kitap ve tez yazılmıştır. Ancak onun esirlere olan muamelelerinin tespiti noktasında özgün bir çalışma yapılmadığını gözlemledik. Bugün hâlihazırda İslâm'da esirlere muâmele ile ilgili birtakım hükümler içeren çalışmalar vardır. Fakat bu çalışmaların tamamına yakını tarihsel bir tespit yapmadan Hz. Peygamber'in (s.a.v) esirlere olan muamelelerinin tahliline ve çıkarılacak hükümlerin tespitine girişmektedir. Bir kısım eserler ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonraki Dört Halife Dönemi ve sonraki diğer İslâm Devletlerindeki uygulamalar ve hukukî yaptırımlar üzerine yoğunlaşmışlardır. Biz de bu eksiklikten yola çıkarak çalışmamızı bizzat vahye muhâtap olan ve Kur'ân-ı Kerim'in ışığında vahyin ilk uygulayıcısı konumundaki Hz. Peygamber'in (s.a.v) savaş esirlerine

muamelelerinin tespiti üzerine konumlandık. Onun Kur'ân-ı Kerim'in ışığında ve sosyo-siyasal şartlar altında verdiği hükümlerin tespiti, dayanakları ve son bölümde tarihsel süreçte bu muamelelerin etkisi üzerinde durduk.

Bilinebilen en eski medeniyetlerden İslâm medeniyetine ve İslâm sonrası günümüz medeniyetlerine kadar savaş sonrası esirler alınmış, bu esirlere uygulanan muamele çeşitlerinin ise çok farklı ve tamamen keyfi olduğu görülmüş ve görülmektedir. İslâm'ın bu tutarsızlıklar karşısında esirlere muamele konusunda ne gibi bir standart getirdiği hususunun, hem hukukî hem insanî hem de dinî açıdan kesin olarak belirlenmesi elzemdir. Bu tespitte en önemli kriter olan Hz. Peygamber'in (s.a.v) esirlere olan muameleleri hakkındaki nübüvvet süresince devam eden dağınık haldeki bilgilerin bir arada sunulması, araştırmamızın vahiy kaynaklı ne gibi yenilikler geldiği ve uyguladığının tespitinde yapacağı katkı açısından ne kadar önemli olduğunu bize gösterdi.

İslâm bize, zulmetmemeyi ve toplum içinde savaş ve barış durumlarında adaletle hüküm tesis etmeyi emretmektedir. Bunun içindir ki savaş gibi olağanüstü durumlarda bile İslâm, birtakım kural ve uygulamalarla keyfiliğin önüne geçmiştir. Araştırmamızda İslâm'ın esirlere, mağdurlara, kölelere, diğer medeniyetlerin aksine nasıl merhamet ve adaletle hükmettiğini, bizzat müslümanların Nebîsi Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulamalarının sebep ve sonuç analiziyle ortaya koymak istedik. Tarihte hiçbir insanın veya peygamberin hayatı, söz ve davranışları Hz. Peygamber (s.a.v) kadar ayrıntılarıyla tespit edilebilmiş değildir. Biz de objektif bir bakış açısıyla onun hayatındaki esirlere olan muameleleri cihetini sorguladık.

Özellikle müsteşriklerin iddialarında Hz. Peygamber'in (s.a.v) esirlere olan muamelelerinden bazılarının Kur'ân ayetleriyle uyuşmadığı belirtilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de Muhammed Suresi 4. ayette ***“İnkâr edenlerle -savaşa- karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları iyice yıldırıp sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye alarak onları salverin.”*** buyurulmaktadır. Esirlerle ilgili bu hükümde esirlerin ya karşılıksız ya da fidye ile salıverilmeleri gerektiği emredilirken, Hz. Peygamber'in (s.a.v) bazı esirlerin öldürülmesine hükmetmesini nasıl anlamalıyız? Araştırmamızda bu ve benzeri soruların cevaplarını Hz. Peygamber'in (s.a.v) tatbiklerindeki ana saikleri sebep ve sonuç ilişkisi içinde inceleyerek açıklamaya çalıştık.

Devletlerarası ilişkilerde karşılıklı güven ve haklara saygı çok önemlidir. İslâm iki devlet arasında yapılan savaşta kişi hak ve hukukunun göz ardı edilmemesi için çeşitli standartlar belirlemiştir. Bu standartlar İslâm toplumunda esirlerin konumunu belirlerken, Hz. Peygamber (s.a.v) dönemindeki uygulamalar ayrı bir önem taşımaktadır. Sonraki devirlerde

birçok konuda olduğu gibi esirlere uygulanacak muâmele ve esirlerin tâbi tutulacakları hukûkî statünün belirlenmesinde de bu dönem örnek alınmış, ilgili ayetler de bu uygulamanın ışığı altında yorumlanmıştır.

Araştırmamız, her açıdan çok önemli bir dönemin analiziyle çıkacak sonuçları, insanlığın dikkatine sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaca hizmet için çalışmamızda esirlerin hukûkî boyutuna değinmedik. Yaptığımız sadece bir tespitten ibarettir.

3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Araştırmamızda İslâm tarihindeki esirlere olan muâmeleleri ortaya koyarak, Kur'ân'ın ve Kur'ân ışığında Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulamalarını sebep ve sonuç olarak analiz ettik. Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde esir alınan gazve veya seriyyelerin ayrıntılarına inerek bir olayın meydana geliş sebebini araştırıp Hz. Peygamber'in (s.a.v) olay sonundaki esirlere olan muâmelesinin o zamanki şartlar altındaki altyapısını, neden-sonuç ilişkisini de dâhil ederek anlamaya çalıştık. Tezimizde Hz. Peygamber'in (s.a.v) tüm gazve ve seriyyelerini değil, konumuzu ilgilendiren içerisinde esir alma faaliyeti vukû bulmuş olayları ele aldık. Ancak olayların sebeplerini tam anlayabilmek açısından savaşlar arasında bir bağlantı varsa kısaca birbirleriyle bağlantılı olaylara(esir alma olayı olmasa bile) vurgu yaptık.

İncelememizdeki olayların sıralamasında, genel kabul görmüş İslâm tarihi kronolojisini esas aldık. Çalışmada gerekli yerlerde olayların hicrî yılı ve milâdî karşılığını da verdik. Esir alma işinin sonunda, uygulamalardaki farklılıkları ve beraberinde Hz. Peygamber'den (s.a.v) sonra gelen varsa keyfî uygulamaları ve bunların da sebeplerini inceledik. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilerle bu yanlış anlama ve yanlış uygulamaların çok sınırlı olduğunu gördük.

Konumuz ana çerçevesini özellikle Hz. Peygamber (s.a.v) dönemi olayları oluşturduğundan, yaptığımız araştırmada ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarından başlayarak günümüz eserlerine doğru bir tarama gerçekleştirdik. Kaynaklardaki rivayetleri değerlendirdiğimizde Hz. Peygamber (s.a.v) dönemi, öncesi ve sonrası esirlerle ilgili çok önemli ipuçlarına ulaştık. Konumuz Klasik Tarih, Dünya Medeniyet Tarihi, Sosyal Tarih ve Hukuk alanlarını da ilgilendirdiğinden araştırmamızda Medeniyet Tarihi kitaplarına, tarihî bilgi ve belgelere başvurduk. Tarihî süreçte esirlik uygulamasını anlamaya ve esirlik uygulamasının çerçevesini belirlemeye gayret ettik. İslâm ve onun tebliğcisi Hz. Peygamber'in (s.a.v) tatbikleriyle bu uygulamada esirlerin aldığı yeni konunun tespitini

yapmaya çalıştık. Ana gâyemiz İslâm'î açıdan savaş esirlerine nasıl muâmelede bulunulacağı probleminin belirlenmesine katkı sağlamaktır. Bilhassa bu katkıda Hz. Peygamber'in (s.a.v) esirlere karşı muâmelelerini doğru açıdan değerlendirebilmek için tarihi bir tespit gerektiğinden, konumuzun kapsamında bulunan Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet başta olmak üzere; Hadis, Siyer, Meğazi, Tabakât, vb. kitaplara da sık sık yer verdik. Ayrıca müellifleri tarafından yazılan Diyanet İslâm Ansiklopedisi maddelerindeki bölümler de başucu kaynaklarımızdan oldu. Olayları ele alırken klasik İslâm tarihi eserlerinden başlayarak günümüz İslâm tarihi eserlerine doğru bir tarama yapıp, eleştirel eserleri de dâhil ederek olayları çok boyutlu bir çözümleme yoluna gittik. Kaynaklardaki atıfları takip ederek sonuca eriştik.

Araştırmamız boyunca konumuzla ilgili klasik İslâm tarihi kaynaklarından Hz. Peygamber'in (s.a.v) hayatını, gazve ve seriyyelerini, savaşlar sonunda alınan esirlerin isimlerini ve âkıbetlerini veren eserlerden; Vâkîdî'nin (ö. 207/823) *Kitâbü'l-Megâzî*,¹ İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*,² Belâzürî'nin (ö. 279/892) *Ensâbü'l-Eşrâf*,³ Ya'kûbî'nin (ö. 294/897) *Târîhu'l-Ya'kûbî*,⁴ Taberî'nin (ö. 310/922) *Târîhü't-Taberî*,⁵ İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1232) *el-Kâmil fi't-Târîh*⁶ ve *Üsdü'l Gâbe*,⁷ İbn Seyyidünnâs'ın (ö.734/1334) *Uyûnü'l-Eser*,⁸ İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*⁹ ve Diyarbekrî'nin (ö.995/1582) *Târîhu'l-hamîs*¹⁰ adlı eserlerinden istifade ettik. Ayrıca gazve ve seriyyelerde ön plana çıkan sahabelerin biyografileri için İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakât el-Kebîr*¹¹ adlı eserinden istifâde ettik. Sefer düzenlenen bölgelerin kimin tarafından ve hangi tarihte fethedildiğiyle ilgili Belâzürî'nin (ö. 279/892) *Futûhu'l-büldan*¹² adlı eserinden yararlandık. Savaş esirlerine muâmelelerden bahseden âyetlerin açıklamaları için Cessâs'ın (ö. 370/981)

¹ Vâkîdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1404/1984.

² İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Muhammed Fehmi es-Sercanî), Kahire, 1978.

³ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, (thk. Muhammed Hamîdullah), Jerusalem, 1963.

⁴ Ya'kûbî, Ahmed b. Ebû Ya'kub b. Cafer, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut, Dâru Sâdır, t.y.

⁵ Taberî, *Târîhü't-Taberî (el-Umem ve'l-muluk)*, thk. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim, Beyrut: Dâru Süveydan, 1967.

⁶ İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Leiden, 1293/1876.

⁷ İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Halîl Me'mûn Şihâ, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997.

⁸ İbn Seyyidünnâs, Ebu'l-Feth Fethuddîn Muhammed el-Ya'merî, *Uyûnü'l-Eser fi Funûni'l-Megâzî ve's-Şemâ'il*, Beyrut, 1402/1982.

⁹ İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, (ö.774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Cize: Hicr li't-tibâa ve'n-neşr, 1997.

¹⁰ Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed, *Târîhu'l-hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefis*, Beyrut, Müessesetü Şa'ban, t.y.

¹¹ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî,(ö. 230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Amr, Mektebetü'l-Hanebiyye, Kahire, 2001.

¹² Belâzürî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Dâvûd, *Futûhu'l-büldan*, el-Matbaatu'l-Rahmaniyye, Kahire, 1379/1960.

Ahkâmü'l-Kur'ân,¹³ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*¹⁴ gibi tefsirlerin yanı sıra muâsır birçok tefsire de müracaat ettik.

Savaş esirleri konusunda Arapça hazırlanmış müstakil çalışmalardan Abdüsselâm b. Hasan el-Edgîrî'nin, *Hükmü'l-Esra fi'l-İslâm*¹⁵ ve Vehbe ez-Zühaylî'nin, *Âsârü'l-Harbi fi'l-Fıkhî'l-İslâmî Dirâse Mükarîne*¹⁶ gibi eserlerinden yararlandık. Tükçe hazırlanmış çalışmalardan ise özellikle konumuzla ilgili önemli gördüğümüz ve faydalandığımız esirlerin hukukî durumlarını ele alan şu eserlere değinmek istiyoruz; Ahmet Özel'in, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*¹⁷ ve Ahmet Yaman'ın *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*.¹⁸ Hz. Peygamber'in (s.a.v) gazve ve seriyyelerini her yönüyle ele alan ve savaş sonunda esirlerin durumuyla ilgili faydalandığımız eserlerden Elşad Mahmudov'un, *Sebepe ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*¹⁹ ve Muhammed Hamîdullah'ın *Hz. Peygamber'in Savaşları*²⁰ konumuzla ilgili sıkça başvurduğumuz kaynaklardandır. Konumuzla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olan ve çalışmamızda yararlandığımız lisansüstü çalışmalar ise şunlardır; Mehmet Çakırtaş'ın *Dört Halife Dönemi Savaş Esirlerinin Durumu* (Ankara/2001),²¹ Abuzer Fidan'ın *İslâm Hukukunda Savaş Esirlerinin Statüsü* (Van/2009),²² Yousıf Mohammed Saleem Shareef'in *İslâm Hukukunda Esirin Öldürülmesi (Karşılaştırmalı İnceleme)*(Bingöl/2017)²³ ve Haşim Özdaş'ın *Kur'ân Âyetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu* (Van/2019).²⁴

Yukarıda işaret ettiğimiz çalışmalarda, bazıları istisna olmakla birlikte genelde savaş esirlerinin hukukî durumları irdelenmiştir. Tezimizde ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) savaş esirlerine uyguladığı muâmeleler tespit edilecektir. Böylece ileride savaş esirlerinin durumlarıyla ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlanacağını ümit etmekteyiz.

¹³ Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed es-Sadık Kahmavî, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1992.

¹⁴ İbn Kesîr, Ebü'l Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbuddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, Çev. Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner, İstanbul, 1994.

¹⁵ Edgîrî, Abdüsselâm b. Hasan, *Hükmü'l-esra fi'l-İslâm*, Rabat 1405/1985.

¹⁶ Zühaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Çev. Ahmet Efe vd., Risale Yay., İstanbul, 1992.

¹⁷ Özel, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, TDV Yay. Ankara, 1996.

¹⁸ Yaman, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yay, İstanbul, 1998.

¹⁹ Mahmudov, Elşad, *Sebepe ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamberin Savaşları*, İsam Yay, 2. Basım, İstanbul, 2018.

²⁰ Hamîdullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, Çev. Nazire Erinç Yurter, Beyan Yay., İstanbul, 1422/2002.

²¹ Çakırtaş, Mehmet, *Dört Halife Dönemi Savaş Esirlerinin Durumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

²² Fidan, Abuzer, *İslâm Hukukunda Savaş Esirlerinin Statüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2009.

²³ Shareef, Yousıf Mohammed Saleem, *İslâm Hukukunda Esirin Öldürülmesi(Karşılaştırmalı İnceleme)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl, 2017.

²⁴ Özdaş, Haşim, *Kur'ân Âyetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2019.

4. Savaş Esiri Tanımı

Hız. Peygamber'in (s.a.v) savaş esirleriyle olan münasebetlerini ve kimlerin esir kavramına dâhil olduğunu anlayabilmek için öncelikle, esir kavramının kelime ve terim anlamı üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir. Bu açıdan esir kelimesinin lügat ve ıstılâh anlamı ve genel olarak savaş esirlerinin Hız. Peygamber (s.a.v) öncesi durumları ele alınacaktır.

Esir, savaşta düşman tarafından yakalanan, düşman eline düşen tutsak kimse ayrıca bağlamak ve esir etmek anlamlarına gelen "esere" mazi fiilinden türemiş bir isimdir.²⁵ Muhârebede diri olarak elde edilen savaşçılardan herhangi bir şahıstır. Me'sur (esir edilmiş) kelimesi de esir anlamına gelir. Esir kelimesinin tekili "اسير", çoğulu "اسري" esra, "اساري" usara ve "اساري" esara'dır.²⁶ Esir alınan kişiler hakkında kullanılan "esâret" kelimesi bir savaş sonucunda veya başka bir şekilde mağlubiyet eseri olarak düşman eline düşmek, hürriyetinden mahrum kalmak halidir. Esir anlamında kullanılan bir diğer kelime "رقيبة" "rakabe" kelimesi de esasen boyun kökü demektir. Rakabe, esirlerin boyunlarına kement takılıp ahz (işkence) edilmesi münasebetiyle esir şahıstan kinaye olarak esir, köle, cariyeye anlamlarında kullanılmıştır.²⁷

Arapça'da "savaş esiri" karşılığında kullanılan esir kelimesi, "ip vb. şeylerle sağlamca bağlamak" anlamındaki esr (isare) kökünden türemiş bir sıfattır. Esir kelimesinin, savaşta ele geçen ve asıl muharip unsur olan yetişkin erkekler için kullanılmasına karşılık kökünde "gönlünü çelmek" anlamı bulunan "seby" yalnız kadın ve çocuk tutsakları ifade eder. Esir kelimesi bazen erkekleri ve kadınları kapsayacak şekilde kullanıldığı halde seby erkekler hakkında kullanılmaz.²⁸ Birçok hadiste yer alan seby kelimesi Kur'ân'da geçmez. İslâm hukuk kaynaklarında bu iki kelime anlam farkları muhâfaza edilerek kullanılmıştır. Kelimenin genel anlamına bağlı olarak esir kelimesi, kök anlamından hareketle "mahpus" manasında kullanıldığı da görülmektedir.²⁹ Esir kelimesinin tutuklu veya hükümlü manasında kullanıldığı da bilinmektedir³⁰. Nitekim Ebû Dâvûd Hirmâs b. Habîb'in babasından, onun da kendi babasından yaptığı şu rivayeti nakleder: "Bir borçlumu Resulullâh'a (s.a.v) getirdim, bana onu(n yakasını tutup) bırakma dedi. Sonra bana 'Ey Temim'lerin kardeşi esirine ne

²⁵ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er- Rûveyfî, *Lisanü'l-Arab*, Daru Sadr, Beyrut, 1415/1994, "esr", IV, 19.

²⁶ Sarı, Mevlüd, *El Mevârid Arapça-Türkçe Lügat*, İpek Yay., İstanbul, 1984, s.31.

²⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1405/1985, III, 337, 349.

²⁸ Özel, Ahmet, "Tarih Boyunca Savaş Esirleri ve Hukuk", *İnsan Hakları Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1425/2004, II, 83.

²⁹ Özel, Ahmet, "Esir", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 382.

³⁰ Karaman, Fikret, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2006, s.150.

yapmak istiyorsun?’ buyurdu.”³¹ Mâverdî, *el- Ahkâmus Sultâniyye*’de şöyle der: “Şer’î hapis, dar bir yerde hapsedmek olmayıp şahsı bizzat tasarrufta bulunmaktan men ve alıkoymaktan ibarettir; bu ister bir evde ister bir mescidde olsun veya hasmın bizzat kendisi veya vekili hapsedilen kimseyi takip ve gözetime memur edilsin. Bu yüzdendir ki Resulullah (s.a.v) o kimseyi “esir” diye adlandırmıştır”.³²

Türkçede erkek, kadın veya çocuk vb. fark gözetmeden savaşta düşmanın eline geçen herkes için esir kelimesi kullanılmaktadır. Ancak fikhî bir terim olarak esir, savaşta diri olarak ele geçirilen erkek muharip unsur, müslümanların güç kullanarak boyun eğdirip ele geçirdiği hür akıllı savaşçılar³³ ve bir harp ganimeti olarak tanımlanır.³⁴

Esir kelimesiyle bağlantılı olarak “abd” ve “köle” kavramları da “ibadet, ubûdiyet, kulluk” manalarıyla birbirleriyle ilintidir. Kişi Allah’a kulluk yapıyorsa abd, insana kulluk ediyorsa kölelik ortaya çıkar. Abd kelimesinin kökünü teşkil eden mefhum ibadet ve ubûdiyettir.³⁵ Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber (s.a.v), diğer peygamberler, melekler ve cinler için bile “abd” kelimesi kullanılmıştır³⁶. Ayrıca Kur’an’da göklerde ve yerde vâir olan herkesin Allâh’ın huzuruna “abd” olarak çıkacağı haber verilir.³⁷ Cahiliye toplumunda pek kullanılmayan ancak İslâm toplumunda yaygınca kullanılan bir isim olan Abdullah isminin yaygınlığını da, yalnız Allâh’a kul olmanın vicdan özgürlüğü ve tevhit inancının bir yansıması olarak görmek mümkündür.³⁸

Esir kelimesinin tarihi süreç içerisinde zamana ve bölgelere göre özünde birçok manalar topladığını, yaptığımız araştırmalardan anlamaktayız. Ancak özellikle savaş esirlerinin eski tarihi zamanlarda neredeyse tamamının öldürülmesine karşın, zamanla bu uygulama çeşitli zaruretler icabınca değişmiş ve esirlerin tamamı köleleştirilmeye başlanmıştır. Bu köleleştirilme uygulaması yüzyıllar boyunca tüm toplumlarda devam eden bir süreç olduğundan esir ve köle kavramaları birbirleriyle iç içe geçmiş kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın tarihimiz olan Osmanlılar dönemine baktığımızda sosyal

³¹ Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, İstanbul, 1401/1981, “Akdiyye”, s.29.

³² Kettânî, Muhammed Abdülhayy b. Abdilkebir b. Muhammed el- Hasenî el- İdrîsî, *et- Teratibu’l-İdariyye*, (Hz. Peygamber(s.a.v)’in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar), Çev. Ahmet Özel, İstanbul, 1414/1993, II, 53; Mâverdî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye ve’l Vilâyâtu’d-Diniyye*, thk. Hâlid Abdulatif es-Seb’ el-İlmî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1410/1994, “Ahkâm”, s.83.

³³ Birsin, Mehmet, “İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çorum, 2012, XI, 165-166.

³⁴ Cücü, Taner, “İslâm’da Esir ve Ona Uygulanan Muâmele”, *Diyanet Dergisi*, DİB Yay., Ankara, 1975, XIV, 305; Ganimet olarak esirler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Şimşek, Şevket, *Hadis Kültüründe Ganimet*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.86-89.

³⁵ Hamîdullah, Muhammed, “Abd”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 57.

³⁶ Nisa, 4/172; İsrâ, 17/1; Zâriyat, 51/56.

³⁷ Meryem, 19/93.

³⁸ Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Anayasa Hukuku*, Beyan Yay., İstanbul, 1995, s.268.

hayatta sıkça kullanılan "esirci, esir tüccarı, esirciler şeyhi" gibi kelimelerin savaşta tutsak olan düşman askerleriyle ilgili terimlerden ziyade, (kadın ve erkek) köle alım satımı yapan kişiler için kullanıldığı ve köle ticaretiyle ilgili kavramlar olduğunu anlayabilmekteyiz.³⁹ Bu itibarla esir ve köle kavramları her ne kadar birbirleriyle karıştırılsa da, günümüzde ve tarihi süreç içerisinde bu iki kavramın birbirlerinden ayrı tahlilini yapmak gerekmektedir.

Esirden farklı olarak köle, toplumda geçerli kriterler babında statü olarak farklı ve aşağı seviyede olan demektir.⁴⁰ Köle Arapça 'da "rakîk, rakabe, kın, memlûk, vasîf, milk-i yemin" gibi farklı manalara gelmektedir. Kadın köle manasında ise "cariye ve eme" gibi kavramlar yaygın olarak kullanılmaktadır. Köleliğin en çok beslendiği kaynağın savaş esirlerinin köleleştirilmesi uygulaması olduğunu görebilmekteyiz. Bunun yanında baskın, kaçırma, ailelerin bilerek daha iyi şartlarda yaşaması veya asil bir aile içine dâhil olması düşüncesiyle evlatlarını köle veya cariye olarak vermesi, köleliğin devamında etkili olmuştur. Kölelik tarih boyunca birçok kaynaktan beslenerek ortaya çıkmış ve yüzyıllar boyunca toplum içerisinde kabul görerek sosyal hayata yerleşmiş ve daha sonra fiilen, resmen ve şer 'an sona ermiş bir müessesedir. Ancak günümüz dünyasında insanların güçlü ve baskın kültüre sahip devletler tarafından bedenlen olmasa bile, fikren ve zihnen bir kültür erozyonuna uğratılıp sömürgeleştirilerek bir nevi köleleştirildikleri iddiaları tartışmaya açık yadsınamaz bir gerçektir.⁴¹

Esir kavramını ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) esirlere olan muâmelesini daha iyi anlayabilmemiz için, Kur'ân-ı Kerim ve onun ayetlerinin nüzûl sebepleriyle tefsîri, temel bilgi kaynaklarımızdandır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hayatıyla ilgili birçok husûsa değinen Kur'ân-ı Kerim'de, esir alma olayının bulunduğu birçok gazve ve seriyyenin sebep ve sonuçları ile ilgili âtıflar yapılmıştır.⁴² Kur'ân-ı Kerim'de esîr kelimesi bir yerde (el-İnsan 76/8) tekil olarak " اسيرا " şeklinde "**Yoksula, yetime ve esire, sevdikleri yemeği yedirirler.**" meâliyle geçmektedir. Çoğul olarak ise üç yerde geçer: Bakara Sûresi 85. ayette (el-Bakara 2/85) " اساري " şeklinde "**Sonra işte şimdi sizler birbirinizi öldürüyorsunuz; içinizden bir kesimi yurtlarından sürüyor, onlara karşı kötülük ve düşmanlıkta birbirinize arka çıkıyorsunuz. Esirler olarak size geldiklerinde de fidye verip kendilerini kurtarıyorsunuz. Hâlbuki onları sürgün etmek size haram kılınmıştı. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?...**" meâliyle; Enfâl Sûresi 67. ayette (el-Enfâl 8/67) " اسري " şeklinde

³⁹ Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 349.

⁴⁰ Aydın, M. Akif, "Köle", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 237.

⁴¹ Kuçuradi, Ioanna, "İnsan Haklarının Etnik Açından Çoklu ve Dini Açından Çoklu Toplumlar İçin Getirdikleri" *Dünya, İslâmiyet ve Demokrasi*, Adaneuer Vakfı Yay., s.47.

⁴² Hz. Peygamber'in (s.a.v) savaş esirleri ile ilgili ayetleri uygulama biçimleri için bkz: Özdaş, *Kur'ân Âyetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu*, s.58.

“Yeryüzünde iyice güçlenmedikçe esirler almak, hiçbir peygamber için uygun değildir. Siz dünyanın gelip geçici menfaatini istiyorsunuz; Allah ise âhireti murâd ediyor. Allah'ın kudreti her şeye üstündür, her işi ve her hükmü hikmet ile dir.” meâliyle; Enfâl Sûresi 70. ayette de (el-Enfâl 8/70) “الاسري” şeklinde “*Ey peygamber! Elinizdeki esirlere şöyle de: “Eğer Allah sizin kalplerinizde bir düzelme görürse sizden alınandan daha iyisini size verir ve sizi bağışlar.” Allah engin rahmet ve mağfiret sahibidir.”* meâliyle geçmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de esir kelimesi bir yerde de (el-Ahzâb 33/26) fiil kalıbıyla “تاسرون” şeklinde “*Allah, kitap ehlinde olup da onlara yardım edenleri de, kalplerine korku düşürerek, kalelerinden indirdi. Siz onlardan bir bölümünü öldürüyordunuz, bir bölümünü de esir alıyordunuz.”* meâliyle geçmektedir. Esirlerle ilgili hükmün açıklandığı Muhammed Suresi 4. ayette⁴³ de “فشدوا الوثاق” “bağı sıkıca bağlayın” ifadesiyle esir alınması hususuna işaret edilmiştir. Ayette meâlen: “*Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çöktürünce esirleri sağlam bağlayın (kaçmamaları için tedbir alın). Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak; ta ki savaş ağır yüklerini indirsin (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi onları bizzat cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”* buyurulmaktadır.

Özetle Kur’ân-ı Kerim’de esir kelimesi; bir ayette tekil (el-insan 76/8), üç ayette çoğul (el-Bakara 2/85; el-Enfâl 8/ 67, 70), bir ayette fiil kalıbıyla (el-Ahzab 33/26) geçmekte ve bir ayette de, "bağı sıkıca bağlayın" ifadesiyle (Muhammed 47/4) esir alınması manasına işaret edilmektedir. Esir kelimesi geçtiği ayetlerde anlam itibarıyla muharebe sonunda tutsak düşen kimseleri ifade etmektedir.⁴⁴

İslâm “...Bağı sıkıca bağlayın...”⁴⁵, “Haram aylar çıktığında, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, yakalayın, kuşatın, geçecekleri bütün yolları tutun”⁴⁶ emirleriyle haklı amaçlarla kutsal değerler uğrunda savaşmayı ve savaş sonunda esir almayı helal (câiz) kılmıştır.⁴⁷ İslâm’ın en çok karşı olduğu şey toplum düzeninde bir karışıklık, fitne ve kaostur. Bunun için çeşitli müesseseler ihdas edilmiştir. Esirlik de bu müesseselerden bir tanesidir. **“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu;**

⁴³ Esirlerle ilgili kesin hüküm ifade eden bu ayetin nüzûl sebebi ile ilgili görüşler için bkz: Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Ülkü Yay., Konya, 1978, XI, 62-67.

⁴⁴ Savaş esirleri konusunda Kur’ân’ın tutumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sağlam İnce, Rûveyda, *Kur’ân’ı Kerim’de Kölelik Konusu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s.235-260.

⁴⁵ Muhammed, 47/4; Ayetin ayrıntılı tefsiri için bkz: Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini, Kur’ân Dili*, Berikan Yay., Ankara, 2002, VII, 250-255.

⁴⁶ Tevbe, 9/5.

⁴⁷ Şirvanî, Harun Han, *İslâm’da Siyasi Düşünce ve İdare Üzerine Araştırmalar*, Çev. Kemal Kuşçu, Nur Yay., Ankara, 1965, s. 40.

böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”⁴⁸ “...Fitne, katilden (adam öldürmekten) daha beterdir... Ve onlar ateşin halkıdır, orada süresiz kalacaklardır.”⁴⁹ buyurulmaktadır.

Sonuç olarak savaş esirlerinden (gerek Kur’an’da, hadislerde ve lügattaki manasından, gerekse kelimenin kökeninden hareketle) esas kastedilenin; muharebe sonunda mağlub edilen tarafın geride kalan askerlerinden olup, zafer kazanan tarafın askerlerince tutsak olarak alınan ve hürriyetlerinden mahrum kılınan kişiler olduğunu söyleyebiliriz.

5. Dünyada Savaş Esirleri

İnsanoğlunun ruhunda bulunan baskıcı yapı gereği, tarih boyunca güçlü olanlar zayıf olanları ezerek hâkimiyet kurmaya çalışmış, zulümle adalet hep başa baş mücadele etmiştir. Bu bağlamda esirlik, yüzyıllar boyu süren bir gelenek olarak tarihteki yerini almıştır. Bu esirler tarih boyunca mağlub tarafta olup sağ olarak düşman eline geçen, ya köleleştirilip ya da öldürülen muhariplerdir. Devletlerin çıkar ve gâyeleri çatıştığı sürece milletlerarası düşmanlıklar ve bu düşmanlıklar sonucu olarak da savaşlar hep var olagelmışlerdir. Ancak İslâm öncesinde dünyada yapılan savaşlarda toplumlar arası herhangi bir hukukî geçerliliği ve bağlayıcılığı olan bir kural, kaide veya anlaşma bulunmamaktaydı. Savaş anında hangi kâide ve ahlakî etiklere dikkat edileceği veya savaş sonunda alınan esirlere yapılacak muâmelelerle ilgili genel geçer bağlayıcılığı olan bir hüküm gibi bir şey söz konusu değildi. Bu konularda bir sınır olmayıp tamamen keyfilik hüküm sürmekteydi. Genelde savaş esirleri ya hemen öldürülür ya da köleleştirilirdi. Esirlerini köleleştiren toplumlar birbirlerinin esir kölelerine ne kadar kötü ve insanlık dışı muamele yaparsa o kadar başarılı sayılırdı. Bu kötü fiilleri işlemekte ve yaygınlaştırmakta devletler âdeta birbirleriyle yarıştırdı. Zafer kazanan taraf din adamı, kadın, erkek, yaşlı, çocuk vb. bir ayrıma tâbi tutmadan düşmanını imhâ etmeyi en doğal hakkı olarak görebiliyor, bu hengâmede esirler de en ağır eziyetlere mâruz kalıyorlardı.

Eski uygarlıklarda savaş sonunda tutsak edilenlerin köleleştirilmediğini ve hemen katledildiğini görüyoruz. Bâbil, Asur ve Mısır’da esirlere bu şekilde davranılmaktaydı. Milattan önce Çinliler, Çin seddine akın eden Türklerden aldıkları esirlerin boğazını kargı (ucu sivri ve demirli uzun mızrak) ile delerek öldürür ve başlarını kesip, şehir surlarının kuzey kapılarına, kurban olarak, gömerlerdi.⁵⁰ Eski Mısır’da elleri arkalarından bağlı esir

⁴⁸ Rûm, 30/41.

⁴⁹ Bakara, 2/217.

⁵⁰ Esin, Emel, *İslâmiyet’ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâmiyet’e Giriş(Türk Kültürü El Kitabı)*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, II, 40.

heykellerinin tarihinin M.Ö. IV. yüzyıla kadar uzanması, esirlerle ilgili muamelelerin ne kadar eskilere dayandığının en önemli delillerindendir. Bu esirler savaşlarda elde edilerek Mısır'a getirilip köleleştirilir, devletin köleleri sayılarak ya Mısır'ın ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştırılır ya da gösterişli işlerde kullanılırlardı.⁵¹ Asurlular muhariplerinin derisini yüzer ve bunu dini bir görev olarak görürlerdi. Farslılar esirlere asla hayat hakkı tanımaz tüm düşmanlarını öldürür ve esirlerini de fillere çığnetir, üstüne de bunu bir geleneksel ritüel olarak sunup eğlenirlerdi.⁵² Hatta bazı kaynaklarda tarihte yaşamış bazı milletlerin tutsak ettikleri savaş esirlerini yediklerinden bile bahsedilir.⁵³ Yine eski Yunan toplumunda köleler o kadar yaygındı ki hemen her evde bir köle bulunur ve bu kölelerin çoğunluğunu esirler oluştururdu. Ünlü Yunan düşünür Aristoteles'in "canlı bir alet" olarak sınıflandırdığı ve köle olarak kullanılan bu esirler; maden ocaklarında, gemilerde, işyerlerinde, çalıştırılırdı.⁵⁴ İslâm'dan yaklaşık beş asır önce yaşadığı tahmin edilen tarihçi Herodotos'un bahsettiği Skyth toplumunda esir kölelerin içkileri olan sütü elde etmek için tamamının gözlerinin kör edildiğinden bahseder. Onlar bu köleleri flüte benzeyen bir aletle hayvanın döl yatağına üfleterek sütün daha çoğalmasını sağlardı. Çıkan bu sütü kör kölelere fiçilerde dövdürür ve en kaliteli içkiyi elde ederlerdi. Tüm köleler bu iş için kullanılırdı.⁵⁵

Diğer bölgelerde de farklı bir uygulama olduğunu söylemek güçtür. Ancak zamanla işgücüne duyulan ihtiyaç esirlerin öldürülmeyip onlardan yararlanma işini gündeme getirmiştir. Böylece tarım ve hayvancılık gibi faaliyetlerde esirleri kullanmak için köleleştirme usulü başlamıştır. Esareti besleyen en büyük sebep savaşlar olup, bu savaşların doğurduğu en büyük sonuç ise kölelik sistemi idi.

Farklı bir bakış açısıyla müspet yönden esir olma olayına bakarsak, esir edilip köle konumuna getirilerek eziyet görüp zorunlu hicrete tabi olan bu mağdur insanların, insan medeniyeti ve nesli üzerinde bazı müspet tarafları da vardı. Bu esirler aslında farkında olmadan gittikleri yerde kendi kavimlerinden götördükleri sanat, teknoloji ve kültürün farklı bir kavme geçmesini sağlamaktaydı. Bu bir nevi yeni tabirle zorunlu beyin göçü veya kültür elçiliği idi ve her alanda yeni gelişmelerin doğumuna, farklı çıgırlar açılmasına sebebiyet vermişti. Örneğin M.S. ikinci asırda Sasâni İmparatoru I. Şapur, İmparator Valeryan'ı ve Antakya halkını esir alarak kendi yaptırdığı Cünd-i Şâpûr şehrine yerleştirdi. Bu esirlerin yardımıyla İran'da sanat işleri, dokumacılık ziyadesiyle ilerlemiştir. Bundan başka Sasâniler

⁵¹ Ahmed Şefik, *er-Rikkû fi'l-İslâm*, Çev. Ahmed Zeki, İstanbul, t.y., s.8.

⁵² Edgîrî, *Hükmü'l-esra fi'l-İslâm*, s.91.

⁵³ İrokuvalılar'ın esirlerini yediğiyle ilgili bkz: Hamîdullah, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdaresi*, Çev. Kemal Kuşçu, Nur Yay., İstanbul, 1979, s.41.

⁵⁴ Engin, Nihat, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, İFAV, Yay., İstanbul, 1988, s.14-15.

⁵⁵ Ökmen, Müntekim, *Herodot Tarihi*, Remzi Yay. İstanbul, 1973, s.229.

esir Roma sanatkârlarından siperlerin inşasında ve sulama işlerinin düzenlenmesinde de yararlanmışlar ve bu esirlerden medeniyetlerinin gelişiminde büyük katkılar görmüşlerdir.⁵⁶

Günümüz Avrupa'sında ise esirlerin durumu İslâm dünyasından yaklaşık on bir asır sonra ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru uluslararası bazı antlaşmalara konu olabilmıştır.⁵⁷ İlk olarak 1856 Paris deklarasyonu'nda savaş ve savaş sonrası kurallarla ilgili bağlayıcı hukuk değişikliklerine gidilmiştir. Savaş esirlerine uygulanacak muamele, 1874 Brüksel deklarasyonu'nda on iki maddede görüşülmüş, 1899 Lahey konferansı'nda II. sözleşme ve 1907 Lahey konferansı'nda IV. sözleşmede savaş esirlerinin durumu 17 madde halinde yasalaştırılarak bu konudaki en önemli gelişme yaşanmıştır. Ancak I. Dünya Savaşında görülen fiili ortam ve uygulamalar bu düzenlemelerin ne kadar yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Bunun üzerine 1929 Cenevre sözleşmesi yeniden bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Akabinde nükseden II. Dünya Savaşı'nı da bu sözleşmenin hemen her açıdan gözden geçirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. 12 Ağustos 1949 Cenevre sözleşmesi ile bu konudaki en geniş kapsamlı düzenleme olarak gerçekleştirilmiştir. 1949 Cenevre sözleşmelerinin üçüncüsü savaş esirleriyle ilgili olup 143 maddeden meydana gelmektedir. İlerki yıllarda savaşların biçim değişikliği ve yeni sorunların baş göstermesi sebebiyle 1974 yılında Cenevre'de düzenlenen ve 1977'ye kadar dört oturum yapan diplomatik konferans sonunda iki ek protokol imzalanmıştır.⁵⁸ Ancak günümüz dünyası fiilî durumuna baktığımızda örneğin Arap-İsrail Savaşları, Irak, Afganistan Savaşları ve yine Bosna-Hersek'te esirlere uygulanan insanlık dışı muameleler ve bu muamelelere karşı Birleşmiş Milletlerin kayda değer bir yaptırım yapamaması, çok güvenilen 1949 Cenevre sözleşmesi'nin aslında sadece zayıf devletler için uygulandığını gözler önüne sermiştir.

Dünya üzerinde esirleri öldürme eğiliminden onları köleleştirmeye doğru bir gelişim aşaması olmasına rağmen, esirlere yapılan muâmelelerde dînî, coğrafi ve kültürel etkilerin en belirleyici unsur olduğunu yaptığımız araştırmalardan gözlemleyebilmekteyiz. Bu açıdan araştırmamızda dünya medeniyetinde iz bırakmış büyük toplumlardan bir kaçının, esirlere olan muâmeleleri üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Öncelikle savaş esirlerine olan muâmelelerin gelişimsel durumu, bilinebilen tarihî süreçler olarak incelemek ve Ehlikitap kavimlerdeki esirlere olan muamelelerde dini inancın etkisi, Roma(Hıristiyan) ve Yahudi Toplamları özelinde tahlil edilecektir. Daha sonra ise dönemsel ve kültürel bir bakış açısı

⁵⁶ Barthold, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Çev. M. Fuat Köprülü, Kanaat Yay., İstanbul, 1940, s.17.

⁵⁷ İnan, Yüksel, "Harp Esirleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1972, XXVII, 257.

⁵⁸ Özel, "Esir", *DİA*, XI, 388.

yakalama bâbında, özellikle eski Eski Türk Devletlerindeki savaş esirlerine yapılan muâmeleler dünyadaki örnekliklerini sunması açısından araştırmamıza dâhil edilmiştir.

5.1.Hıristiyan (Roma) Toplumunda

Başlangıçta Roma Devleti'nin resmi dini putperestlikti. Hıristiyanlık yasaklı din idi. Miladi 313 yılında İmparator Büyük Konstantin'in ilan ettiği Milâno fermanı ile Hıristiyan dini, meşru din olarak tanındı ve o tarihten itibaren Hıristiyanlık İmparatorluğun hâkim dini olmaya başladı.⁵⁹

Batı medeniyetine kaynaklık teşkil eden Roma medeniyeti'nin kendi bünyesi dışında kalan insanlara ölüm veya esaret arasında ikili bir tercih sunduğunu söylemek abartı olmasa gerektir. Bununla beraber kendi ünitesi içindeki insanlara da eşit davrandığı söylenemez. Roma Hukuku'nda toplum iki guruba ayrılmıştı; ya hür ya da esirdiler. Esirler de yaptıkları işlere göre iki kısma ayrılmışlardır: a- Familia Urbana: Şehir esirleri. b-Familia Rustica: Köy esirleri.⁶⁰ Bu sosyal sınıflandırma içerisinde en mağdur olanlar sınıfını ise doğal olarak en alt tabakada bulunan esirler oluşturmaktaydı.

Eski Yunanlılar ve Romalılar esirlere her türlü işkenceyi yapmayı kendilerinin en doğal hakları olarak görüyor, esirlerin vücutlarını parçalayabiliyor, yaşlı genç, kadın, erkek, çocuk ayırımı yapmadan hepsini öldürebiliyorlardı. Fakat zamanla dünyadaki değişime paralel olarak artan işgücü ihtiyacına binaen bu toplumlarda da esirler öldürülmeyip köleleştirilerek onlardan yararlanma yolu tercih edildi. Aslında kötü bir gelişme gibi görülmekle birlikte, esirlerin öldürülmeyip köleleştirilmesi bir nevi onların durumlarında bir iyileşme sağladığı söylenebilir. Roma medeniyetinin şaşalı zamanlarında kölelerin sayısı hürlerin üç katına ulaşmıştı. Paulus Aemilus'un 150.000, Marius'un 140.000 ve Sezar'ın 1.000.000 köleyi bir tek bir seferin sonunda sattığı rivayet edilmektedir. Yine Sezar'ın Pompei ile yaptığı savaşta esir edilen insanları öldürterek cesetlerinden bir dağ yapıp üzerine çıktığı dehşeti de tarih kitaplarında yer almaktadır.⁶¹ Bu kölelerin başlangıçta azât edilmeleri bile yasaktı. Romalılarda yabancılar hukuku esaslarına (ius gentium) göre savaş esirlerinin öldürülmesi seçeneği meşru bulunmakla birlikte, satılması veya hizmetlerinden faydalanılması daha faydalı görüldüğünden esirler açık artırma usulüyle satılıyor ve satın alanın kölesi oluyordu.⁶²

⁵⁹ Ecer, Vehbi, *İslâm Tarih Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1991, s. 48.

⁶⁰ Lavissee, Ernest, *Tarih-i Umûmî Kurun-i Vusta*, Çev. Ali Kuşçu vd., İstanbul, t.y., I, 14.

⁶¹ Sırma, İhsan Süreyya, *Müslümanların Tarihi*, Beyan Yay. İstanbul, 2016, I, 398.

⁶² Umur, Ziya, *Roma Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yay. 2. Baskı, İstanbul, 1990, s.358- 359.

Roma Devletinde çok fazla talep ve alışverişin olduğu her gün yüzlerce hatta binlerce esirin getirildiği büyük bir esir pazarı vardı. Hayvanlara yapılan muamele bu esirlere reva görülür, esir sahibi kölesini istediği gibi dövüp öldürebilirdi. Kölelik o kadar yaygındı ki hemen her evde köle bulunmaktaydı. Bu köleler savaş esirleri ve çocuklardan meydana gelirdi. Köle sahipleri kölelerine her türlü zanaatı öğreterek onları çalıştırır, gerektiğinde de esir pazarında satarlardı. Kölelerin fiyatı özellik ve sanatlarına göre 20 ile 4000 Roma riyali arasında değişiyordu. Bu köleler devlet başkanları tarafından bazen hediye olarak diğer ülkelere de takdim edilebilirdi. İran Kısrası Hüsrev Perviz, Rum İmparatoru Morikos'a(Moris) esir Türk beylerinin çocuklarından oluşan incilerle süslenmiş altın küpeler takılı 100 erkek gulam(köle) hediye olarak göndermişti. Buna karşılık Rum İmparatoru, Bürçan, Celalika(Tuna Bulgarları), Slav ve Gaslon(Macar) halklarından esir alınmış kızlardan başları mücevherlerle süslü taşlar bulunan 20 cariye göndermiştir.⁶³ Bu alışverişlerde esirlerin en ufak bir söz hakkı bile olamazdı. Esirlerin o günkü yaşadıklarını bize en iyi yansıtan; zevk, eğlence ve efendilerinin sadist ruhlarını tatmin etmek için vahşi hayvanların karşısına çıkarılıp parçalatılması hâdiselerine, bugün hâlâ ayakta olan collesium(arena) yapıları şahitlik etmektedir.

Batıda esirlerin durumunu anlamamız açısından İslâm kuvvetlerinin 711 yılında İspanya'ya girmesi sırasında yaşananlar hakkındaki tarihi bilgiler bize ışık tutmaktadır. Müslüman kuvvetlerine Endülüs'te en fazla destek veren ve İslâmiyet'i seçen daha önce burada yaşayan esirler, Mecûsiler ve Yahudiler olmuştur. Tuleytula'da bulunan Psikoposlar vaftiz olmak istemeyen Yahudi ve Mecusileri esir edip onlara inanılmaz işkenceler ediyorlardı. Bu yüzden müslüman mücahitler onlar için bir koruyucu ve kurtuluş vesilesi olmuştu. Yine Gotik Hanedanı esâreti altındaki kölelerin müthiş bir sevinçle müslümanları karşılaması ve bu yeni dîni hemen kabul etmeleri, onların ne büyük bir sefillik ve talihsizlik içerisinde olduklarının ipuçlarını bize vermektedir.⁶⁴

İslâm'da olduğu gibi kölelik, İncil'de tanınmış bir müessesedir.⁶⁵ Ancak Kur'ân-ı Kerim'in aksine İncil'de kölelerin âzat edilmesiyle ilgili hiçbir kelime bulunmamaktadır. İslâm'ın gelişip ilerlediği ve Bizans İmparatorluğuyla mücadeleye giriştiği ileriki dönemlerde müslümanlar esirlerini kurtarmak için her türlü şartı (ağır şartlar bile olsa) kabul eder ve fideye veya mübadele ile esirlerini kurtarırlardı. Rumlar ise tam aksine esirlerini kurtarma gayretine

⁶³ Zeydan, Corci, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, Çev. Nejdett Gök, İletişim Yay., İstanbul, 2004, II, 229.

⁶⁴ Arnold, Thomas Walker, *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, Çev. Hasan Gündüzler, Akçağ Yay., İstanbul, 1971, s.197-199.

⁶⁵ Kitab-ı Mukaddes, *Yeni Ahit*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2014, "Efesoslular'a", 6/5-9; "Koloseliler'e Mektup", 3/ 22-25; "Luka", 17/7-10.

girişmez ve nadir durumlar hariç esirlerini kurtarmazlardı.⁶⁶ Çünkü müslümanlar tüm savaşlarda bizzat kendileri savaşır, esir düşenler hep değerli insanlar olurlardı. Ayrıca müslümanlar arasında kuvvetli bir din kardeşliği ve kabilecilik (milliyet) duygusu hâkimdi. Rumlarda ise yönetimleri ile askerler arasında böyle bir şey söz konusu değildi. Çünkü askerlerin çoğunu Rum asıllı olmayan ücret mukabili savaşan pek de değer verilmeyen askerler oluştururdu⁶⁷.

5.2.Yahudi Toplumunda

Kökenleri ile ilgili çok karışık ve karmaşık bilgiler olmakla birlikte Yahudilerin soyunun Hz. Nuh'un (a.s) oğlu Sam'a (*Şem*) dayandığı kabul edilir.⁶⁸

Yahudiler esirlere muâmele konusunda diğer toplumlardan daha ileri gitmişler ve esirlere işkence ve vahşeti dini bir görev olarak görüp uygulamışlardır. Yahudilik gibi semavî bir dini kabul eden insanlar, esirlerle ilgili bu insafsızlıklarının temelini Talmut'ta bulunan hükümlere indirgemişlerdir. Tevrat'ta esir almak uygun görülmüş ve toplumun devamı açısından bu sistem sürekli uygulanmıştır. Mesela Talmut'ta yalnız muharip esirler değil kadın ve çocuklarla ele geçirilen hayvanların da öldürülmesine hükmedilmişti.⁶⁹ Tevrat'ta geçen bir kıssada, İsrailoğullarının Medyen halkı üzerine bir sefer yaptığı ve sefer sonunda galip gelerek onların tüm erkeklerini öldürdüğü, kadınları ve çocukları ise esir alarak Hz. Musa'ya (a.s) getirdikleri ancak Hz. Musa'nın (a.s.) buna çok öfkelenildiği kaydedilmektedir. Hz. Musa (a.s.) emir vererek düşman halkından herkesin öldürülmesini yalnız ergenlik çağına girmemiş kızların cariye olarak alınmasını istemiştir⁷⁰. Ancak mukaddes bir kitapta böyle bir vahşi uygulamanın tasvip edilemeyeceği muhakkaktır. Bu da bize göre Kur'an'dan önceki mukaddes kitapların tahrif edildiğinin bir numunesidir.

Yahudilerde esirler iki türlü olurdu: Birinci olarak Yahudî esirler (Hebrew slaves) ve ikinci olarak ise yabancı esirler (ailen slaves) vardı. Yahudî esirler borç ve fakirlik sebebiyle kendilerini satan insanlardı. Belli bir zaman hizmeti takiben serbest bırakılmaları, Tevrat'ın emriydi. ***“Ve eğer kardeşin senin yanında fakir düşer ve kendisini sana satarsa, onu köle gibi çalıştırmayacaksın. Senin yanında ücretli adam gibi ve misafir gibi olacaktır; yubil”***⁷¹

⁶⁶Kaynaklarda müslümanlarla rumlar arasında esir değişimlerinin on iki defa olduğu belirtilmektedir; Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüzelî (ö. 345/956), *Kitabü't-Tenbih Ve'l-İşraf (Coğrafya ve Tarih)*, Cev. Ramazan Şeşen, Bilge Yay., İstanbul, 2018, s.141.

⁶⁷Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, II, 577-578.

⁶⁸Arslantaş, Nuh, *Hz.Muhammed(s.a.v) Döneminde Yahudiler*, Kuramer Yay, İstanbul, 2016, s.25.

⁶⁹Edgîrî, *Hükmü'l-esra fi'l-İslâm*, s.44-57.

⁷⁰Kitab-ı Mukaddes, “Sayılar”, 36/9-19.

⁷¹Eski Musevî kanunlarına göre elli yılda bir tüm köleler serbest bırakılır ve bu yıla Yubil yılı denilirdi.

*yılına kadar senin yanında çalışacaktır; sonra onu serbest bırakacaksın.*⁷²” emrini uygularlardı. Yabancı esirlere hiç hayat hakkı tanınmazken, Yahudî esirlerin biraz daha imtiyaz sahibi olabildiklerini görmekteyiz. Mesela bir Yahudî esirin altı yıl hizmetten sonra yedinci senede serbest bırakılması gerekirdi.” *Senin edineceğin veya sahip olacağın kölen ve câriyen çevrenizde yaşayan milletlerden olacaktır. Köleleri ve cariyeleri kendi milletinizden değil onlardan satın alacaksınız. Benzer şekilde kullanmak istediğiniz köle ve cariyeleri sizinle beraber ikamet eden geçici yerleşimcilerin çocukları ile yanınızdaki aşiretlerin ülkenizde doğan çocuklarından satın alabilirsiniz. Onlar böylelikle sizin mallarınız olacaktır.*⁷³ emrinde görüldüğü gibi Tevrat’ta İsrâiloğulları dışında kalan halkların hiç birisine hayat hakkı tanınmamıştır. Bu köleler Yahudî olmadıkları için affetme senesinde (yubil yılı) dâhi serbest kalamamaktadırlar. Yahudi hukukuna göre köleler ve cariyeler kişinin menkul ya da gayrimenkul malı gibi miras bırakabileceği “mal” hükmündedir. Kadın esirler ile ilgili hükümlerde ise kadını esir alan savaşçının isterse onu satabileceği, eğer kadın hoşuna gitmişse ona Yahudiliği telkin ederek veya zorla Yahudi yaparak kendine eş edebileceği hükmü bulunmaktadır. Eğer on iki ay içinde kadın esir Yahudiliği kabul etmez veya cinsel birleşme olmazsa esir sahibi esirini satıp elinden çıkarmalıdır.⁷⁴

Yahudî kral Zedekiah, halkla bir anlaşma yapmış ve her esir sahibinin yedinci yılın sonunda esirlerini serbest bırakması hakkında kanun yayımlamıştır. Ancak tebaadan hemen hemen hiç kimse esirlerini serbest bırakmamıştır. Eğer Yahudî esir hür olmayı kabul etmeyip, efendisinin hizmetinde kalmak isterse, o zaman esir efendisine ebediyen bağımlı hale gelirdi. Yahudîlerin esirleri, eğer çok ağır bir yara almış veya sahibi onun gözünü oyup dişini kırmışsa, sahibinin bu kötülüğünden ötürü esiri serbest bırakması gerekirdi.⁷⁵ Ancak bu durumları denetleyecek bir mekanizma olmadığından fiiliyatta hiç de böyle olmadığı ve esirlerin tamamen esir sahibinin insafına bırakıldığı aşikârdır.

5.3.Eski Türk Toplumunda

Orta Asya’da göçebe hayat tarzını benimseyen Türkler, yüzyıllarca basit bir çoban yaşam tarzına sahiptiler. İlerleyen zamanlarda Türkler yerleşik hayata geçmelerine rağmen, hâlâ yarı göçebe hayat tarzlarının etkisini de sürdürmeye devam etmişlerdir. M.Ö. 3. yüzyılda bugünkü Çin seddi’ne doğru Hun Türklerinin akınları başlamış ve bu akınların sonunda ele

⁷² Kitab-ı Mukaddes, “Levililer”, 25/39.

⁷³ Kitab-ı Mukaddes, “Levililer”, 25/44-45.

⁷⁴ Gaon, Sa’adya, *Tevrat(Tora) Tefsiri*, Çev. Nuh Arslantaş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018, II, 1253,1740.

⁷⁵ Engin, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, s.18-19.

geçirilen esirlerin köleleştirildikleri görülmüştür. Geleneksel olarak göçebe topluluklar esirlerini köle olarak aşiret beylerine bölüştürür, bu beyler de onları çoban veya kabile topraklarında çalışan işçilere dönüştürürlerdi.⁷⁶ Eski Türk toplumlarında esirler öldürülmeyip hizmetinden faydalanma şeklinde değerlendirilirdi.

İslâmiyet'ten önceki Türk devletlerinde savaş esirlerinin evlerde uşak, hizmetçi, işçi ve çoban olarak çalıştırıldığına dair bilgiler kaynaklarda mevcuttur. Tâ ki İslâm dininin kabulünden sonra Türk sosyal hayatında kölelik müessesesi yeni bir mevkie gelebilmiştir.⁷⁷ Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra, sosyal hayattaki kölelik sistemlerini, İslâmî kölelik sistemiyle değiştirerek sürdürdüklerini görmekteyiz. Genellikle ilk zamanlarda İslâm ülkelerine esir edilip köle olarak getirilen Türkler, zaman içerisinde topluluklar halinde müslüman olmuşlardır. Bu esir Türklerden Uygurların, Semerkantlılara silah ve kâğıt yapmayı öğrettikleri kaynaklarda geçer. Uygurlar “kegde” dedikleri kâğıt yapım işini bilmekte ve ayrıca ünlü silahların (bilhassa kılıçlar) yapımında da mâhirdiler. Kâğız (kagıt) kelimesinin Arapça ve Farsça'ya Çince'den değil, Türkçeden geçmiş olduğu ve Türkçe “kagaş” (ağaç kabuğu)'dan geldiği hakkında görüşler de, sanatkâr Uygur esirlerden ipuçları vermektedir.⁷⁸ Uygurlar, kılıçları karartılmış çelik ile kakma usûlünde süslerlerdi. Bu teknik de sonradan Şam'da gelişti. Daha sonra Türkler, müslüman-Türk devletlerini kurduklarında, kölelik müessesesini tam manasıyla İslâmî esaslara uygun olarak uygulamışlardır.⁷⁹

İslâm'la birlikte Türk esirler askeri hizmetler ve saray hizmetlerinde sıkça görev almışlar ve en üst rütbelere kadar ulaşmışlardır. İlk müslüman-Türk devletlerinden olan Gaznelilerden itibaren Abbasiler ve Selçuklularda askeri birliklerin Türkmen Oğuzlarla, Gulam (köleleştirilmiş esir) Türklerden meydana geldiğini hemen hemen bütün tarihçiler kabul eder.⁸⁰

Esirler konusunda insanlığa farklı bir örnek olarak gösterebileceğimiz Türkler, gerek göçebe yaşamlarında gerekse yerleşik hayatlarında esirleri ailenin bir üyesi, günlük hayatın bir parçası gibi görmüşler ve onları dışlamamışlardır. Üstün vasıfları sayesinde Türk-İslâm Devletlerinde esirler devlet işlerinde daha etkin rol oynayan, hatta yeni devletler meydana getiren kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Medeniyetinin ilerleyip yayılmasında onların kültürel ve sanatsal birikimlerini yeni toplumlara aktarması da önemli bir gelişme olarak görüyoruz.

⁷⁶ Gürün, Kamuran, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Karacan Yay., İstanbul, 1982, s.110,131.

⁷⁷ Engin, Nihat, “Osmanlılarda Kölelik”, *DİA*, İstanbul, 2002, XXVI, 246.

⁷⁸ Esin, *İslâmiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâmiyet'e Giriş* (Türk Kültürü El Kitabı), II, 156.

⁷⁹ Engin, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, s.21.

⁸⁰ Köymen, M. Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1976, s.105.

6. İslâm Öncesinde Savaş Esirleri

Hız. Peygamber'in (s.a.v) savaş esirlerine olan muâmelelerini ele almadan önce bir mukayese yapabilmek ve esirlere muamelenin tarihi seyrini anlayabilmek açısından, esirlerin Hız. Peygamber'in (s.a.v) dünyaya gelişi öncesi Arap Yarımadası ve Cahiliye toplumunda durumları ile ilgili bilgi vermek faydalı olacaktır. İslâm'ı ilk kabul eden, İslâm inanç sistemini, sancağını taşıyan ilk olarak Araplar olduğundan; Arapların yaşayışlarını, Arap yarımadasının düşünce yapısını bilmemiz İslâm'dan önce kendilerine has hayat düzenlerini, inanışlarını ve ahlak durumlarını da tanımamız gerekir. Bu bize, Hız. Peygamber'in (s.a.v) savaş esirlerine muamelelerinde ne gibi bir kültürel mirasa sahip olduğunun ipuçlarını verecektir. Kendisi de Arap ırkından olan Hız. Peygamber (s.a.v), bir birey olarak doğup büyüdüğü toprakların ve toplumun sosyolojik, coğrafik ve kültürel yapıtaşlarından oldukça etkilenmiştir. Zira Hız. Peygamber (s.a.v) ömrünün büyük kısmını bu coğrafyada tamamlamış, peygamberliğinden önce kırk yıl, Risâlet'inin de ilk on üç yılını cahiliye kurallarının hâkim olduğu Mekke'de geçirmiştir. Hız. Peygamber'in (s.a.v) esirlere muâmele ile ilgili meydana getirdiği değişim ve dönüşümün takdîmi bahsine geçmeden önce, bölgenin siyâsî, dînî ve ictimâî hayatından tespitler sunulmuştur.

Arap toplumunda kabile ve oymak diyebileceğimiz topluluklar içinde bulunan halk sosyal sınıf olarak üç bölüme ayrılırdı: Hürler, esirler ve mevâli. Hürler her türlü hakka sahip imtiyazlı kişilerdi. Kâhinler, şairler, savaşta ün yapmışlar bu sınıftandı. Mevali ise sonradan hürriyetini kazanmış kişileri veya köle ve cariyeden azat olanları temsil ederdi. Bu sınıftakiler bir köle gibi alınıp satılmaz ancak, hür kadın veya kızlarla da evlenemezlerdi. Köle gibi tüm hakları kısıtlı değildi; ancak bir hür gibi de yaşayamıyorlardı. En alt tabaka olan esir ve kölelerin ise hiçbir değeri yoktu ve toplum içinde bir nevi bir eşya, bir mal gibi görülürlerdi.⁸¹ Arap kabilelerinin (farklı lehçeler bulunmakla birlikte) tamamı Arapça lisanını konuşmaktaydı. İstisnalar bulunmakla birlikte İslâm'dan önce Arapların tamamı Putperest bir inanışa sahipti ve tüm Araplar tek bir ırka (Sami ırkı) mensuptu.⁸² Arap beldelerindeki bu yeknesaklığın sebebini bize çöl ve çöl şartları gereği toplumun çok fazla dış tesirlerin altında kalmaması açıklamaktadır. Çölün seyrek ikliminde ancak küçükbaş hayvancılık ve Arap'ın giyeceğinin ve yiyeceğinin esasını oluşturan kanaatkâr hayvan olan deve beslenirdi⁸³. Süt,

⁸¹ İslâm öncesi Arap hayatı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz: *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Editör: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yay., İstanbul, 1986, I, 105-172.

⁸² Hasan, Hasan İbrahim, *İslâm Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit ve diğerleri, Kayıhan Yay., İstanbul, 1985, I, 86.

⁸³ Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1992, s.1-4.

hurma, kavrulmuş un (sevîk) ve deve etinden oluşan sade bir yemek listeleri vardı. Giyecekleri çok sade olup halk kesimi, yalnız bir entârî, bir kuşak ve üstüne de bir aba giyerlerdi. Ekseriyetle su bulunmaz elbiseler yıkanmazdı. Çocukları ve saçları yıkamak için ister istemez deve idrarı bile kullanılırdı.⁸⁴ Bölge sakinlerini bedeviler (çöl Arabı) ve hadarîler (yerleşik hayat yaşayanlar) oluştururdu. Bedeviler yazıyı bilmediklerinden elimizde kutsal kitaplar dışında yöre halkının tarihî bilgisini içeren çok fazla metin de yoktur.

Araplar dini yaşayış olarak, İslâm'dan önce de hac ve umre için Kâbe'ye gelirler ve putlarına çok önem verirlerdi. Haram aylarda⁸⁵ savaş veya yağma yapmayıp, hac ve umre görevlerini eda ederlerdi. İslâm'dan önce Arap'lar arasında dini inanış olarak Yahudilik, Hıristiyanlık, Putperestlik ve daha başka çeşitli inanışlar olduğu gibi Hz. İbrahim'in (a.s) dininden kalma bazı fikir ve âyinlerde vardı. Ancak Arap'lar şirk'ten başka olan inanışları bayağı olarak görürlerdi. Bu yüzden esirlere olan muâmeleleri de Putperest geleneklerin etkisinde idi. İslâm'dan bin yıl (Yahudilik) ve yaklaşık beş yüzyıl (Hıristiyanlık) önce var olan inanışlar Arap toplumunda pek kabul görmemiştir. Bu durum bize bir takım müsteşriklerin iddia ettiği gibi İslâm'ın Araplarda vâir olan milli tekâmüllerin tezahürü olduğu iddiasını reddedip, Hz. Peygamber'in (s.a.v) Risâlet'inin zuhûru olduğunu da kanıtlamaktadır⁸⁶.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) dünyaya geldiği ve İslâm coğrafyacılarının Arap Yarımadasının önemli ve müstakil bir bölgesi olarak tanımladıkları⁸⁷ Hicaz bölgesi, İslâm'ın filizlendiği ve en önemli dînî mekânlarının bulunduğu bir bölgedir. Coğrafi bir tarif olarak Hicaz, Kızıldeniz tarafının orta kısmında Necid yaylalarıyla sahildeki Tihâme ovaları arasında bulunan bölgeye denir.⁸⁸ Bölgenin en önemli şehirleri Mekke, Medine ve Tâif'tir. Mekke o dönemde Bablonia ve Suriye'den gelip Yemen ve Hint Okyanusu ile Kızıldeniz kıyılarına kadar giden ticaret yollarının kavşak noktasında çok önemli bir konumdaydı.⁸⁹ Bu özelliğinden dolayı hicaz şehirleri içinde en çok Mekke'de esir ve köle ticareti yaygındı. Bu esir ve köleler beyaz ve siyah olarak ayrılır ve pazarlarda satılırdı. Daha mâhir olan beyaz

⁸⁴ MEB, "Arabistan", *İslâm Ansiklopedisi*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, I, 486.

⁸⁵ Haram aylar yıl içerisinde dört ay olup, bunların Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep ayları olduğuyla ilgili bkz: **"Doğrusu Allah'a göre ayların sayısı, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekûn savaşmaları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."** (Tevbe, 9/36); Algül, Hüseyin, "Haram Aylar", *DİA*, İstanbul, XVI, 105.

⁸⁶ Filibeli, Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi*, Ötüken Yay., 1982. s.89.

⁸⁷ Küçüktaşçı, Mustafa Sabri, "Hicaz", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 432.

⁸⁸ Hitti, Philip K., *İslâm Tarihi*, Çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yay. I, 154.

⁸⁹ Yüksel, Ahmet Turan, *İslâm'ın İlk Dönemlerinde Ticârî Hayat*, Beyan Yay., İstanbul, 1999, s.32.

köleler, siyahilere göre daha pahalı fiyatlara satılırdı. Mekke'deki esir pazarlarında her kavim ve milletten insan köle satın almak mümkündü.⁹⁰

İslâm'dan önceki Arapların esirlere uyguladıkları muâmeleler, diğer milletlerin esirlerine yaptıkları muâmelelere çok benziyordu. Kuzey Araplarından Hireli'lerin hükümdarlarının yaptığı gibi esirler bazen toplu halde yakılabiliyordu. Diri diri organları kesilmek suretiyle işkenceyle öldürülüyorlardı. Bazen de öldürülmeleri için düşmanlarına satılıyorlardı. Çok yaygın bir uygulama olarak esirler, köle olarak kullanılmak için sağ bırakılırdı. Fidyeye karşılığında veya mübadele yoluyla serbest bırakıldıkları da görülmekteydi. Pek yaygın olmamakla birlikte esir olan kabile reisleri emân dilemek ve bir daha savaşmamak hususunda söz vermesiyle serbest bırakıldıkları da oluyordu.⁹¹ Esirlere İslâm öncesi uygulanan bu muâmelelerden bazılarının Kur'ân'da bir takım izleri bulunduğu gibi,⁹² Hz. Peygamber'in (s.a.v) tatbiklerine de etki ettiğini tahmin etmek mümkündür.

Cahiliye veya Cahiliye çağı, özel olarak Arapların İslâm'dan önceki dînî ve sosyal hayat telakkilerini ifade eden bir kavramdır. Bu kavram Kur'an'da, hadislerde, sahabîlerin sözlerinde, Arapların İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâm döneminden ayırmak için kullanılmıştır. Cahiliyye kelimesi “chl” kökünden türemiş olup eski sözlüklerde ilmin zıddı “bilgisizlik” olarak mânâlandırılmıştır. Ancak çağdaş araştırmacılara göre cahiliye kelimesinin bilgisizlik manası olmakla beraber, bu kelimenin esas birinci manası bu değildir. Cahiliye kavramının birinci manasına göre câhil; azgın, arzularının esiri, hayvânî hislerinin peşinde koşan, vahşî, şiddet taraftarı sabırsız kişidir. Yani cehl kelimesi ilmin değil, hilmin zıddıdır. Öyleyse cahillik bilgisizlik değil; bildiği halde bilgisizce hareket etmektir.⁹³ Tanımını yaptığımız Cahiliye dönemi sosyal hayatına damga vuran temel özelliklerden bazıları şunlardı: Şirk, bilgisizlik, putperestlik, zorbalık, kabile asabiyeti, zulüm, insan haklarını çiğnemek, yağmacılık, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek, kan davası, içki, kumar ve çapulculuk. İslâm bunların tamamını yasaklamıştır.⁹⁴ Kur'an-ı Kerim'de müslümanlar cahiliyedeki gibi zan yapmaktan sakındırılmış⁹⁵, cahiliye taassubuna

⁹⁰ İslâm'ın ilk kadın şehidi olan Sümeyye bunlardandı; Belâzürî, *Ensâb*, II, 132; IV, 428; Muhammed Hamîdullah farklı bir bakış açısıyla bakarak “Bu güzel kızın esas ismi Bâmih'tir. Kelime acaba Türkçe bir isim olan pamuktan mı gelmektedir.” demiştir; Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1980, II, 100.

⁹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 214, 222.

⁹² Dindi, Emrah, *Kur'ân'da İslâm Öncesi Kültürün İzleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 383-384.

⁹³ Tülücü, Süleyman, “‘Câhiliyye’ Kelimesinin Mana ve Menşe’i”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, Erzurum, 1980, s.279-281.

⁹⁴ Sarıçam, İbrahim, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, DİB Yay., Ankara, 2006, s.68-69.

⁹⁵ Âl-i İmrân, 3/154.

düşmemeleri konusunda uyarılmış⁹⁶, cahiliye idaresini mi aradıkları sorulmuş⁹⁷ ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) eşleri de cahiliye dönemindeki kadınlar gibi açılıp saçılmamaları konusunda uyarılmıştır⁹⁸.

İslâm öncesi Cahiliye toplumunda savaş esirlerine tam ve kesin olarak çerçevesi belirli bir muamele tarzı yoktu. Esirler bazen öldürülebiliyor, özellikle kadın ve çocuklar olmak üzere bazen köleleştiriliyordu. Bu esir kölelerin sahipleri, kölelerine kayıtsız şartsız istediği gibi muamele eder, isterse onu ölünceye kadar dövebilir, elini, kulağını, burnunu keser, gözünü çıkarır hatta öldürürdü. Bazen de karşılıksız, fidye karşılığında veya esir mübadelesi yoluyla serbest bırakılıyorlardı. Özellikle Bedir savaşı öncesine kadar yaygın bir uygulama olan fidye ile serbest bırakma usulü çok sık kullanılırdı.⁹⁹ Köle ve cariyelerden oluşan esirler pazarlarda satılır, bazen hediye, bazen mehir (erkeğin evlenirken eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para, eşya veya mal) olarak kullanılırdı. İslâm öncesi dönemde bir kimse satın aldığı kölenin boynuna ip takarak götürür; şayet köle harp esiri ise, fidyesi ödeninceye kadar kâkülünü keserdi.¹⁰⁰ Âzat olunması istenen köleler harp esiri ise kâkülleri kesilerek serbest bırakılırdı. Kâkül her kimin mülkünde bulunursa esirin sahibi o olurdu. Hz. Peygamber'in (s.a.v) şâiri Hassan bin Sâbit'in Uhud'tan sonra bu anlamda Hübeyre b. Ebi Vehb'e cevap olarak yazdığı bir mektubu da bulunduğu rivayet olunmaktadır.¹⁰¹ Bazen de köle savaş esiri ise kulağı kesilerek okun ucuna takılıp kurtuluş fidyesi verilinceye kadar herkesin görebileceği bir yerde teşhir edilirdi¹⁰². Cariyelerden doğan çocuklarda esir olarak kabul edilir ve efendilerinin elinde her türlü muameleye mâruz kalırlardı. Sonunda sahiplerine hiçbir sorumluluk da yüklenmezdi. Kabileler arası savaşlarda galip gelen taraf esir aldıkları çocukları ok atmak için hedef tahtası olarak kullanır, esirlerin organlarını kesip gerdanlık yaparak kadınlarının boyunlarına iftiharla takarlardı.¹⁰³ Esirlere işkence yapılmaktan zevk alınır, bazen diri diri yakılır ve kafataslarından kadeh yapıp içki içileceğine dair yeminler edilirdi.¹⁰⁴

Cahiliye döneminde esir alınan kadınların durumu içler acısı bir vaziyetteydi. Cahiliye âdeti olarak bir şekilde esir edilen veya köle olarak alınan kadınlardan (câriyeler) bir kısmı

⁹⁶ Fetih, 49/26.

⁹⁷ Mâide, 5/50.

⁹⁸ Ahzâb, 33/33.

⁹⁹ Hamîdullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s.66.

¹⁰⁰ Ateş, Ali Osman, "Asr-ı Saadette Dinler ve Gelenekler", (*Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Yay., İstanbul, 2007, II, 68; Apak, Adem, *İslâm'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, Kuramer Yay., İstanbul, 2017, s.175.

¹⁰¹ Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, II, 233.

¹⁰² Çağatay, Neşet, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye*, Ankara, 1957, s.119.

¹⁰³ Algül, Hüseyin, "Gazve", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 489.

¹⁰⁴ Köksal, M. Asım, *Hz. Muhammed(s.a.v) ve İslâmiyet(Mekke Devri)*, İrfan Yay., İstanbul, 1981, s.133.

cinsel obje olarak görülür, fuhşa zorlanır ve buradan çıkar sağlanmaya çalışılırdı. Nur Sûresi 33. Ayette de temas edildiği gibi“... *dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için câriyelerinizi fuhuş yapmaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa bilinsin ki Allah, onların zorlanmaları sebebiyle bağışlayıcıdır, esirgeyicidir.*” Bu kirli alışverişte cariyelerden fuhuş yapmamakta direnenler ise dövülerek işkence edilir hatta öldürülürdü. Toplumda cariyesine fuhuş yaptırarak para kazanan birçok insan vardı. Esir ve köle kadınlarla beraber genel olarak toplumda kadına karşı olumsuz bir bakış açısı vardı. Kız çocukları horlanır, baskınlarda kaçırlmasından korkulur ve daima ayak bağı olarak görülürdü.¹⁰⁵ Sürekli horlanıp aşağı görülen, fikirlerine başvurulmayan, âdet günlerinde eve dahi alınmayan bir kadın algısı hâkimdi. Buhârî’den gelen bir rivayette Hz. Peygamber’in (s.a.v) amcası Abbas’ın (r.a) oğlu sahabeden Abdullah b. Abbas’ın (r.a.) cahiliye dönemi kadınların durumuyla ilgili bir rivâyeti bize kadının o dönemdeki sosyal hayattaki durumu hakkında bilgi vermektedir: “Cahiliye halkının şu âdetleri vardı: Bir adam vefat ettiği zaman onun velileri, kalan eşini de miras almaya herkesten daha fazla hak sahibi olurlardı. Velilerden bazısı isterse ilk mehri ile o kadınla evlenir, isterlerse onu başka birisiyle evlendirip mehrini alırlardı. Yine isterlerse o kadını kimseyle evlendirmezlerdi. Ölenin velileri o kadına, kadının ailesinden daha fazla hak sahibi olurlardı. Ayrıca bir kişi ölünce malı oğluna kalırdı. İslâmiyet’ten sonra mirastan kadına da hisse ayrıldı.”¹⁰⁶ Tüm bunların aksine şaşırtıcı bir şekilde Mekke, Tâif ve Medine gibi şehir kadınları ve eşraf kızlarına çok daha fazla değer verilir imtiyazlı haklar da tanınabilirdi.¹⁰⁷

Buna göre İslâm öncesinde Hicaz bölgesinde esirlere uygulanan özel ve sınırlı bir muâmele tarzı yoktu. Esirler bazen öldürülür, bazen köleleştirilir, bazen mübadelede kullanılır ve bazen de çeşitli usüllerde serbest bırakılabilirdi.

¹⁰⁵ Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihi(İlk Dönem)*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2006, s.152.

¹⁰⁶ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul,1325/1907, I, ”Vesâyâ”, 6; Çetin, Abdurrahman, *Peygamberimiz ve Sosyal Hayat*, Ensar Yay., İstanbul, 2015, s. 89-90.

¹⁰⁷ Kapar, M. Ali, “Asr-ı Saadette Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâmEditör: Vecdi Akyüz*, Ensar Yay., İstanbul, 2007, II, 111.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER (S.A.V) DÖNEMİ GAZVELERDE ESİR ALINANLAR

Çalışmamızda Hz. Peygamber'in esirlere olan muâmelelerinin tarihsel tespitini yapabilmemiz için, hicret sonrası Medine dönemi olayları tarihî sıralamayla incelenecektir.¹⁰⁸ Öncelikle esir alınan tüm gazveler gözden geçirilerek bu bölümde ele alınacaktır. Savaşlardan esirlerle ilgili, özellikle ilk dönem İslâm tarihi kaynakları taranıp farklı rivayetler derlenerek olayların tespiti yapılacaktır.

Hz. Peygamber'in hayatında esirlerle ilgili literatürde en çok kullanacağımız kavram "Gazve" ve "Seriyye" olacaktır. Gazve kelimesi lügat olarak kasdetmek manasına gelir. Arapça 'da "arzulamak, talep etmek, niyetlenmek" anlamında "gazv" kökünden türemiş bir isim olan **gazve** veya **gazâ** kelimesinin çoğulu gazavât'tır. "Saldırmak, düşmanla savaşmak, akın etmek, din uğruna yapılan savaş" anlamlarına gelir.¹⁰⁹ Genel kabûle göre İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in katıldığı bütün seferlere 'Gazve' bizzat katılmadığı, bir sahâbînin kumandası altında gönderdiği askerî birliklere de 'Seriyye' adı verilir.¹¹⁰ Hz. Peygamber'in emir ve kumandasında yirmi yedi gazve gerçekleşmiş, bu gazvelerden sadece dokuzunda çarpışma meydana gelmiştir.¹¹¹

"İslâm" ve "Esir" başlıklarını yan yana koyduğumuz zaman, konuyu ve bu konu hakkındaki hükümleri anlamamız için mutlaka "Hz. Muhammed (s.a.v)" başlığını da aynı kategoride ele almalıyız. Bu açıdan Hz. Peygamber'in esirlere olan muâmele örneklerine geçmeden önce onun hayatına ve faaliyetlerine toplu bir bakış, konumuz açısından önem arz etmektedir.

Hz. Peygamber altmış üç yıllık hayatının yaklaşık elli üç yılını doğduğu Mekke şehrinde geçirmiştir. Risâlet görevi kırk yaşında verildiğinden, ilk olarak tebliğ faaliyetlerini Mekke'de başlatmış ve peygamberliğinin ilk on üç yılı Mekke'de bu faaliyetlerine devam etmiştir. Risâlet'ini ilk önce ailesi ve yakın akrabaları ile dostlarına tebliğ eden Hz. Peygamber, ilahi emir gereği daha sonra tebliğ halkasını genişleterek Kureyş kabilesi ve diğer Arap kabilelerine de tebliğlerini sürdürmüştür. Hz. Peygamber bu tebliğ faaliyetlerini her fırsatta genişletmeye çalışmış ancak büyük bir tepkiyle karşılaşmıştır. İlk önce tartışma ve alaya alıp dışlama şeklinde başlayan bu tepkiler, zamanla büyük ve sistemli bir muhalefet

¹⁰⁸ Bu konuda müelliflerin kronolojik sıralama tabloları için bkz: Apaydın, Mehmet, *Siyer Kronolojisi*, Kuramer Yay., İstanbul, 2018, s.479.

¹⁰⁹ Canan, İbrahim, *Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara, 1995, XII, 83.

¹¹⁰ Algül, "Gazve", *DİA*, XIII, 488; Gazve ve Seriyye arasındaki farklar için bkz: Sallâbi, Ali Muhammed, *Siyer-i Nebi*, Çev. Mustafa Kasadar v.d., Ravza Yay., İstanbul, 2017, s.613.

¹¹¹ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 13-17.

hareketine dönüşmüştür. Hz. Peygamber'in kendi mensubu olduğu Kureyş kabilesi bu muhalefetin başını çekmiş, ona ve inananlarına her türlü eza ve cefayı reva görmüşlerdir. Hatta Hz. Peygamber'in hayatı boyunca en çok uğraş verdiği ve düşmanca tavır görüp mücadele ettiği kavmin Kureyş müşrikleri olduğunu söylesek abartı olmaz. Ancak İslâm davası, komşu şehir olan Medine'de yeni bir filizlenmeye gitmiştir. Hz. Peygamber bu gelişme üzerine Mekke'den Medine'ye hicret ederek Medine'ye yerleşmiştir. Hicretle başlayan Medine döneminde de müşriklerle mücadele çeşitli usul ve yöntemlerle devam etmiş, tâ ki müslümanların Mekke'yi fethiyle netice bulabilmiştir.

Hz. Peygamber'in savaşları ve esir alma faaliyetleri Medine Şehir Devleti kurulmasıyla başladı. O hem devlet başkanı, hem peygamber hem de başkomutandı. Bir kumandanda bulunması gereken sabır, cesaret, tahammül, paniğe kapılmama, emri altındakilere güven telkin edip âdil davranma, zaferde şımarılmayıp yenilgide yılmama gibi özelliklere sahipti. Her yıl yeni savaş aletlerini ve tekniklerini takip ederek orduya katılacakları bizzat kendi takip ederdi.¹¹² Hz. Peygamber bir konuda vahiy gelmişse ona göre hareket eder ancak hakkında vahiy gelmeyen konularda ashâbıyla istişârede bulunurdu. Bedir Savaşında Hubâb bin Münzir'in uyarısı üzerine düşmana en uzak kuyu mevziisi fikrinden vazgeçerek düşmana en yakın kuyu mevziisine geçmesi bunun en büyük örneğiydi.¹¹³ O'nun komutasındaki savaşlarının hemen hemen tamamında müslümanlar galip gelmişlerdir.

Komutanlığının yanında Peygamberliğini de asla unutmamış düşmana karşı daima insanca davranılmasını tavsiye etmiştir. O daha savaşa başlamadan askerlerine: “-Kadınları, çocukları ve yaşlıları öldürmeyin! Evleri yıkıp harap etmeyin! Ağaçları kesmeyin! Ürünleri tahrip etmeyin!” diye telkinlerde bulunurdu.¹¹⁴ Savaştan önce mutlaka anlaşma teklif eder, yakalanan esirlere iyi davranırdı. Öyle ki yakalanan esirlerin çoğunu karşılıksız serbest bıraktıracak çatışmalarda elden geldiğince daha az kan dökülerek sonuç almaya çalışılırdı.¹¹⁵

Hz. Peygamber'in savaşlarını incelediğimizde, hemen hemen tamamının mecbur kalındığı zaman yapılan savunma savaşları olduğu görülmektedir.¹¹⁶ Taarruza geçilen zamanlar sadece, düşman anlaşmayı bozduğu zaman veya müslümanlara karşı savaş hazırlıkları yapıldığının öğrenilmesi durumunda olmuştur. Savaş devlete karşı bir güç oluşturan âsiler, mürtedler, korsanlar veya münafıklara karşı da olabilir. Bunlardan da esirler

¹¹² Özel, Ahmet, “Muhammed(Siyasî ve Askerî Kişiliği)”, *DİA*, XXX, 438.

¹¹³ Karaman, Hayrettin, “Asr-ı Saadette Rasulüllah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Ensar Yay., İstanbul, 2007, I, 474.

¹¹⁴ Buhârî, “Cihâd”, 147-148; Ebû Dâvûd, “Cihad”, 111.

¹¹⁵ Sarıçam, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, s.150.

¹¹⁶ Hz. Peygamber'in bizzat katıldığı ve Kur'an'ın temas ettiği savaşlar için bkz: Hudarî, Muhammed, *İslâm Hukuku Tarihi*, Çev. Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay., İstanbul, 1974, s.88-92.

alınabilir. Ancak bunlar istisnâdır. Hz. Peygamber'in savaşlarının yoğunluğunu İslâm devletini yok etmeye çalışan gayri müslimler ve müşriklere karşı yapılan mücadeleler oluşturur. O'nun esir alma faaliyetleri de bu savaşlar sonunda mücadele kazanıldıktan sonra olmuştur.

Bir takım art niyetli iddialarda; Hz. Peygamber'in İslâm'ı kabul ettirmek için insanları zorladığı, baskı altında iman ettirdiği ve hatta daha ileri giderek İslâm'ın kılıç vasıtasıyla yayıldığı dile getirilmektedir. Bir diğer iddia ise Hz. Peygamber'in ve müslümanların seferlerinin esas gâyesinin esir alma ve ganimet toplama olduğu varsayımlarıdır.¹¹⁷ Öncelikle bu iddialar Kur'an vasıtasıyla reddedilmektedir. Bakara Suresi 256. ayette "dinde zorlama olmadığı" apaçık beyan edilmiştir. Birçok bu manada ayet bulunmakla birlikte Kâf Suresi 45. ayette de Hz. Peygamber'in bir "zorba" olmadığı sadece Kur'an'la öğüt vermesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Aynı şekilde güvenilir tarih kaynaklarında yapılan araştırma sonucu, Hz. Peygamber dönemi müslümanların savaşları tetkik edildiğinde, savaşlarda asıl hedefin insan öldürmek değil insan kazanmak olduğu apaçık görülmektedir. Hz. Peygamber'in tebliğ metodunun, kalplere giden yolları tutarak delil getirme formülü ile olduğu biraz incelendiğinde ispatıyla görülecektir.¹¹⁸ Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık risâleti dönemindeki savaşlarda sadece yüz elli müslümanın ölmesi, düşman askerlerinden ölenlerin sayısının ise (esir edilip sonradan öldürülenler de dâhil) iki yüz elliye geçmemesi onun amacının düşmanı yok etmek veya esir almak olmadığını en önemli kanıtıdır.¹¹⁹

Hz. Peygamber on üç yıllık Mekke dönemi tebliği hep güzel öğütler verme, aklî ve naklî delillerle gerçeğin ispatına yönelik olmuştur. Ancak buna karşılık müşriklerden hep eziyet ve cefa görmüştür. Tâ ki bu eziyet ve tâcizler dayanılmaz noktaya gelmiş, işte o zaman müslümanlara "Allah (c.c) yolunda savaş" ve "cihad" için cevaz verilmiştir. Yoksa savaşın veya cihadın amacı birtakım maddi çıkarlar elde etmek değildir. Cihad'a izin verilmesinin sebebini iki başlık halinde toplayabiliriz:

1) Nefs-i müdafaa: Yani savaş ancak Allah (c.c) yolunda, nefsi koruma uğrunda ve buna bağlı olarak ırz ve malı müdafaa, yani savunma için meşru kılınmıştır.¹²⁰

¹¹⁷ Müsteşriklerin bu konudaki iddiaları ve cevaplar için bkz: Sarıçam, İbrahim, "Hz. Muhammed Hakkında Oryantalist Yaklaşımlara Oryantalist Cevaplar", *Türk-İslâm Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı*, Bilecik Üniversitesi Yay., Bilecik, 2012, s.53-63; Yılmaz, Ahmet, "Müsteşrik Edward Sell'in Hz. Muhammed'in Askeri Faaliyetlerine Yaklaşımı", *Türk-İslâm Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı*, Bilecik Üniversitesi Yay., Bilecik, 2012, s.65-78; Özdemir, Mehmet, "Hz. Muhammed'in Askeri Faaliyetlerine Yaklaşımlar", *Türk-İslâm Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı*, Bilecik Üniversitesi Yay., Bilecik, 2012, s.100.

¹¹⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Önkâl, Ahmet, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yay., Konya, 2012, s.21-36.

¹¹⁹ Arslan, İhsan, "Hz. Peygamber'in (s.a.v) Savaşlardaki Tavrı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:39, Ağustos 2015, VIII, 1045.

¹²⁰ Hacc, 22/39-40.

2) Davetin emniyeti: İslâm'a girmek isteyenlerin bu dine girmek sebebiyle belaya düşeceklerinden endişe etmelerini önlemek içindir.¹²¹ Çünkü korumasız ve zayıf müslümanlar daima bela ve sıkıntılara dâçar oluyorlardı.

İslâm yalnız bunları önleme amacıyla savaşa izin vermiştir.¹²² Bunun delili olarak Hudeybiye'de Hz. Peygamber'in kan dökülmemesi için harcadığı olağanüstü çaba gösterilebilir. Aleyhine görünen birçok şarta ve ashabının muhalefetine rağmen Hz. Peygamber'in Hudeybiye'de barışı gerçekleştirmek için çaba sarfetmiş, müslümanlara saldırırken yakalanıp esir edilen müşrikleri bile bir jest olarak karşılıksız serbest bırakmıştır.¹²³ Buna göre İslâm'da savaş zorunluluk olmadığı gibi Hz. Peygamber'in mücadeleleri ve amacı da savaş veya savaş sonunda birtakım çıkarlar elde etmek değil, evrensel doğruların ve barışın yayılmasıdır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in müşriklerle olan yaklaşık on yıllık mücadelesinde bugünkü Avrupa kıtası kadar yer fethedilmesine rağmen ölü sayısının çok az olması¹²⁴ işin sırrını ve amacını vermektedir.

Ancak batı dünyasında özellikle de son yıllarda meydana gelen terör olaylarında bazı aşırı uçlu insanlarca sivil halkın rehine alınması ve esir olarak görülüp öldürülmesi, bunun da İslâm'daki cihat kavramıyla ilişkilendirilmesi, birtakım yanlış anlaşılmalara ve önyargılara sebebiyet vermektedir. Hatta neredeyse milyonlarca kişinin zihinde İslâm, bilerek veya bilmeyerek şiddet ile eşleşmiş durumdadır.¹²⁵ Bu durumda esir ve cihad kavramları ile Hz. Peygamber'in kimleri esir olarak gördüğünün müslümanlarca çok iyi anlaşılması gerekmektedir. Buradaki cihat kavramının yanlış telakkisiyle, bir nevi Haçlı seferlerinde olduğu gibi İslâm'da bulunmayan "kutsal savaş" benzetmesi yapılmaktadır. Cihad'ın ne anlam ve mâhiyeti, ne de sebep, sonuç ve hükmü olarak terör veya "kutsal savaş"la bir ilgisi yoktur.¹²⁶ Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde ve birçok anlamda cihat kavramı geçmekte olup isim olarak dört, bu isimlerden türeyen fiil olarak ise yirmi dört yerde geçer. Cihad edenin mükâfatı cennettir buyrulur.¹²⁷ Arapça 'da "cehd" kökünden güç ve gayret sarfedip bir işi başarmak için elinden geleni yapmak anlamındaki cihad kavramı, en geniş anlamıyla müslümâna sevap kazandıran dinin meşru ve makbul gördüğü her türlü davranışı

---

¹²¹ Tevbe, 9/36.

¹²² Hasan, *İslâm Tarihi*, I, 142.

¹²³ Ebû Dâvûd, "Cihat", 120.

¹²⁴ Hamîdullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s.12.

¹²⁵ Allawi, Ali A., *İslâm Uygarlığının Buhrânı*, Çev. Zeynep Yelçe, Efil Yay., Ankara, 2010, s.198.

¹²⁶ Özel, Ahmet, "Cihad", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 528.

¹²⁷ Tevbe, 9/19, 4, 111; Nisâ, 4/95, 104; Hac, 22/78.

gerçekleştirme çabası, iyiliği emredip kötülükten sakındırmadır (Emr-i Bil Ma'ruf Neyhi Anil Münker) diyebiliriz.¹²⁸

Günümüzden yaklaşık on dört asır önce Hz. Peygamber Kur'ân'dan aldığı emirlerle savaş esirlerine yapılacak insanî muamelelerle ilgili Kur'ân'ı bir hukuk kâidesi oluşturmuş, bu kurallarla ilgili bir çerçeve belirlemiş ve bizzat bu kaideleri de titizlikle uygulamıştır. Esirlerin kıymetini yükselten ve onların hangi nedenle olursa olsun Allah'ın (c.c) yarattığı en şerefli varlık olan insan olduğunu tüm dünyaya hatırlatıp sahip çıkan Hz Peygamber'di. Savaş esirlerinin durumu ana hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim'de ele alınmış, Hz. Peygamber ve müslümanlar da sürekli **“...bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir.”**¹²⁹ âyeti mucibince hareket etmişlerdir. Çünkü üstün vasf ve şerefle yaratıldığını bilen bir müslüman için ilk planda olan geçici dünya hayatı değil, ebedî ahiret âlemidir. Bu zaviyeden bir mü'min, yeri ve zamanı gelince maddeyi terk ederek manevî değerlerin müdafaası için cephelere koşar, öldürür, öldürülür, esîr olur, esîr alır. İşte Hz. Peygamber'in terbiyesiyle yetişen müslümanlar bütün bu özelliklerini Allâh(cc) rızası için, âhiret azığı için birçok kere gösterdiler, gösteriyorlar, göstereceklerdir.

Hz. Peygamber'in esirler konusundaki uygulamaları tüm İslâm âlemi için Kur'ân-ı Kerim'den sonraki en önemli referanstır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de **“Kim Peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur.”**¹³⁰ buyurulmuştur. Bu yüzden onun esirlere muâmelesi tarihî, hukûki, dînî vb. birçok açıdan ayrı bir öneme sahiptir. Esirlerle ilgili uygulanacak hukûki kurallar, Hz. Peygamber'in Medine dönemindeki uygulamaları esas alınarak oluşturulmuştur. Aslında İslâm Hukuku Mekke devrinde başlar. Ancak on üç yıllık Mekke devrinde inen ayetlerin hükümlerinin çoğunu îman ve ahlak kuralları oluşturur. Medine dönemi ise İslâm'ın birçok alanda (ceza, aile, miras, borç münasebetleri, ibadetler vb.) hukuk kaidelerinin belirlendiği dönem olmuştur. Esirlerle ilgili hükümlerde bu dönem esas alınır. Bu hukuk nizamları tesis edilirken üç yol izlendiği görülmektedir:

- 1) Bir takım olaylar meydana gelerek problemler ortaya çıkıyor ve müslümanlar Hz. Peygamber'e gelerek ondan çözüm istiyorlar ve bunun üzerine ayetler vahyolunuyor.

¹²⁸ Özel, Ahmet, *İslâm ve Terör*, Küre Yay. İstanbul, 2007, s.57-67.

¹²⁹ Mâide, 5/2.

¹³⁰ Nisâ, 4/80; Hz. Peygamber'e itaat etmenin vâcibiyetiyle ilgili Kur'ân'da bu minvalde birçok ayet bulunmakta olup daha detaylı bilgi için bkz: Kâdî İyâz, *Şifâ-i Şerif*, Çev. Naim Erdoğan-Hüseyin S. Erdoğan, Bedir Yay., İstanbul, 1993, s.381-382.

Hız. Peygamber bu hükümlere göre uygulamalar geliştirerek kurallar ortaya koyuyor ve sünnet oluşuyordu.

- 2) Problem veya soru beklenmeden hüküm içeren ayetler vazolunuyor ve hukuk nizamı parça parça oluşturuluyordu.
- 3) Çözüm bekleyen bir hâdise veya olaya rağmen vahiy gelmezse Hız. Peygamber ashabıyla istişarede bulunuyor ve bir içtihadı varıyordu. İlahi vahiyle bu içtihat tasvip edildiğinde sünnet özelliği kazanıyordu.¹³¹

Sonraki dönemlerde çoğu konuda olduğu gibi esirlere uygulanacak muamelelerin ve onların toplumdaki statülerinin belirlenmesinde de bu dönem oluşturulan sünnetler örnek alınmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in ilgili ayetleri Hız. Peygamber'in bu uygulamalarının ışığında yorumlanmıştır. Bu sebeple çalışmamızda Kur'ân ışığında Hız. Peygamber'in uygulamaları üzerine yoğunlaşacağız.

Öncelikle belirtmeliyiz ki Yüce Allah'ın: **“(savaşta) İnkâr edenlerle karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun. Sonunda onlara üstün geldiğiniz zaman bağı sıkıca bağlayıp esir alın. Sonra harp ağırlıklarını atıp, savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin...”**¹³²; **“Haram aylar çıktığında, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, yakalayın, kuşatın, geçecekleri bütün yolları tutun.”**¹³³ emirleri bize müslümanların esir almasının câiz (meşru) olduğunu göstermektedir. Buradaki ifadeler kinaye yoluyla esir almaktan bahsetmektedir.¹³⁴

Esir alma işi müslümanlara câizdir ancak, müslümanlar ne zaman ve hangi gâyelerle esir almalıdır? Bu soruların cevaplarını da yukarıdaki ayette görebildiğimiz gibi, Hız. Peygamber'in telkinlerine ve müslümanların uygulamalarına da baktığımız zaman müslümanların esirlerini ancak savaşların sonunda aldıklarını görmekteyiz. **“Yeryüzünde iyice güçlenmedikçe esirler almak, hiçbir peygamber için uygun değildir. Siz dünyanın gelip geçici menfaatini istiyorsunuz; Allah ise âhireti murâd ediyor. Allah'ın kudreti her şeye üstündür, her işi ve her hükmü hikmet iledir.”**¹³⁵ ayeti de onları bu konuda doğrulamakta ve düşman iyice sindirilip yok edildikten sonra, savaş sonunda esir alınması uygun görülmektedir. Bu ayet bize savaşın ve savaş sonunda esas gâyenin esir almak ve bu

¹³¹ Karaman, Hayrettin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, Ensar Yay. İstanbul, 2013, I, 40.

¹³² Muhammed, 47/4; Kur'ân'da esirlerle ilgili hüküm bildiren biricik ayetin bu olduğu ve savaş kurallarından bahseden ilk ayet olduğu ile ilgili bkz: Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Çev. Yakup Çiçek v.d., Hikmet Yay., İstanbul, 1968, s.368; Mevdûdî, Ebu'l Al'â, *Tefhîmul Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayanî v.d., İnsan Yay., İstanbul, 1996, X, 370.

¹³³ Tevbe, 9/5.

¹³⁴ Zühaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, VIII, 226.

¹³⁵ Enfâl, 8/67.

esirlerden menfaat sağlamak olmadığını ısrarla hatırlatmaktadır.¹³⁶ Bu açıdan müslümanların katıldıkları savaşlarda aldıkları esir sayısını incelediğimizde, yapılan muhârebeye oranla alınan esir sayısı oldukça azdır. Ancak savaşta eman dilemeyerek veya eman verilmiş olanlardan birine sığınmadan, savaş yoluyla yakalanan kimseler esir edilirlerdi.¹³⁷

Buraya kadar çalışmamızda esir kavramını, esirlere uygulanan muâmelelerin dünyadaki örnekliklerini ve esirlerle ilgili âyetlerin Hz. Peygamber'in esirlere olan muâmelelerinde belirlediği genel kıstasları konunun kapsayıcılığı açısından bir bütünlükte verdik. Çalışmamızın bu bölümünde esir alınan tüm gazvelerdeki esirlerin durumunu tek tek inceleyeceğiz. Hz. Peygamber'in esirlere muâmelesi konumuz tarih olarak, müslümanların Mekke'den Medine'ye olan hicretten sonraki Medine'de oluşturulan İslâm Devletinin kurulma süreciyle başlar. İslâm tarihinde Medine dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, çok mühim olaylara sahne olan gelişmeler yaşanmıştır. Tezimizin sonucunda ulaşacağımız temel kâideler Medine dönemindeki olaylar üzerine yaptığımız yorumlardan oluşacaktır.

1.1.Bedir Gazvesi'nde

Bedir gazvesi hicretin ikinci yılında (Mart624) Ramazan ayında gerçekleşti.¹³⁸ Asıl gayeleri Ebû Süfyan'ın sevk ve idaresindeki Şam'dan gelen Kureyş kervanını ele geçirmek olan Hz. Peygamber komutasındaki üç yüz beş kişilik Müslüman birliği, Kızıldeniz kıyısına 30 km mesafede ve Medine'nin 160 km güneybatısında bulunan Bedir mevkiine ulaşarak karargâhını kurdu. Durumu haber alan kervan kafilesinin başkanı Ebû Süfyan acil yardım çağrısı yaparak yolunu değiştirip sahil yolundan kaçtı. Ebû Süfyan'ın "İmdat" çağrısı üzerine Mekke'den yola çıkan Ebû Cehil komutasındaki bin kişilik müşrik ordusu kervanın kaçıp kurtulduğu haberini almasına rağmen Bedir'e kadar devam edip müslümanlarla şiddetli bir savaş gerçekleştirdi. Müşriklerin bu hareketinden esas amaçlarının kervanı kurtarmaktan çok, müslümanlara gözdağı vermek ilerideki Mekke kervanlarına olabilecek saldırıları önlemek olduğunu söyleyebiliriz.¹³⁹ Hz. Peygamber komutasındaki müslümanlar müşrikleri büyük bir hezimetle uğrattı. Bedir gazvesinde yetmiş müşrik öldürülüp yetmiş kişi de esir alındı;

¹³⁶Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, V, 270

¹³⁷ Karaman, Hayreddin, *Yeni Gelişmeler Karşısında İslâm Hukuku*, İklim Yay., İstanbul, 1987, s.101.

¹³⁸ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 21,23; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 192; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 12.

¹³⁹ Watt, W. Montgomery, *Hazreti-Muhammed-Peygamber ve Devlet Kurucu*, Çev: Hayrullah Örs, Remzi Yay., İstanbul, 1963, s.120.

müslümanlar ise on dört şehit verdiler.¹⁴⁰ Kaynaklarda belirtilen Bedir gazvesinde esir edilen Kureyş müşriklerinin isimleri ve kabileleri şöyledir:

Adu'ş- Şems Oğullarından;

- 1- Utbe b. Ebî Muayt.
- 2- Hâris b. Ebi Vehra(Vezce).
- 3- Amr b. Ebî Süfyan.
- 4- Ebu'l As b. Rebi.
- 5- Ukbe b. El Hâris b. El-Hadrami.
- 6- Ebu'l As b. Nevfel b. Abdi'ş Şems.
- 7- Ebû Rişe(Müttefiklerinden)

Abduddar Oğullarından;

- 8- Ebû Azze b. Umeyr.
- 9- Esved b. Amir.

Amir Oğullarından;

- 10- Süheyl b. Amr.
- 11- Abd b. Zem'a.
- 12- Abdurrahman b. Meşnu'.

Haşim Oğullarından;

- 13- Akil b. Ebî Talip.
- 14- Nevfel b. Haris
- 15- Abbas b. Abdulmuttalib.

Muttalip Oğullarından;

- 16- Saib b. Ubeyd.
- 17- Ubeyd b. Amr b. Âlkame¹⁴¹.

Esed Oğullarından;

---

¹⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 605; Taberî, *Tarih*, II, 169; Fayda, Mustafa, "Bedir Gazvesi", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 326.

¹⁴¹ İbn Hişâm'a göre Numan b. Amr: İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 3.

- 18- Saib b. Ebi Hubeys.
19- Huveyris b. Abbâd.
20- Salim b. Şemmah.

Mahzum Oğullarından;

- 21- Halid b. Hişam.
22- Umeyye b. Ebi Huzeyfe.
23- Velid b. Velid.
24- Osman b. Abdullah.
25- Seyfi b. Ebi Rifâe.
26- Ebu'l Münzir b. Ebi Rifâe.
27- Ebû Ata Abdullah b. Ebi Saib.
28- Muttalib b. Hantab.
29- Halid b. Alem.

Sehm Oğullarından;

- 30- Ebû Vedaa b. Dubeyre.
31- Ferve b. Kays.
32- Hanzala b. Kabîsa.
33- Haccac b. Kays.

Nevfel Oğulları;

- 34- Adiy b. Hıyar.
35- Osman b. Adü'ş-Şems(Müttefiklerinden)
36- Ebû Sevr.

Cumah Oğullarından;

- 37- Abdullah b. Ubey b. Halef.
38- Ebû Azze Amr b. Abd.
39- Fâke(Umeyye b. Halef'in azadlısı)
40- Vehb b. Umeyr.
41- Rebia b. Derrac.

Haris Oğullarından;

42- Tufeyl b. Ebi Kuney.

43- Utbe b. Amr.¹⁴²

İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre esirler arasında şunlarda vardır:

Muttalif Oğullarından;

44- Akil b. Amr.

45- Temim b. Amr.

46- Temim b. Amr'ın oğlu.

Abdu's Şems Oğullarından;

47- Halid b. Esid.

48- Ebu'l Arîz Beysar.

Nevfel Oğullarından;

49- Nebban(Azatlılardan)

50- Abdullah b. Humeyd.

Abduddar Oğullarından;

51- Akîl.

Teym Oğullarından;

52- Musafî b. Iyaz b. Sahr.

53- Cabir b. Zubeyr.

54- Kays b. Saib.

Cumah Oğullarından;

55- Amr b. Ubey b. Halef.

56- Ebû Rahm b. Abdullah.

57- Nistâs(Azatlılardan)

58- Ebû Rafî'(Azatlılardan)

---

¹⁴² Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 138-144; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 3-6.

Sehm Oğullarından;

59- Eslem.(Azadlılardan)

Amir Oğullarından;

60- Habib b. Câbir.

61- Saib b. Malik,

Haris Oğullarından;

62- Safî

63- Şefî'(Müttefiklerinden)¹⁴³

64- Nadr b. Haris.¹⁴⁴

Vâkıdî'nin tespitlerine göre esirler arasına şu isimler de dâhildir;

65- Ubeyd b. Ömer.

66- Ubeydullah b. Osman.

67- Hişam b. Velid.

68- Umeyr b. Avf(Azatlılardan)

69- İbn Cahdem.¹⁴⁵

70- Ümmü Hakîm bint-i Haram¹⁴⁶.

Esir alınan bu kişiler bağlanarak Medine'ye getirildi. Müslümanlar müşrikleri şaşırtacak kadar esirlerine iyi davrandılar. Esir olan Velid b. Velid b. Muğire'nin kaynaklardaki beyanından müslümanların esirleri yolda getirirlerken hayvanlara bindirdiklerini, kendilerinin ise yaya olarak yürüdüklerini anlamaktayız.¹⁴⁷

Bedir gazvesinde Hz. Peygamber her şeyden önce o dönem ki adet olunanın aksine esirlere iyi davranılmasını ve güvenli bir şekilde korunmasını askerlerine tembihledi.¹⁴⁸ Öyle ki sahâbîler esirlerden elbisesi olmayana elbiselerini giydireyor, yiyeceklerini eşit olarak paylaşıyor ve kendileri ekmeklerini esirlere yedirip hurma ile yetiniyorlar, ihtiyaçları olduğu

¹⁴³ İbn Hişam, *es-Sîre*, III,6.

¹⁴⁴ İbn Hişam, *es-Sîre*, II, 215.

¹⁴⁵ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 138-143.

¹⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 577.

¹⁴⁷ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 119.

¹⁴⁸ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 119; Hamîdullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s.51.

halde esirleri kendilerine tercih ediyorlardı.¹⁴⁹ Medîne'ye geri dönülürken yolda Hz. Peygamber'in, Safra'da en-Nadr b. el-Hâris'in, Irku'z-Zabye'de ise 'Utbe b. Ebî Mu'ayt'ın öldürttüğü kaynaklarda geçmektedir.¹⁵⁰ Utbe, kendisine neden diğer esirler gibi muâmele edilmediğini sorduğunda Hz. Peygamber ona bunun Allah (c.c) ve Resulüne olan aşırı düşmanlığından ve Resule olan eziyetinden dolayı olduğunu açıkça belirtmiştir.¹⁵¹ Askerlere taksimat yapılarak muhâfaza altına alınan esirlerin âkibeti ile ilgili Hz. Peygamber ashâbıyla istişare etmiş, Hz. Ömer ve bazı sahabilerin esirlerin öldürülmesi teklifine karşılık, Hz. Ebû Bekir'in fidye alınması teklifini uygun bulan Hz. Peygamber, esirlerin büyük çoğunluğunu¹⁵² fidye karşılığı serbest bırakmıştır. Bir kısmını da okuma yazma bilen her bir esirin on müslüman çocuğa okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakmıştır.¹⁵³ Hz. Peygamber, fidye verecek durumu olmayanları da karşılıksız serbest bırakmıştır. Serbest bıraktıklarının arasındaki şâir Ebû Âzze el-Cumâhi'den bir daha müslümanlarla savaşmama yemini alarak şartlı tahliyesini sağlamıştır.¹⁵⁴ Bir çeşit teminatla serbest bırakma usulü olarak Sayfî b. Ebû Rifa'a'dan fidyesini sonradan gönderme sözü alarak serbest bırakmış ancak bu kişi fidyesini göndermemiştir.¹⁵⁵ Kaynaklarda Bedir Savaşında esir edilip de serbest bırakılan müşriklerden on altı kişinin İslâm'ı kabul ettiği belirtilir.¹⁵⁶ Mekke lideri Ebû Süfyan, Bedir'de esir edilen oğlu Amr'ı fidye ile kurtarmak yerine müslümanlardan umrede bulunan Sa'd b. Nu'man'ı esir almış, Hz. Peygamber'de Sa'd'a karşın Amr'ı, serbest bırakmıştır.¹⁵⁷ Hz. Peygamber'in esirler içerisinde bulunan amcası Hz. Abbas'tan (r.a) iki katı fidye alınmasını istemiş o da kendisinin çok muhtaç durumda kalacağını beyan edip bu uygulamanın sebebinin sorunca, Hz. Peygamber ona eve bıraktıkları altınları haber vermiş ve bunun üzerine Hz. Abbas (r.a) müslüman olmuş ve serbest bırakılmıştır.¹⁵⁸

Mut'im b. Adiy'ın oğlu Cübeyr b. Mut'im Hz. Peygamber'e Bedir esirleri ile ilgili soru sorduğunu onun ise vefa dolu şu cevabı verdiğini nakleder: “*Ey Cübeyr! Eğer senin o*

¹⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 217; Taberî, *Târih*, I, 337, II, 460-461.

¹⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 372; Mekke'de bir gün Ukbe'ninsecdeye giden Hz. Peygamber'in boynuna deve işkembesi koyduğu hakkında bkz: Ağırman, Mustafa, “Mekke Müşrikleriyle İlişkiler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti Hz. Peygamber Dönemi*, Editör: Mehmet Şeker, İstanbul, 2018, I, 379.

¹⁵¹ Vâkidî, *Meğâzî*, I, 106-107.

¹⁵² Bir rivayette 68 kişidir: Ya'kûbî, *Târih*, II, 46.

¹⁵³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 641-644; Taberî, *Târih*, II, 475-477; Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyri, *el-Camiu's-sahih: Sahihu Müslim*, thk. M. Fuad Abdulkaki, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y., “Cihad ve's-Siyer”, 58.

¹⁵⁴ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, I, 352; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 221, 228-229.

¹⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 484.

¹⁵⁶ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, I, 344.

¹⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 484; Belâzürî, *Ensâb*, I, 320.

¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul, Çağrı Yay, 1992, I, 353.

*koca baban sağ olsaydı da bana gelseydi, onun hatırı için fidye almadan onların hepsini serbest bırakırdım.*¹⁵⁹

*Bu gazvede Hz. Peygamber'in esir alınanlara karşı uygulamaları İslâm Hukukunda esirlere uygulanacak muâmelelerin temelini oluşturmuştur.*¹⁶⁰ Esirlere ele geçirildikleri andan itibaren çok iyi davranılmış, Hz. Peygamber *“Yoksula, yetime ve esire, sevdikleri yemeği yedirirler.”*¹⁶¹ ilâhi emrini esas almıştır. Hz. Peygamber'in Bedir dönüşü iki esirin öldürülmesi talimatı vermesi ise *“Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın; fakat vazgeçerlerse, artık zalimlerden başkasına saldırmak yoktur.”*¹⁶² ayetinin hükmü mûcibinceidir. Yani cezalarının hükmü daha önceden müslümanlara karşı işledikleri suçlar sebebiyledir.

Hz. Peygamber yapılan istişare sonucu vardığı içtihatla müşriklerin ileri gelenlerini öldürmeyip esir alınması hükmünü icra etmişti. Bunun üzerine Yüce Allah (c.c) şu ayeti indirerek fidye aldıkları için Hz. Peygamber ve ashabını uyarıp Hz. Peygamber'in verdiği hükme müdâhale ederek onu tashih etmiştir: *“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹⁶³ Bu uyarıda esir almak yasaklanmamış ancak yeryüzünde hâkimiyet kurmanın şartına bağlanmıştır. Çünkü İslâm için savaşın ana hedefi düşmanın direncini kırmak ve savaşa son vermektir. Müslümanlar daha en başlarda fidye elde etmek için esir alma hırsına kapılıp da savaşın esas gayesini unutmamaları için uyarılmışlardır.¹⁶⁴ Hatta bu uyarıdan çok kısa bir süre sonra meydana gelecek olan Uhud Gazvesindeki felaketin sebebinin, müslümanların Bedir gününde Allah yolunda cihadı bırakıp esir ve ganimet yarışına düşmeleri sebebiyle olduğu yorumları bile yapılmıştır.¹⁶⁵

Diğer bir görüşe göre bu ayetler (Enfâl 67-69) harpte esirler ile ilgili alınan kararlar üzerine değil, harp devam ederken bazı sahabilerin müşrikleri öldürmek yerine menfaat sağlama düşüncesiyle esir alma tutumu içerisine girmeleri üzerine Hz. Peygamber'e uyarı

¹⁵⁹ Buhârî, “Megazi”, 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 80; Cübeyr'in Kureyş kabilesi tarafından esirlerin serbest kalması için temsilci olarak gönderildiği rivayet edilir: İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmi el- Büstî es-Sicistâni(354/965), *es-Sîretü'n Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, Çev. Harun Bekiroğlu, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2017, s.138.

¹⁶⁰ Özel, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, s.35-36.

¹⁶¹ İnsan, 76/8.

¹⁶² Bakara,2/193.

¹⁶³ Enfâl, 8/67; Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Yanılması Meselesi*, Rağbet Yay., İstanbul, 1999, s.37.

¹⁶⁴ Bedir esirlerine uygulanan muâmeleden sonra gelen ikazdan çıkarılabilecek sonuçlar için bkz: Arslan, İhsan, *İslâm'da Eleştiri Kültürü*, Metamorfoz Yay. İstanbul, 2016, s.64.

¹⁶⁵ Altıparmak, Muhammed b. Muhammed Ef., *İslâm Tarihi*, Hisar Yay., İstanbul, 1984, s.510; Bedir Savaşı sonrası alınan esirlere yapılan muâmele ile ilgili diğer yorumlar için bkz: Fidan, *İslâm Hukukunda Savaş Esirlerinin Statüsü*, s.56-60.

niteliğinde gelmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'e esirlere uygulanacak muâmele konusunda henüz bir ayet inmemiştir. Bu durumda Hz. Peygamber ashabıyla istişare ederek içtihadıyla karar vermiştir. "İctihad edip isabetli karar verene iki, yanılana ise bir ecir verileceğine" göre Hz. Peygamber'in ve ashabının azaba uğrayacağını düşünmek mümkün değildir.¹⁶⁶

Hz. Peygamber'in bu gazvede esirlere olan diğer uygulamalarını ise müslüman esirle takas etme (bir tür fidye), durumu olmayanları karşılıksız serbest bırakma, müslümanlara okuma yazma öğretme karşılığı salıverilme (bu da bir çeşit fidyedir)¹⁶⁷ şeklinde özetleyebiliriz. Bu uygulamaların "*Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin*"¹⁶⁸ ayetinin hükümlerine uygun olduğu görülmektedir.

1.2.Karkaratülküdr Gazvesi'nde

Hicretin 23. ayı ortalarında Hz. Peygamber, Süleym Oğulları ve Gatafanlıların Karkaratü'l Küdr denen yerde müslümanlara saldırı için toplandıklarını haber aldı. Bunun üzerine derhal komutanlığını kendi yapmak üzere askeri bir birlik hazırladı. Abdullah b. Ümmi Mektûm'u yerine vekil bırakarak Medine'den ayrıldı. Ancak Karkaratü'l Küdr mevkiine varıldığında herhangi bir düşman birliği ile karşılaşmadı. Yapılan tetkikte düşmanın izine rastlanmadı. Hz. Peygamber ele geçirilen bir çoban ve birçok deveyi ganimet olarak alarak tekrar geri Medine'ye doğru hareket emrini verdi. Yolda Sirar denilen mevkie gelindiğinde ganimetin beşte birini ayırdıktan sonra kalanını müslümanlar arasında taksim etti. Yesar adlı genç çoban Hz. Peygamber'in kendi payına düştü. Bir gün onun namaz kıldığı görülünce onu azad etti.¹⁶⁹

1.3.Benî Kaynukâ' Gazvesi'nde

Hz. Peygamber Medine şehir devletini kurarken Medine'deki Arap ve Yahudi kabileleriyle iç ve dış düşmanlara karşı bir barış antlaşması (Medine Vesikası) imzalamıştı. Ancak Yahudi kabilelerinden bu barış antlaşmasını ilk bozan Benî Kaynukâ oldu.

¹⁶⁶ Önkal, Ahmet, *Mustasar Siyer-i Nebi*, Hikmetevi Yay., İstanbul, 2019, s.128.

¹⁶⁷ Hz. Peygamber'in eğitime verdiği değerle ilgili bkz: Kayadibi, Fahri, *İslâm Dünyası Neden Geri Kaldı? Nasıl İlerler?*, Nobel Yay., Ankara, 2013, s.32-33.

¹⁶⁸ Muhammed, 47/4.

¹⁶⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 182-183; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 28, 131; Belâzürî, *Ensâb*, I, 375; Algül, Hüseyin, "Karkaratülküdr Gazvesi", *DİA*, İstanbul, XXIV, 498.

Hicri 2 (524) yılda Şevval ayı ortalarında Medine’de müslüman bir kadın alışveriş için gittiği Benî Kaynukâ çarşısında tâciz girişimine¹⁷⁰ uğradı. Orada bulunan bir müslümanın olayın müsebbibi olan Yahudiyi öldürmesi, Yahudilerin de toplanıp onu öldürmeleriyle neticelenen olay sonrası antlaşma bozuldu. Hz. Peygamber’in, onları öncelikle İslâm’a dâvet etti. Fakat red cevabı vermeleri üzerine Benî Kaynukâ mahallesini kuşattı ve on beş gün süren muhasaradan sonra Benû Kaynukâlîliler teslim olarak kalelerinden indiler. Elleri kolları bağlanan tüm kabile esîr alındı. Bedir’den sonraki en büyük esir topluluğu olarak Benî Kaynukâlîliler bilinmektedir.¹⁷¹ Münafıkların başı Abdullah b. Übey b. Selûl ve diğer ileri gelenlerin Benî Kaynukâlîlilerin Hazreçlilerin müttefiki olduklarını belirterek affedilmeleri için yoğun ısrarı üzerine Hz. Peygamber, Benî Kaynukâlîlilerin tamamının Medine’den sürgün edilmesi talimatını verdi.¹⁷² Üç gün süre verilen Yahudiler Medine’den sürgün edilerek mallarını bırakıp önce Va’diulkura’ya, oradan da Suriye tarafına gidip Ezriât’a göç ettiler.¹⁷³

Bu olayda Hz. Peygamber’in esirlere olan muâmelesinin anlaşmayı bozarak işledikleri suçtan ötürü ikametgâhlarından sürgün edilme cezası olduğu görülür. Bu durumda Hz. Peygamber’in esirlerle ilgili verdiği hükmün Muhammed Suresi 4. ayete göre olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Bedir’den sonra inen **“Allah’a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah’a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir”**¹⁷⁴ ganimet ayetine göre uygulama yapılmıştır.

1.4.Uhud Gazvesi’nde

Uhud Gazvesi, hicri 3. (625) yılda Şevval ayında Bedir mağlubiyetinin intikamını almak ve ticaret yollarının kendileri açısından yeniden güvenliğini sağlamak isteyen Mekke müşriklerinin, diğer kabilelerin de yardımını alarak Medine üzerine yürümeleriyle cereyan etti.¹⁷⁵ Mekke’li müşrikler Bedir Savaşı’nda yenildikten sonra Mekke’yi Suriye, Mısır ve diğer bazı bölgelere bağlayan ticaret yollarının güvenliğinden mahrum kaldılar. Hem müslümanlardan Bedir’in intikamını almak, hem de kaybettikleri bu ticaret yollarını yeniden

¹⁷⁰Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 176; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 127.

¹⁷¹ Özel, “Esir”, *DİA*, XI, 383; Esirlerin sayısının 700 civarında olduğu ile ilgili rivayetler için bkz: Avcı, Casim, “Kaynukâ(Benî Kaynukâ)”, *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 88.

¹⁷²İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 40; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 29; Taberî, *Târîh*, II, 172; İbn Kesîr, Ebü’l Fidâ İmâduddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî, *es-Sîretu’n- Nebeviyye*, Kahire, 1385/1966, III, 5–7.

¹⁷³ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 178-180; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 27.

¹⁷⁴ Enfâl, 8/41.

¹⁷⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, I,199; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 36; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 148; İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 134.

alarak kendi kervanlarının güvenliğini sağlamak istiyorlardı. Bu yüzden çevre kabilelerden de yardım alarak üç bin kişilik¹⁷⁶ bir müşrik ordusu oluşturup Medine üzerine yürüdüler. Hz. Peygamber bu durumu haber aldığı zaman hemen arkadaşlarını toplayarak durumun vahametini anlatıp Medine’de kalarak bir savunma savaşı yapma taraftarı olduğunu bildirdi. Bedir savaşına katılmamış genç ve dinamik müslüman gençlerin aşırı ısrarları üzerine Hz. Peygamber savunma savaşından vazgeçerek yedi yüz kişilik¹⁷⁷ mütevâzi ordusuyla Medine’nin beş km kuzeyindeki Uhud dağı civarında mevzi aldı. Savaşın başlarında müslümanlar galip durumdayken Ayneyn tepesindeki okçuların emri dinlemeyerek ganimet toplamak için yerlerini terketmeleri neticesinde arkalarından düşman süvarilerince sarılan müslüman ordusu hiç ummadığı bir anda iki ateş arasında kalarak mağlup oldu.¹⁷⁸ Müşriklerden yirmi üç kişinin¹⁷⁹ öldürülmesi karşın müslümanlar yetmiş şehit¹⁸⁰ verdiler.

Uhud’dan ayrılan Kureyş müşriklerini Hz. Peygamber yeniden toparlanan askerleriyle takip ettirdi. Hamraül Esed’de geceleyen müşrikler sabah olunca çekip gittiler, ancak uyuya kalan EbûÂzze el-Cumahi adında birisi müslümanlar tarafından esir alındı. Bu kişi daha önce Bedir’de de esir alınmış, ancak birtakım mazeretler belirtmesi üzerine Hz. Peygamber tarafından müslümanların aleyhinde her türlü eylemden uzak durma şartıyla affedilip serbest bırakılmıştı. Ancak Ebû Âzze bu defa da başka mazeretler belirterek tekrar affedilmesini istemişse de Hz. Peygamber “*Müslüman’ın bir yılan deliğinden iki defa sokulmayacağını*” ve “*Muhammed’le iki defa alay ettim*” dedirtemeyeceğini bildirerek onun öldürülmesi emrini vermiştir.¹⁸¹

Bu olayda Hz. Peygamber’in Ebû Âzze’nin öldürülmesi kararını vermesi onun esaretinden dolayı değil ihanetinden dolayıdır. Hz. Peygamber onu daha önce affetmesine rağmen o,verdiği sözü tutmayarak düşman saflarında yer almış, iyiliğe nankörlükle karşılık vermiştir.

1.5.Benî Nadîr Gazvesi’nde

Benî Nadîr hicretten önce Medine’deki kabilelerden Evs kabilesinin müttefiki idi. Hz. Peygamber, Medine’ye hicret ettiği zaman diğer Yahudi kabileleriyle olduğu gibi Benî Nadîr

---

¹⁷⁶ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 209.

¹⁷⁷ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 208.

¹⁷⁸ Hamîdullah, *Hz. Peygamber’in Savaşları*, s.69-93.

¹⁷⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 43.

¹⁸⁰ Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 300.

¹⁸¹ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 13-17; III, 319.

kabileleriyle de savaşmamak ve diyet ödeneceği zaman yardım etmek gibi konularda anlaşma yapmıştı.

Hicri 4 (626) yılında¹⁸² sahabeden Amr b. Ümeyye, Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'le görüşüp ondan eman alan Amir Oğullarından iki kişiyi Bi'r-i Maûne'de müslümanları şehit eden Âmir Oğulları sanarak intikam almak için öldürdü. Durumu anlayan ve son derece üzülen Hz. Peygamber bu iki Âmiri'nin diyetlerini ödemek istedi. Yapılan anlaşma gereği diyet ödemede üzerlerine düşen payı almak için Nadîr Oğullarına gitti. Ancak onlar herhangi bir ödeme yapmadıkları gibi Hz. Peygamber'e suikast düzenlediler. Durumu farkedен Hz. Peygamber derhal Medine'ye dönerek ashabını toplayıp Nadîroğulları'nı kuşattı. Önceleri Abdullah b. Selül ve Medine'deki diğer Yahudi kabilesi Benî Kurayza'dan yardım geleceğini umarak direnen Benî Nadîr'liler bekledikleri yardım gelmeyince toplam altı (bir diğer rivayette on beş) günlük muhasaradan sonra silahlarını teslim etmek ve yanlarına alabilecek kadar mallarını toplayıp Medine'yi terketmek üzere teslim olup esir alındılar.¹⁸³

Geride bıraktıkları ganimetler arasında ellişer adet zırh ve miğfer ve ayrıca üç yüz kırk tane de kılıç bulunuyordu. Sürgün edilen Benî Nadîr Yahudilerinin bir kısmı 600 deve yükü ile Suriye ve Ezriât dolaylarına giderek yerleşti. Kalan bir kısmı ise Hayber'e giderek oradaki Yahudilerin yanlarına yerleşti.¹⁸⁴ Buraya yerleşen kabile Hayber'in fethine kadar devamlı müslümanlar aleyhine çalışmışlar ve Hendek Gazvesi'nde müşriklerin en büyük destekçileri olmuşlardır. Hz. Peygamber “ *Allah'ın onlardan alıp resulüne fey' olarak verdikleri için siz at veya deve koşturmuş değilsiniz. Ama Allah elçilerini dilediği kimselere üstün kılar. Allah her şeye kadirdir. Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçın. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir*”¹⁸⁵ ayetleri nazil olunca Benî Nadîr yahudilerinin geride bıraktığı malları, fey statüsüne tâbi tutarak ganimetlerin bir kısmını kendisi ve ailesi için, kalan kısmını da cihad giderleri için kullandı.¹⁸⁶

¹⁸² Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 363; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 151; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 57.

¹⁸³ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 363-380; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 151-154; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 57-58.

¹⁸⁴ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 374; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 152.

¹⁸⁵ Haşr, 59/6-7.

¹⁸⁶ Taberî, *Târîh*, II, 487-491,493; Belâzürî, *Ensâb*, I, 262, 285,325; Mahmudov, *Sebeup ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamberin Savaşları*, s.162-175; Özkuyumcu, Nadir, “NADÎR(Benî Nadîr)”, *DİA*, İstanbul, XXXII, 275-276.

1.6. Zâtürrikâ' Gazvesi'nde

Hicretin 4. (626) yılında Necid civarından Medine'ye gelen bir tüccar Enmâr ve Sa'lebe kabilelerinin müslümanların üzerine yürümek üzere toplandıklarını haber verdi.¹⁸⁷ Hz. Peygamber Medine'de yerine Osman b. Affân'ı vekil bırakarak 700 (veya 400) kişiyle yola çıktı. Zâtür-Rika' denilen yere varıldığında müşrikler korkularından deve, koyun ve keçi gibi mallarını geride bırakıp dağlara kaçmışlardı. Hatta bazıları kaçamayan birkaç kadını da¹⁸⁸ geride bırakmışlardı. Neticede müslümanlar müşriklerin geride bıraktıkları ganimetleri alarak herhangi bir çatışma meydan gelmeden Medine'ye döndüler.

Bu gazvedeki esir veya esirlerin akıbetleri hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

1.7. Benî Mustalik Gazvesi'nde

Huzaa kabilesinin bir kolu olan Mustalik oğulları diğer kolların aksine müslümanlarla değil müşriklerle ittifak halinde idi. Hicretin 5. (627) yılı Şaban ayında Mekke müşriklerinin kışkırtmaları sonucu Benî Mustalik reisi Hâris b. Ebû Dırâr, müslümanlara saldırmak üzere çevre kabilelerinin de yardımıyla bir birlik oluşturdu.¹⁸⁹ Durumu haber alan Hz. Peygamber yedi yüz kişilik bir orduyla Müreysi Gazvesine çıktı. Yolda Mustalik oğullarının casusu yakalandı ancak gerçeği söylemeyerek kendisinin bir alakası olmadığını ve bir şey bilmediğini söyledi. Hz. Ömer (r.a.) “Ya gerçeği söylersin ya da boynunu vururum” deyince işin ciddiyetini anladı. Reisleri Hâris b. Dırâr başkanlığında toplandıklarını ve kendisinin de müslümanlar hakkında bilgi toplamak için gönderildiğini anlattı.¹⁹⁰ Yapılan savaşta muharip on düşman askeri öldürüldü, geri kalan yüz (veya iki yüz) aile (600 veya 700 kişi) esir alındı. Ganimet olarak 2000 deve ve 5000 koyuna da el konuldu.¹⁹¹

Bu gazvedeki esirler arasında, 200 civarında kadın ve çocuk bulunmaktaydı. Esirlerin elleri kolları bağlanarak Bureyde b. Husayb'ın kontrolünde bekletildiler. Ganimet taksimatından sonra Hz. Peygamber esirleri ahabına bölüştürdü. Esirlerin taksimatında kabile reisi Hâris b. Ebû Dırâr'ın kızı Cüveyriye, Sâbitb. Kays'ın (veya amcasının oğlunun) payına düşmüştü. Cüveyriye bu şahısla bir bedel karşılığında hürriyetini elde etmek için sözleşme

¹⁸⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 395; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 161; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 61; İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 228.

¹⁸⁸ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 397; İbn Hişâm'a göre bir kadın esir edilmiştir: İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 162; Mahmudov, Elşad, “Zâtürrikâ' Gazvesi”, *DİA*, İstanbul, 2013, XXXIV, 152.

¹⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 63.

¹⁹⁰ Yalan söyleyen bu casus öldürüldü: Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 406; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 64.

¹⁹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 228, 230; Ya'kûbî, *Târih*, II, 53; Taberî, *Târih*, II, 260-264; Önkal, Ahmet, “Benî Mustalik”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 360-361.

(mükâtebe) akdi yapmıştı. Hz. Peygamber Cüveyriye'nin ücretini ödeyerek onu azad edip evlenmesi üzerine sahabîlerin büyük bir çoğunluğu karşılıksız, bazıları da ganimetten altı pay karşılığı bir fidye ile ellerindeki esirleri “Allah Resulünün akrabası oldular” diyerek serbest bırakmıştır. Bu gelişme üzerine kendi kabilesine dönmeyen esir kalmadı.¹⁹²

Bu gazve ve onun sonuçları Hz. Peygamber'in özellikle Cüveyriye ile evlenmesinin esas amacının esir veya ganimet olmadığına, aksine risâlet ve tebligatın esas gaye olduğunun da bir tezahürüdür. Nitekim bu evlilik dolayısıyla ahabın esirleri karşılıksız serbest bırakması sonucunda başta Hâris b. Ebî Dırâr olmak üzere kabilenin hemen tamamı İslâm'ı kabul etmiştir.¹⁹³

1.8. Benî Kurayza Gazvesi'nde

Hz. Peygamber'in Mekke'den hicreti yıllarında Medine'de üç Yahudî kabilesi ikamet etmekteydi. Bunlardan bir tanesi de Benî Kurayza Yahudileriydi. Hz. Peygamber daha önce değindiğimiz gibi, burada yaşayan kabilelerle Medine Sözleşmesi adında bir antlaşma yapmış, tüm tarafların can, mal ve din hürriyetleri garanti altına alınmış, karşılığında ise onlardan başta Mekke müşrikleri olmak üzere müslümanların düşmanlarına tarafgir olmamaları istenmişti. Diğer Yahudi kabileleri olan Benî Kaynukâ ve Benî Nadîr Yahudileri daha önce bu anlaşmaya uymadıkları için Medine'den sürgün edilmişlerdi.¹⁹⁴

Hicretin 5. (627) yılı Zilkâde ayı Hendek Savaşı esnasında daha önce Hz. Peygamber'le aralarında anlaşma bulunan Benî Kurayza Yahudileri, Medine Sözleşmesine uymayarak ihanet edip, Kureyş müşrikleri ve müttetikleriyle işbirliğine gitti. Onlarla yaptıkları anlaşma gereğince Medine'deki savunmasız müslüman evlerine saldıracaklarken Hz. Peygamber durumdan haberdar olarak gerekli tedbirleri aldı. Böylece büyük bir facia önlenmiş oldu. Düşman hendek etrafındaki muhasarayı kaldırıp geri dönünce Hendek Savaşı sona erdi.¹⁹⁵

Hz. Peygamber hiç vakit kaybetmeden Benî Kurayza üzerine yürümeye karar verdi. “İşiten ve itaat eden kişi, ikindi namazını Benî Kurayza yurdundan başka yerde kılmasın” emrini verdi.¹⁹⁶ Yaklaşık üç bin müslümanın yola çıktığını haber alan Kurayza Yahudileri kalelerine sığındılar. Hz. Peygamber on beş (veya yirmi) gün süren muhasaradan

¹⁹² Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 412; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 218; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 61.

¹⁹³ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 411; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 231; Savaş, Rıza, “Cüveyriye bint Hâris”, *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, 146.

¹⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 723.

¹⁹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 74.

¹⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 184; Ya'kûbî, *Târih*, II, 52.

sonra Benî Kurayza kabilesinin daha önceden müttefikleri olan Evs kabilesinin araya girmesi ve Benî Kurayzalılar'a iyi davranılması isteği üzerine Evs kabilesinden Sa'd b. Mu'az'ı hakem tayin etmiştir. Kurayza Yahudileri de Sa'd'ın hükmüne razı olacaklarını bildirerek teslim oldular.¹⁹⁷ Sa'd, kararıyla ilgili tüm taraflardan biat aldıktan sonra "Erkeklerin öldürülmesi, mallarının muhacirlere taksimi, çocukların ve kadınların esir edilmesi..."¹⁹⁸ hükümlerini verdi. Benî Kurayza Yahudileri için verilen bu hüküm ve bu hükmün sonundaki esirlerin öldürülmesi uygulaması tarih boyunca tartışılmış ve hala tartışılmaya devam ettiğinden bu olaydaki esirleri akıbetleri üzerinde biraz duracağız.

Sa'd b. Mu'az'ın aldığı bu görevin gerçekten de sorumluluğunun çok ağır olduğu görülmektedir. Bazı müsteşrikler bunun vahşi ve gaddar bir hüküm olduğunu söyleyip yoğun eleştirilerde bulunmaktadır.¹⁹⁹ Acaba yukarıda belirttiğimiz böylesine ehemmiyetli bir konuda karar verip hükümlerini açıklarken Sa'd hangi delillere dayanıyordu? Çünkü Hz. Peygamber bu hükmün ilâhi hükme uygun olduğunu belirterek hükmün ifasını onaylamıştı.

Sa'd b. Mu'az'ın bu karara varmasında her iki tarafın savaşta ihanet durumunun cezası konusunda hukuk kurallarını dikkate aldığı görülmektedir.²⁰⁰ Çünkü Tevrat'ta "***Bir kente saldırmadan önce, kent halkına barış önerin. Barış önerinizi benimser, kapılarını size açarlarsa, kentte yaşayanların tümü sizin için angaryasına çalışacak, size hizmet edecekler. Ama barış önerinizi geri çevirir, sizinle savaşmak isterlerse, kenti kuşatın. Tanrınız RAB kenti elinize teslim edince, orada yaşayan bütün erkekleri kılıçtan geçirin. Kadınları, çocukları, hayvanları ve kentteki her şeyi yağmalayabilirsiniz. Tanrınız RAB'bin size verdiği düşman malını kullanabilirsiniz.***"²⁰¹ hükmü bulunmaktadır. Aynı şekilde Kur'an'da "***Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır. Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna! Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir***"²⁰² hükümleri bulunmaktadır. Her iki kitaptaki hükümler müslümanlarla Yahudiler arasındaki böyle bir olayda Sa'd b. Mu'az'ın hükmünü doğrulamaktadır.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 189; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 74-75; Taberî, *Târih*, II, 249-250; Ya'kûbî, *Târih*, II, 52; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 632.

¹⁹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 74; Buhârî, "Meğazi", 30; Müslim, "Cihad ve's-siyer", 22; Vâkîdî, *Meğâzî*, II, 511-512.

¹⁹⁹ Watt, *Hazreti Muhammed-Peygamber ve Devlet Kurucu*, s.173; Caetani, Leone, *İslâm Tarihi*, Çev. Hüseyin Câhid, 1924-27, Tanin Yay., İstanbul, IV, 218.

²⁰⁰ Genel kanaate göre hükmün sebebi ihanettir: Özel, "Esir", *DİA*, XI, 383.

²⁰¹ Tevrat, "Tesniye", XX/10-14.

²⁰² Maide, 5/33-34.

Sa'd b. Muaz'ın bu kararında Hz. Peygamber'in telkininin bulunduğu iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü tersine, verilen biat gereği Hz. Peygamber kararı sorgulayamamış, yeni bir teklif getirememiş, eli kolu bağlı kaldığından hükmün ifasını icra etmiştir.²⁰³ Hatta öldürülen Yahudiler bu cezayı hak ettiklerini bizzat kendileri itiraf ettiler.²⁰⁴ Dikkatimizi çeken diğer bir husus da hiçbir kaynakta Yahudilerin bu karara itiraz ettikleri ile ilgili bir bilgi yoktur. Batılı bilginlerden kimisinin Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinin ikinci yılından itibaren yahudileri, sırf yahudi oldukları için Medine'den temizlemek üzere bir politika güttüğü ve artan sertlikle bu politikalarına devam ettiği iddiaları da gerçeği yansıtmamaktadır. Şöyle ki Kurayzalıların âkıbetinden sonra Medine ve çevresinde ciddi bir yahudi varlığı kalmadı. Ancak yahudiler Medine'de dağınık küçük azınlıklar halinde yaşamaya devam etmişlerdir. Buna örnek olarak bir yahudi tüccarın Kurayzalı kadın ve çocuk tutsaklardan birkaç tane satın aldığı rivayetlerde zikredilmektedir. Bu bilgi, müsteşriklerin görüşlerine karşıt bir kanıttır.²⁰⁵

Benî Kurayza Yahudilerinin öldürülmeleri müslümanlar açısından çok can alıcı bir zamanda ihanet etmelerinin bedeli olmuştur. Nitekim müsteşriklerden Hodgson Kurayzalılara verilen cezanın ilk olmadığını, tarihte çok eski milletlerde ve Arap geleneklerinde daha önceden de bulunduğunu belirtmiştir.²⁰⁶ Günümüz devletler hukukunda bile savaşta ihanet etmek en ağır cezayı gerektirir.²⁰⁷ Dikkat edilirse Hz. Peygamber, Benî Nadîr, Benî Kaynukâ ve daha sonraki yıllarda Hayber Yahudileriyle mücadelelerinde böyle ağır sonuçları olan bir karar uygulamamıştır. Bu durum Benî Kurayza Yahudilerine verilen hükmün savaş sırasında ihanet sebebiyle ilgili olduğu kanımızı güçlendirmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ***“Allah, kitap ehlinde olup da onlara yardım edenleri de, kalplerine korku düşürerek, kalelerinden indirdi. Siz onlardan bir bölümünü öldürüyordunuz, bir bölümünü de esir alıyordunuz. Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız başka topraklara da sizi mirasçı yaptı. Allah'ın her şeye gücü yeter.”***²⁰⁸ ayetlerinin bu konuyu anlattığı kabul edilir.²⁰⁹

Hz. Peygamber idam cezasına çarptırılan Benî Kurayza esirlerinin fazlarından önce yemek yedirilmesini, su ve süt içirilmesini, güneşin sıcağında bırakılmalarını emretmiştir.

²⁰³ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 587-588.

²⁰⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 513-514; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 189; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 574; Efendioğlu, Mehmet, “Sa'd b. Mü'az”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 375.

²⁰⁵ Çağatay, Neşet, *İslâm Tarihi(Başlangıçtan Abbâsîlere Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1993, s.234.

²⁰⁶ Hodgson, Marshall G.S, *İslâm'ın Serüveni*, Çev. İlhan Kutluer, İz Yay., İstanbul, 1993, s.131.

²⁰⁷ Atçeken, İsmail Hakkı, *Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebeti*, Marifet Yay, İstanbul, 1996, s.135.

²⁰⁸ Ahzab, 33/26-27.

²⁰⁹ Avcı, Casim, “Kurayza (Benî Kurayza)”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 432.

Tevrat okumalarına izin verilmiş daha sonra erkek esirlerin tümü infaz edilmiştir. Katledilenlerin sayısı ihtilafli olmakla beraber 600 (veya 900) civarındadır. Ancak kuşatma esnasında İslâm'ı kabul eden dört yahudi infaz edilmemiştir.²¹⁰ Ayrıca Benî Kurayza kadınlarından sadece Nubâte isminde bir kadın infaz edilmiştir. Bu kadın kuşatma esnasında sahabeden Hallâd b. Süveyd'in üzerine değirmen taşı yuvarlayarak ölümüne sebep olmuş ve kısas uygulanmıştır.²¹¹ Geçmişte müslümanlara çok iyilikte bulunan bazı Yahudiler için sahabenin rica etmesi üzerine onların malları iade edilerek kendileriyle beraber kadın ve çocukları da serbest bırakıldı.²¹²

Hz. Peygamber infazdan sonra geriye kalan bin civarındaki kadın ve çocuk esirleri Ramle bint Hâris'in evinde tuttu. Onlara kuru hurma getirilmesini emretti. Diğer esirler ise Üsâme b. Zeyd'in evinde tutuldu.²¹³ Henüz ergenliğe ulaşmamış olanların annelerinden ayrılmamalarını, öksüzlerin sadece müslümanlara satılmasını isteyerek Reyhâne bint Zeyd'i²¹⁴ safi (ganimette Hz. Peygamber'in payı) olarak seçti. Kısa bir süre sonra Reyhâne müslüman olduğunda Hz. Peygamber onu serbest bırakıp evlenme teklif etti. Fakat Reyhâne "Ey Allâh'ın Rasûlü, beni kendi himayende bırak; bu benim için de senin için de daha kolay" dedi.²¹⁵ Bazı batılı yazarların yakışsız bir üslûpla yazdıkları, Hz. Peygamber'in Kurayzalıların cesetlerinin çırpınışlarını seyrettikten sonra eve gelerek gönlünü eğlendirmek için Reyhâne'yi cariye edindiği iddiaları doğru değildir.²¹⁶

Esirlerden beşte biri hariç bazıları müslümanlara taksim edildi. Hz. Peygamber esirleri hisselendirme işine başlamadan önce beş gruba ayırdı. Sahabîlere dağıtılanların dışında kalan beşte birlik hisseden payına düşen esirlerden istediğini azad etti, istediğini hibe etti, istediklerini ise hizmetçi yaptı. Geriye kalan esirleri satarak cihad için at ve silâh temin etmek istiyordu. Birazını Medine'de açık olarak sattı. İbn Şahm isimli bir Yahudi üçer çocuklu iki kadını tahminen 150 dinara satın aldı.²¹⁷ Muhammed b. Mesleme iki çocuklu bir kadını 45 dinara satın aldığını söyler.²¹⁸ Geriye kalan esirlerin âkibetleriyle ilgili Necd bölgesine

²¹⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 496-518; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 184-192; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 74-78; Ya'kûbî, *Târih*, II, 52.

²¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 190; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 280.

²¹² Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 518-520; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 190-192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 95; Taberî, *Târih*, II, 589-591;

²¹³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 189; Taberî, *Târih*, II, 588; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 91.

²¹⁴ Reyhâne bint Şem'ûn olarak da geçer: Yılmaz, Hayati, "Reyhâne bint Şem'ûn", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 41.

²¹⁵ Lings, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Nazife Şişman, İnsan Yay., İstanbul, 2006, s.250.

²¹⁶ Bu konudaki iddialar ve cevabî deliller için bkz: Numânî, Mevlânâ Şibli, *Sîretü'n-Nebî*, Çev. Yusuf Karaca, İz Yay., İstanbul, 2005, s.278-279.

²¹⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 523.

²¹⁸ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 524.

götürülüp savaş malzemesi karşılığında satıldıkları,²¹⁹ Şam bölgesine satılmak üzere gönderildikleri²²⁰ gibi bilgiler bulunmaktadır. Diğer bir kaynakta bir kısmının Hz. Osman (r.a) ve Abdurrahman b. Avf'a satıldığı, bu esirlerden çok gelir elde ettikleri, bir kısmının da Sa'd b. Ubâde ile birlikte Şam'a gönderilip sattırıldığı, kalan bir kısmının ise Sa'd b. Zeydül Ensârî ile Necid'e gönderilip sattırıldığı ve bu paralarla at ve silah aldırıldığı²²¹ gibi değişik rivayetler vardır.

Benî Kurayza esirlerinden Hz. Peygamber ve kamuya ait olan hissedeki esirlerin bir kısmının Medine'de, diğer bir kısmının da Necid civarında satıldığını kabul etmekle beraber, büyük çoğunluğunun daha önce de Şam bölgesine Yahudi kabileleri sürgün edildiği düşünüldüğünde Şam bölgesine gönderilerek sattırıldığı ihtimali daha muhtemel gözükmektedir.²²² Hz. Peygamber'in bu gazvedeki uygulamalara bakarak sonuçları açısından esirlerle ilgili verdiği en önemli hükümler şunlardır:

-Esir olan kadın ve çocuklar ehli kitap veya değil hangi dine mensup olurlarsa olsunlar kesinlikle öldürülemez.

-Esirlerle ilgili konularda hakem tayin edilebilir.

- Esirler paylaşılıp satılabilir ancak ergenliğe ulaşmamış çocuklar aile efradından ve özellikle annelerinden ayrı satılamaz.

- Esirler aç bırakılamaz, yiyecek ihtiyaçları devlet tarafından sağlanır.

-Esirlere hangi şekilde olursa olsun baskı ve işkence yapılamaz, bu ve benzeri uygulamalar hiçbir yarar sağlamaz.

- Esirler hapsolabilir ancak herhangi bir işte çalıştırılmaz.

1.9.Umre Seferi'nde

Hz. Peygamber gördüğü bir rüya üzerine Hicri 6. (628) yıl Zilkâde ayında ashâbına Kâbe'yi ziyaret etmek üzere yola çıkacaklarını haber vererek hazırlanmalarını istedi. Müslümanlar sadece kılıçlarını yanlarına alarak bin dört yüz (veya bin yedi yüz) kişilik kabileyle yola çıktılar. Kafile Hudeybiye'ye ulaştığında burada karargâh kuruldu. Mekke müşrikleriyle müslümanlar arasında karşılıklı elçiler gidip gelmeye başladı. Ancak müslümanların elçi olarak gönderdiği Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberi Hudeybiye'ye

²¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 725.

²²⁰ Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 523; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71.

²²¹ Taberî, *Târih*, II,252.

²²² Furat, Ahmet Hamdi, "Kur'ân'da ve Hz. Peygamber'in Uygulamalarında Esirlerin Âkıbeti", *İnsan Hakları ve Din (Sempozyum)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yay., Çanakkale, 2010, s.384.

ulaşınca Hz. Peygamber bütün müslümanlardan teker teker ölünceye kadar savaşmak hususunda biat aldı.²²³ Ancak bu haberin doğru olmadığı sonradan ortaya çıktı.

Müşrikler müslümanların karargâhını kontrol altında tutmak ve gerekirse baskın yapıp zarar vermek üzere Mikrez b. Hafs komutasında elli kişilik bir süvari birliği gönderdiler. Ancak sahabeden Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları bu kişileri farkedip yakalayarak Hz. Peygamber'in huzuruna getirdiler. Hz. Peygamber çadırına taş ve ok atan bu kimseleri bir müddet tuttuktan sonra karşılıksız serbest bıraktı.²²⁴

Bu gelişmelerin akabinde Hz. Peygamber Mekke müşrikleri ile sulh yapmış ve sulh metnin de esir ve mültecilerin tek taraflı iadesi maddesi²²⁵ ashabının çok tepkisini çekmişti. Hz. Peygamber Hudeybiye Sulh'unun tüm maddelerine sadık kaldı. Ancak ileride cereyan edecek gelişmeler, Mekke müşriklerinin bu maddeyi kendilerinin kaldırmalarını talep etmelerine yol açacaktı.

1.10. Hayber'in Fethi'nde

Daha önce Medine'den sürülen yahudilerin büyük bir kısmı Hayber'e yerleşmişlerdi. Ancak burada da düşmanca faaliyetlerine devam etmişler müslümanlar aleyhine çeşitli anlaşmalar yaparak Mekke müşriklerini kışkırtıp Medine'yi kuşattırmışlardı. Üstelik bununla da yetinmeyip tekrar Medine'ye saldırmak için hazırlıklara girişmişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber bin dört yüz piyade, iki yüz atlı olmak üzere toplam bin altı yüz kişilik bir ordu ile Hayber'e yürüdü.²²⁶

Sayıları ve askeri teçhizatları müslümanlara göre oldukça fazla olan ve sağlam kalelerinde yiyecek sıkıntısı da yaşamayan Hayber yahudileriyle ayrıntılarına konumuz açısından fazla girmedığımız büyük çarpışmalar olmuş, bu seferde özellikle Hz. Ali'nin üstün gayretleriyle Hayber kaleleri birer birer ele geçirilmiştir. Fethedilen kalelerde bulunan kadın-çocuk herkes esir edilmiştir. Kamus kalesinde esir edilenlerin içerisinde daha sonra Hz. Peygamber'in eşi olma şerefine nail olacak olan Hz. Safiyye ile onun amcasının kızı da vardı.²²⁷

Hayber'de kalan son iki kale Vatih ve Sülalim de kuşatılıp muhasara altına alındı. On dokuz gün süren kuşatmadan sonra tamamen yok olacaklarından korkan Hayber yahudileri

²²³ Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 573; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 241-242,246; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 95; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 323; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 203.

²²⁴ Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 602; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 246.

²²⁵ Madde-5: "Kureyşliler'den velisinin izni ve haberi olmaksızın Muhammed'in yanına gelecek kimseler Kureyşliler'e geri gönderilecektir"; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 248; Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 611.

²²⁶ Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 441-443; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 92; Ya'kûbî, *Târih*, II, 74; Taberî, *Târih*, II, 298.

²²⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 261.

kanlarının bağışlanarak sürgün edilmelerini istediler. Kinan b. Ebi'l- Hukayk başkanlığında bir Yahudi grubu Hz. Peygamber'e gelerek:

- 1- Kalede çarpışma yapmış olan yahudilerin kanları dökülmemek,
- 2- Yahudilerin çocuklarını kendilerine bırakmak ve Hayber'den yanlarında çocukları ile beraber çıkıp gitmelerine izin vermek,
- 3- Yanlarından birer hayvan yükünden başka bir şey götürmemek, menkul-gayrimenkul bütün mallarıyla yay, miğfer, at, giyecek, zırh vb. askeri araç ve gereçleri bırakmak üzere... anlaşma yaptılar.²²⁸

Yahudiler Hayber'den çekip gitmek üzere olan Hz. Peygamber'e "Bırak bizi şu Hayber topraklarında bulunalım, bu toprakları imar edelim. Biz mal mülk sahibiyiz, toprak bakımını işletmesini sizden daha iyi biliriz. Sen bu toprakları bizlere işlettir." diyerek Hayber arazisi üzerinde çalışmak istediler. Hz. Peygamber bu teklifi mahsülün bölüşülmesi şartıyla kabul etti. Yine fetihten sonra esirler arasında bulunan ve Dihye b. Halîfe el-Kelbi'ye düşen yahudi reislerinden Huyey b. Ahtab'ın kızı ve Kinâne b. Rebî'in karısı Safiyye'nin bedelini ödeyerek azat edip zevceliğe aldı. Fetih sırasında verdiği ziyafette kuzu çevirmenin arasına zehir katarak sahabeden Bısr b. Berâ'nın ölümüne neden olan yahudi reislerinden Sellâm b. Mişkem'in karısı Zeyneb b. Hâris, kısas olarak öldürüldü.²²⁹

Hz. Peygamber'in Hayber'i fethi sırasında yahudilere oldukça merhametli davrandığı görülmektedir. Benî Kurayza gazvesindeki gibi Tevrat'ın hükümlerine göre hareket etseydi, tüm erkeklerin öldürülüp tüm kadın ve çocukların köle olarak alınması gerekirdi. Ancak Hz. Peygamber teslim olan yahudilerin önce sürgün isteklerini kabul ettiği gibi yurtlarında kalıp cizye verme tekliflerini dâhi uygun gördüğünü gözlemliyoruz.

1.11. Vâdilkurâ Gazvesi'nde

Benî Kurayza yahudileri'nin ihanetleri sebebiyle cezalandırıldıkları zamanlarda, Hayber yahudileri Vadi'ul-Kura, Fedek ve Teyma yahudilerini yanlarına alarak Medine'ye yürümeyi kararlaştırmışlardı. Hz. Peygamber Hicri 7 (629) yılı Cemâziyülâhır ayında Hayber'in fethinden dönerken Vadiu'l-Kura Yahudilerine de hadlerini bildirmek istedi. Onların üzerine yürüyen müslümanlar oklarla karşılandılar.²³⁰

²²⁸ Vâkîdî, *Meğâzî*, II, 670-671; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 262;; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 110.

²²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 275; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 373; Hamîdullah, Muhammed, "Hayber", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 22; Onun öldürülmeyip Hz. Peygamber tarafından affedilip serbest bırakıldığı, sonradan müslümanlığı kabul ettiği de rivayetlerde vardır; Uyar, Gülgün, "Zeyneb bint Hâris", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXIV, 360.

²³⁰ Vâkîdî, *Meğâzî*, II, 530, 710; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 413.

Müslümanlar onları İslâm'a davet ederek mallarının ve canlarının korunması garantisi verseler de onlar reddederek savaşı tercih ettiler. Neticede yapılan savaşta müslümanlar galip gelerek birçok ganimet ve esir elde ettiler. Hz. Peygamber burada dört gün kalarak ganimetleri, ganimet hukukuna göre savaşçılar arasında taksim etti. Hayber yahudilerinde olduğu gibi Vadiu'l-Kura sakinleri de toprak ve hurmalıkların işletilerek gelirin yarısı Medine'ye gönderilmek üzere anlaşılıp bölgelerinde kaldılar.²³¹

1.12. Mekke'nin Fethi'nde

Mekke hicretin 8. (630) yılı Ramazan ayında fethedildi.²³²

Mekke müşrikleri ile yapılan Hudeybiye antlaşması Hicaz bölgesindeki tüm sahalarda belli bir süre sükûneti sağlamıştı. Ancak Kureyşliler'in arka çıktığı Benî Bekir kabilesi, Hudeybiye antlaşmasından önce de aralarında kan davası ve husûmet bulunan Huzâa kabilesine bir gece baskını tertipleyerek Huzâa kabilesinin reisi Kâ'b b. Amr ve kabileden bazılarını öldürdüler. Olay üzerine Huzâa kabilesi Hz. Peygamber'e gelecek durumu bildirdi. Hz. Peygamber, Kureyşliler'den ya Benî Bekir'le ittifaktan vazgeçmelerini ya da öldürülen Huzâalılar'ın diyetlerini ödemelerini isteyerek onları Hudeybiye antlaşması'nın şartlarını yerine getirmeye dâvet etti. Ancak bu girişimler sonuçsuz kalınca Hz. Peygamber, gidilecek yeri gizli tutarak sefer hazırlıklarına başlanmasını emretti. Çevrede bulunan müttefik olan kabilelere de elçiler göndererek bir sefer için hazırlanmalarını istedi.²³³

Medine'de vekil olarak İbn Ümmü Mektûm'u bırakan Hz. Peygamber, hicri sekizinci yıl Ramazan ayında Medine'den Mekke'ye doğru hareket etti. Sürekli sayısı artan İslâm ordusu Merrü'z-zahrân'da konaklayıncaya kadar on bin kişiye ulaşmıştı.²³⁴ Durumdan ilk defa burada haberi olan Mekke müşriklerinin lideri Ebû Süfyan küçük bir grupla keşif için yola çıktı. Ancak müslümanlar tarafından yakalandılar. Müşrikler İslâm ordusunun büyüklüğünü ve Mekke'ye olan yakınlığını görünce büyük bir şok yaşadılar. Bir gün süreyle İslâm ordugâhında tutulan Ebû Süfyân ve beraberindeki heyet, Hz. Peygamber'in huzurunda İslâm'ı kabul edince Mekke'ye girilmeden önce serbest bırakıldılar. Hz. Peygamber'in amacı düşmanı hazırlıksız yakalayarak kan dökülmesini engellemektir. Hz. Peygamber ve müslümanlar Mekke'ye çeşitli yollardan girerken şunları söylüyorlardı: "Evlerine kapanan yahut silahları terk eden yahut Kâbe'nin avlusuna sığınan veyahut Ebû Süfyân, Ümmü Hânî,

²³¹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 710-711, 771; Belâzürî, *Fütûh*, s.47; Azizova, Elnure, "Vâdilkurâ", *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII, 422.

²³² İbn Hişâm, *es-Sîre*, VI, 26; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 134; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 470.

²³³ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 799; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 134-135.

²³⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 825-828; Buhârî, "Megazi", 47.

Hakîm b. Hizâm, Ebû Ruveyhâ ve Budeyl b. Verkâ gibi Mekkeliler'in evine sığınan herkes emniyet içinde olacaktır.”²³⁵

Hz. Peygamber birkaç küçük çatışmadan sonra Mekke'ye girdikten sonra Kâbe'yi tavaf etti. Kılınan namazın ardından toplanan halka hitabede bulunmuştur. Mekke'nin fethi sırasında ve sonrasında esirlere ve (kendisine her türlü eza ve sıkıntıyı reva görüp onu yurdundan eden) Mekke halkına olan mumelesi şu şekildedir: Fetih esnasında kaçanların hiçbirisini takip ettirmemiş, hiçbir yaralı ve esirin öldürülmesine müsaade etmemiştir. Mekke halkına, “*Ey Mekke'liler! Şimdi ben size ne yapacağım, dersiniz?*” buyurmuş onlar da hayır ve iyilik umduklarını söylemeleri üzerine: “*Haydi gidiniz sizler serbestsiniz*” *أذهبوا التمتع باللقاء* (“tulekâ” *تلقاء* serbestler”) “*gidiniz, siz serbestsiniz*” diyerek herkese özgürlük tanımış, hiç kin gütmemiş ve genel af ilan etmiştir. Böylece serbest kalan Mekkeliler öbek öbek Hz. Peygamber'e gelerek biat edip müslüman olmuşlardır.²³⁶

Mekke'nin fethinden sonra genel bir af ilan edilmişti; ancak “Demi heder edilenler” denilen ve Hz. Peygamber ile müslümanlara karşı fetihten önce büyük suçlar (katl, irtidad vb) işleyen on bir kadar erkek ve altı kadın istisna sayılarak genel affın dışında tutulmuştur. Hz. Peygamber bunların Kâbe'nin örtüsüne sığınsalar dâhi öldürülmelerini söylemiştir. Bunlar:

- 1- Abdül-Uzza b. Hanzal,
- 2- Huveyris b. Nufeyl b. Vehb,
- 3- Mikyes b. Subabe,
- 4- Haris b. Tilatala,
- 5- İkrime b. Ebi Cehl,
- 6- Abdullah b. Zabâri,
- 7- Hubar b. Esved,
- 8- Saffan b. Ümeyye,
- 9- Vahşi b. Harb,
- 10- Ka'b b. Züheyr,
- 11- Hind bint-i Utbe,
- 12- Fertena,
- 13- Keribe,
- 14- Erneb,
- 15- Ümmü Sa'd,

²³⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 50.

²³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- 'azim*, II, 38; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 26-54; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 134-145; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 470-476; Sandıkçı, Kemal, “Tulekâ”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXI, 361.

16- Ümmü Sâre,

17- Abdullah b. Sa'd Ebû Serh... idiler.²³⁷

Bu kişilerden yakalanan üçü öldürülmüş, bazıları (İkrime b. Ebû Cehil gibi) Mekke'den kaçmış, diğer kalan bir kısmı da eman dilemeleri üzerine sonradan affedilmişlerdir. Hz. Peygamber büyük bir civanmertlik göstererek fetih esnasında hep çadırda kalmış Medine'ye hicretinden sonra, henüz müslüman olmayan amcasının oğlu Akil b. Ebû Tâlib'in sattığı evini şehri ele geçirmesine rağmen yeni sahibinden geri almamıştır.²³⁸ Özellikle müslümanların belirli bir güç ve selamete kavuştuğu bu aşamadan sonra Hz. Peygamber'in esirlere olan muamelelerinin daha merhametli ve müsamahakâr olduğunu müşaade etmekteyiz.

1.13. Huneyn Gazvesi'nde

Kur'an- Kerim'de Bedir'le²³⁹ beraber adı yer alan iki gazveden biri olan Huneyn gazvesi Mekke'nin fethinden hemen sonra hicri 8. (630) yıl Şevval ayında gerçekleşti. Mekke'nin müslümanlar tarafından fethedildiğini duyan Hevazin ve Sakîf kabileleri Evtas'te toplandı. Sayıları on dört bini (veya yirmi bin)²⁴⁰ buluyordu. Müslümanlara karşı Sakîf, Sâ'd b. Bekîr, Caşm gibi kabileler savaş hazırlıklarına başladı. Komutanları Mâlik b. Avf en-Nasrî müslümanlarla toptan savaş ilan etmiş askerlerin kaçmaması için kadın, çocuk, eşya ve hayvanlarını da savaş yerine getirmişti.²⁴¹

Büyük bir ordu ile (12.000 kişi) mağrûr bir şekilde yola çıkan İslâm ordusu yapılan savaşta ilk önce dağılmışlarsa da daha sonra Hz. Peygamber'in gayretleriyle düşmanı yenebilmişlerdir.²⁴² Bu duruma Kur'an- Kerim'de şöyle işaret edilmiştir: ***“Gerçek şu ki, Allah size pek çok yerde ve Huneyn Gününde de yardım etmişti. O gün siz çokluğunuzla böbürlenmiştiniz; fakat bu size bir fayda vermemiş ve yeryüzü, onca genişliğiyle beraber, size dar gelmişti de arkanızı dönüp gitmiştiniz. “Sonra Allah, Resulüne ve mü'minlere güven ve rahmetini indirdi. Bir de sizin görmediğiniz ordular indirdi ve inkâr edenleri***

²³⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 825; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 41; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 136; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 248-250.

²³⁸ Belâzürî, *Ensâb*, I, 455-457, 460; Bozkurt, Nebi, “Mekke”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 558.

²³⁹ Âl-i İmrân, 3/123.

²⁴⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 893.

²⁴¹ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 6, 13-17.

²⁴² İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 66-72; Taberî, *Târîh*, III, 74-77.

azaba uğrattı. Kâfirlerin cezası işte budur."²⁴³ Bu zaferden sonra Hz. Peygamber yaşadığı sürece ona karşı ciddi bir düşman hareketi gözlenmemiştir.²⁴⁴

Dağılan birlikler takip edilmiş ve en sonunda tüm ganimetler ve esirler Hz. Peygamber'in talimatıyla²⁴⁵ Ci'râne'de toplanmıştır. Hz. Peygamber bir müslümanın organlarını kesip daha sonra ateşe atarak yakan Sâ'd b. Bekîr oğullarından Bîcad'ın yakalanmasını istedi. Mücahitler tarafından Bîcad yakalanıp esir edildi. Esir edilenler içerisinde Hz. Peygamber'in sütkardeşi Şeyma'da vardı.²⁴⁶ Şeyma'nın kendisini tanıttıktan sonra Hz. Peygamber'in çok duygulandığı ve onu birkaç hayvanla birkaç köle vererek serbest bıraktığı; Şeyma'nın da Bîcad'ın affedilmesini sağladığı kaynaklarda geçmektedir.²⁴⁷

Huneyn Gazvesi sonrası ganimetlerin taksimini yapmadan Tâif Seferine çıkan ve dönmesi beklenen Hz. Peygamber'in talimatıyla esirlere gölgelikler yapılmış ve elbiseleri olmayanlara elbise temin edilmiştir. Altı bin esir, yirmi dört bin deve, kırk bin ukiyye (5 ton) gümüş ve kıymetli eşyalardan oluşan ganimet ve esirler bu güne kadar sahabîlerin elde ettiği en büyük servetti.²⁴⁸

Hz. Peygamber esir ve ganimetleri taksim ederken Hevazinlilerin mağlup lideri Mâlik b. Avf'ın ev halkı ve mallarını taksimata dâhil etmeyerek müslüman olduğu takdirde aile efradını ve mallarını geri iade edeceğini bildirdi. Tâif'e kaçmış olan Mâlik, Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek müslüman oldu.²⁴⁹ Hz. Peygamber onu müellefe-i kulubtan sayarak onure etmiş ve müslümanların saflarına katmış, kendisinin de bu aşamadan sonra İslâm'a birçok hizmetleri olmuştur.²⁵⁰

Ganimetlerin taksiminden sonra Hevazin elçileri gelmiş müslüman olduklarını belirterek mallarının ve esirlerinin kendilerine geri verilmesini istemişlerdir. Hz. Peygamber onlara, ele geçirilen ganimetler veya esirler arasında bir tercih hakkı sunmuş onlarda esirleri seçmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, kendisine ve Abdülmüttâlib oğullarına ait esirleri serbest bırakmış, ensar ve muhâcir de onu takip etmiştir. Esirlerini geri vermek istemeyen bazı kabilelere, Hz. Peygamber elde edilecek ilk ganîmetten altı pay vermeyi taahhüt ederek

²⁴³ Tevbe, 9/25-26.

²⁴⁴ Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Medine'de*, Çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yay., İstanbul, 2016, s.101.

²⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 79; Hamîdullah, Muhammed, "Huneyn", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 377.

²⁴⁶ Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 913; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 78.

²⁴⁷ Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 913; Öztürk, Levent, "Şeyma", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIV, 99.

²⁴⁸ Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 943-944, 950- 954; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 103; Taberî, *Târih*, II, 82; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 141.

²⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 270-271; Taberî, *Târih*, III, 77-89.

²⁵⁰ Mahmudov, *Sebeup ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamberin Savaşları*, s.376.

onları da ikna etmiştir.²⁵¹ Bu olay aynı zamanda savaşta esir almayı en aza indirmek için birçok tedbir olmasına rağmen, İslâm'ın bu müesseseyi iptal etmediğini de gösterir.²⁵²

1.14. Tâif Gazvesi'nde

Hz. Peygamber Huneyn'de bozguna uğrayıp kaçanların sığındığı Tâif kalesini kuşatmış, kaleden inerek teslim olan kölelerin hürriyetine kavuşmuş sayılacağını ilan etmişti. On dokuz (veya yirmi) köle kaleden inerek müslümanlara sığınmış, geçimlikleri için müslüman ailelerin yanlarına yerleştirilmişlerdi. Sonradan Tâifliler müslüman olunca bu kölelerin iadesini istemişlerdir. Ancak Hz. Peygamber onlara Allah (c.c) Resulünün söz verdiğini statülerinin artık “Allah (c.c)’ın azat ettiği” olduğunu söyleyerek onları geri vermemiştir.²⁵³

²⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 261-272; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, II, 187-200, 252-253; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 490, IV, 104-105; Buhârî, ”Megazi”, 54; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 951-954; Özel, “Esir”, *DİA*, XI, 384.

²⁵² Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, İnkılab Yay., İstanbul, 1996, s.433.

²⁵³ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 931-932; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 485, IV, 101; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 146; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, II, 259; Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Tâif”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 445.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER (S.A.V) DÖNEMİ SERİYYELERDE ESİR ALINANLAR

Seriyye (çoğulu Serâyâ) Arapça'da "gece yolculuğu yapmak, gece yola çıkmak" gibi anlamlara gelmekle birlikte, serâ kökünden türeyip silahlı birlik, askeri bölük anlamında kullanılan bir isimdir.²⁵⁴ Hz. Peygamber'in tertip ettiği, gece vakti çıkılan ve keşif kolu manasına gelen 5-400 kişiden oluşan ve kendisinin başında bulunmadığı askerî harekâta seriyye denir.²⁵⁵ İslâm tarihinde ihtilâflı olmakla birlikte Hz. Peygamber'in gönderdiği seriyyelerin sayısı kırk yedi kabul edilir.²⁵⁶ Hz. Peygamber risâlet'inin ilk dönemlerinde (hicretten önce) şartlar ne olursa olsun, kendisinin ve dolayısıyla sahabelerinin mâruz bırakıldığı her türlü işkence ve eziyete karşı devamlı sabırla mukavemet göstermiş, müslümanların müşriklerle savaşmalarını yasaklamış ve onlarla ilişkilerde barışçı yöntemlerin izlenmesini emretmişti. Ancak hicretten sonra müslümanlar kendi devletlerini kurup siyasi bağımsızlıklarına kavuşunca, sahabelerin ayrıntıları belirlenen bazı şartlara ve kurallara riayet etmeleri kaydı ve **"Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez."**²⁵⁷ ilâhi beyanıyla savaşmalarına izin verilmiş ve gerektiğinde savaş emredilmiştir. Ancak bu iznin gâyesi dünyalıklar edinmek için savaş etmek değil; Allah (c.c) yolunda mücadele edilen cihad için savaştı. Nitekim Hz. Peygamber'de daha neredeyse ilk esir alımında ilahi ikaza mâruz kalmıştı. **"O yerde gerekli temizliği yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti istiyor; Allah izzet ve hikmet sahibidir."**²⁵⁸

Allah (c.c), resûlünden yeryüzünde ağır basmadıkça küfrü ve küfür ehlini zelil kılmadıkça, İslâm'ı ve müslümanları azîz kılıp hâkim duruma getirmedikçe dünyalıklar veya esirlerle uğraşmasını uygun görmüyordu. Nitekim Hz. Peygamber bu emir doğrultusunda, Mekke'nin fethine kadar savaşta kaçanları takip ettirmemiş ve aldığı esirler küçük sayılarla ifade edilmiştir.

"Siz savaş açanlara karşı Allah yolunda savaşın, ama (amacınızı aşıp) saldırganlık yapmayın; doğrusu Allah saldırganları sevmez."²⁵⁹ ayetinin hükmünden de anladığımız gibi

²⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, XV, 123; XIV, 383.

²⁵⁵ Ünlü, Nuri, *İslâm Tarihi (Başlangıçtan Osmanlılara Kadar)*, İFAV Yay., İstanbul, 1992, s.47.

²⁵⁶ Özdemir, Serdar, "Seriyye", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 566; Hz. Peygamber'in gönderdiği seriyyelerin sıralamaları için bkz: İbn Hazm, *Cevâmiu's Sîre (Siyerin Özü)*, Çev. M. Salih Arı, Çıra Yay., İstanbul, 2004, s.53-56.

²⁵⁷ Bakara, 2/190.

²⁵⁸ Enfâl, 8/67.

²⁵⁹ Bakara, 2/190.

Hız. Peygamber'in savaşlardaki esas gayesinin huzuru ve dzenini sağlamak için savunma yapmak olduğudur. Müslümanlar için savaşın meşruiyetinin yalnızca kendini savunma amacına bağlı olduğunu, tereddütsüz bir Şekilde bu ayet ortaya koymaktadır. İslâm için savaş bir araçtır; amaç değildir. Araç olan bu farzı yerine getirirken meşru olmayan yöntem ve metodlar kullanılamaz. **“Şayet antlaşma yaptıktan sonra yeminlerini bozarlar ve dininizi karalamaya kalkışırlarsa, siz de kfrn elebaşlarıyla vuruşun; nk onların yeminleri yok sayılır. (Böyle yaparsanız) belki vazgeçerler.”**²⁶⁰ Bu ayetin getirdiği bir diğer meşru savaş sebebi de anlaşmayı bozmaktır. Savaş olağanüstü bir durumdur. Savaş hâli duyguların kabardığı ve öfkenin hâkim olduğu bir durumdur. İslâm lmek veya öldürülmekle sonuçlanacak bir ortamda haklı olabilmenin çerçevelerini belirlemiştir. **“Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın; fakat vazgeçerlerse, artık zalimlerden başkasına saldırmak yoktur.”**²⁶¹ **“Size ne oldu da Allah yolunda ve "Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu Şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gnder, bize katından bir yardımcı yolla!" diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?, İman edenler Allah yolunda savaşırlar, inanmayanlar ise btil dava uğrunda savaşırlar. Şu halde Őeytanın dostlarına karşı savaşın. Őüphe yok ki Őeytanın planı (tuzağı) daima zayıftır.”**²⁶² ayetlerindeki hükümlerde müslümanların egemenliğini koruma, baskı ve zulümleri ortadan kaldırma uğrunda yaptıkları savaşların da meşru olduğunu bildirmektedir. O halde İslâm'da meşru savaş sebebi  türlüdür:

- a) Savunma,
- b) Antlaşmanın bozulması,
- c) Egemenliğin muhafazası.

Bunların dışındaki savaşlar meşru görülmemiştir.²⁶³ Bu yüzden Hız. Peygamber çeşitli dönemlerde cesurluk, kavmiyetçilik, gösteriş yapma, ganimet ve esir toplama veya öfke uğruna savaşmak isteyenlere **“Kim Allâh'ın sözü en yüce olsun diye savaşırsa, o Allah'ın yolundadır”**²⁶⁴ buyurmuştur.

Hız. Peygamber'in seriyyeler sonunda alınan esirlere dima merhamet ve gzellekle muâmele etme talimatı verdiğini, esirlerin geçimini ve gıda teminini sağlattığını, onları esretleri boyunca alıştırtmadığını ve devlete ihanet veya kisas gerektirecek bir cinayet

²⁶⁰ Tevbe, 9/12.

²⁶¹ Bakara, 2/193.

²⁶² Nisâ, 4/75-76.

²⁶³ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, I, 271.

²⁶⁴ Buhârî, "İlm", 45, "Tevhd", 28, "Cihâd", 25.

işlemiş olanlar dışındakilerin öldürülmesine izin vermediğini,²⁶⁵ çalışmamızın devamında olayları tek tek ele aldığımızda daha net olarak görebilmekteyiz. Bu konudaki bir hadis şöyledir. Ebû Zerr'in (r.a) rivayetine göre Hz. Peygamber: “Allah kardeşlerinizi sizin idareniz altına koymuştur. Öyleyse, kim kardeşlerinin idarecisi kılınırsa onlara kendi yediğinden yedirsin, kendi giydiğinden giydirsin. Onlara güçlerinin yeteceğinden fazlasını teklif etmesin. Eğer ağır bir iş yaptıracaksa kendisi de yardım etsin”²⁶⁶ diye buyurmuştur.

2.1.Batn-ı Nahle Seriyyesi'nde

İslâm tarihinde esirlik konusunda ilklerin yaşanması hasebiyle Batn-ı Nahle Seriyyesi konumuz açısından âzami önem arz etmektedir. Müslümanların ilk defa düşmana karşı bir tertip düzenleyip düşmanın öldürüldüğü, ilk defa esir ve ganîmet elde edilen bir seriyye olan Batn-ı Nahle, Abdulah b. Cahş kumandasında gönderildiğinden Abdullah b. Cahş Seriyyesi veya Küçük Bedir diye de anılmaktadır.

Bedir Savaşından hemen önce hicretin 17. ayında Hz. Peygamber, halası oğlu Abdullah b. Cahş kumandasında bir birliği Batn-ı Nahle'ye gönderdi. Tamamı muhâcirlerden oluşan (Sa'd b. Ebî Vakkas, Ukkâşe b. Muhsan, Utbe b.Gazvan, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa, Süheyl b. Beyzâ, Âmir b. Rebiâ, Vâkîd b. Abdullah, Halid b. Bekr) toplam dokuz kişilik (bazı kaynaklarda on iki) bu birliğe Mekke ile Tâif arasında bulunan Batn-ı Nahle'ye giderek Mekke ahâlisinin durumunu gözlemelerini istedi.²⁶⁷

Hz. Peygamber bu seriyyenin amacının ve nereye olduğu bilgisinin gizli kalmasını istiyor ve bunun için de bir takım tedbirler alıyordu. Kâtibi Ubey b. Ka'b'a bir mektup yazdırarak Abdullah b. Cahş'a verdi. Medine'nin doğu yönündeki Necid yolunu takip ederek iki gece yol aldıktan sonra mektubu açmasını, içindeki emri yerine getirmesini istedi. Abdullah b. Cahş birliğiyle beraber yola çıktı ve iki gece yürüdükten sonra mektubu açarak arkadaşlarına okudu. Mektupta Hz. Peygamber, Nahle'ye kadar ilerlemelerini ve güneyden gelecek olan Kureyş kervanını gözetlemelerini istiyordu.²⁶⁸

²⁶⁵ Hamîdullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, s.215-221.

²⁶⁶ Buhârî, “Cihad”, 15.

²⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II,184, 252-256; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 10-11; Belâzürî, *Ensâb*, I, 371-372; Taberî, *Târih*, II, 124.

²⁶⁸ Belâzürî, *Ensâb*, I, 477.

Bu seriyyede iki kişiye bir deve düştüğünden Sa'd b. Ebi Vakkas ile Utbe b. Gazvan'ın nöbetleşe bindikleri deve kayboldu. Onlar bir-iki gün boyunca bu deveyi aramakla uğraşırken arkadaşlarından iyice uzaklaştılar ve bir daha da buluşamadılar.²⁶⁹

Birlik Batn-ı Nahle'ye varınca burada bir müddet beklediler. Recep ayının son iki günü İbn'l-Hadrami'nin başkanlığında bir Kureyş kervanı görüldü. Abdullah b. Cahş ve arkadaşları savaşmanın yasak olduğu haram ayın (Recep) son günü saldırmaya tereddüt etse de, ertesi gün olunca kervanın Mekke haremine gireceği ve müdahale edemeyeceklerini düşünerek, istişareyle kervana saldırı düzenlediler. Müşriklerin kervan lideri Amr b. Hadrami öldürüldü, Osman b. Abdullah b. Muğire ile Hakem b. Keysan ise esir edildi. Nevfel b. Abdullah kaçtı. Osmân b. Abdullah ile Hakem b. Keysân esir olarak kervan malları ise ganimet olarak paylaştırılıp, develerini kaybeden ve onu aramak için yanlarından ayrılan arkadaşları Sa'd b. Ebî Vakkas ve Utbe b. Gazvan'ı beklemeden Medine'ye dönüldü.²⁷⁰

Hz. Peygamber birlik kumandanı ve arkadaşlarını haram ayda savaştıkları için kınayıp ganimetten payına düşeni almadı. Esirleri ise bir yerde gözaltında tuttu. Ancak neticede ***“Sana haram olan ayda savaş yapmayı soruyorlar. De ki: ‘ O ayda savaşmak büyük bir günahdır. Fakat Allah yoluna engel olmak, Allah’ı inkâr etmek, Mescid’i Haram’ın ziyaretini engellemek ve halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük bir günahdır. Fitne çıkarmak adam öldürmekten daha büyük bir suçtur.’ Onlar eğer güçleri yetse, sizi dininizden döndürünceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar”***.²⁷¹ ***“Haram ayın karşılığı haram aydır; saldırmazlık kurallarına riayet karşılıklıdır. Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın. Allah’ın hükmüne saygılı olun ve bilin ki Allah kendisine saygılı olanların yanındadır”***.²⁷² ayetleri nazil olunca seriyyenin başarısı ve haklılığı anlaşıldı. Hz. Peygamber ganimetten payına düşeni aldı. Kureyşliler, esirlere mukâbil fidye göndermişlerse de Resulullah, seriyyede kaybolan ve esir edildikleri sanılan Sa'd b. Ebi Vakkâs ile Utbe b. Gazvân dönmedikçe esirleri bırakmayacaklarını belirtmiş ve bu iki şahsın dönmesi üzerine esirleri 40'ar ukıyye (bir ukıyye yaklaşık 119 gr) gümüşe karşılık (yaklaşık 1600 dirhem) serbest bırakmıştır.²⁷³ İslâm'ın ilk esirleri olan Osman b. Abdullah Mekke'ye dönerken, Hakem b. Keysan müslüman olup Medine'de

²⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 184; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 10.

²⁷⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 13-17; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 185; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 9-10; Taberî, *Târîh*, II, 124.

²⁷¹ Bakara, 2/217; Bu hükmün nesh edildiğini söyleyenler olduğu gibi aksini iddia edenler de vardır; Canan, Mehmet Zeki, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1977, s.244.

²⁷² Bakara, 2/194.

²⁷³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 438.

kaldı.²⁷⁴ Abdullah b. Cahş'ın ganimetlerin beşe taksim edilmesi şeklindeki uygulaması İslâm'da ilk humus oldu.²⁷⁵

Bu seriyye sonunda Hz. Peygamber'in esirlere uyguladığı tatbikat onları fidye karşılığı salıvermektir. Bu uygulamada müslümanların esirlere karşı ilk uygulaması olup, Hz. Peygamber'in Muhammed suresi dördüncü ayette ruhsatı verilen iki seçenekten (karşılıksız veya bedel alarak) birine uygun olarak hareket ettiğini görmekteyiz.

2.2.Karede Seriyyesi'nde

Bedir savaşından sonra Medine'li müslümanlar bölgede hâkim konuma gelmeye başlamışlardı. Kureyş müşrikleri en büyük geçim kaynakları olan ticaret için kullandıkları Şam kervan yolunu, müslümanlardan çekindiklerinden kullanamıyorlar ve yeni ticaret yolları arıyorlardı. Bu münasebetle birçok zengin tâcirin de mallarının bulunduğu büyük bir kervanı hazırladılar. Kervan Safvân b.Ümeyye'nin başkanlığında Necid bölgesinden geçip Irak üzerinden Suriye'ye ulaşan yolu kullanmayı kararlaştırarak kılavuz eşliğinde yola çıktı. Hz. Peygamber bu kervanın durumunu bir şekilde haber alınca Zeyd b. Hârise kumandasında yüz süvarilik birliğini kervan üzerine yolladı. İlk defa kumandanlık görevi alan Zeyd b. Hârise, Kureyş kervanını pusuya düşürdü. Kervanda bulunan Ebû Süfyan'da dâhil Kureyş'in zengin tâcirleri kervandaki tüm mallarını bırakıp kaçtılar.²⁷⁶

Bedir Gazvesinden sonra meydana gelen bu olayda bir (veya iki) kişinin esir alındığı rivayet edilir. Hz. Peygamber, huzuruna esir olarak getirilen kervanın kılavuzu Furât b. Hayyân'ın müslüman olduğunu söylemesi üzerine onu serbest bıraktı.²⁷⁷ Çünkü müslüman olan bir kişi esir edilemez, müslümanların kardeşi olurdu.

2.3.Amr b. Ümeyye Seriyyesi'nde

Hicri 4. (626) yılda Mekke müşriklerinin lideri Ebû Süfyan b. Harb, Hz. Peygamber'i öldürmesi için bir bedeviyi kiralık kâtil olarak ayarlayıp Medine'ye gönderdi. Ancak bu kiralık kâtil Medine'de bir şekilde fark edilerek yakalandı. Bunun üzerine Hz. Peygamber

²⁷⁴Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 17-18; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 185-186; Fayda, Mustafa, "Batn-ı Nahle", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 203.

²⁷⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 10; Erkal, Mehmet, "Ganimet", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 354; Eski Arap geleneğinde ganimetlerin dörtte biri kabile reisine intikal ediyordu: Dermenghem, Emile, *Hiz. Muhammed ve Risâleti*, Çev. Ahmet Ağırakça, İnsan Yay., İstanbul, 1997, s.226.

²⁷⁶Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 198; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 36; Taberî, *Târîh*, II, 182.

²⁷⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 198; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 42,50; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 33; İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 128-129; Önkâl, Ahmet, "Karede Seriyyesi", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 487.

Amr b. Ümeyye ve Seleme b. Eslem'i²⁷⁸ Mekke'ye Ebû Süfyan'ı öldürmek ve Recî' Vakasında şehit edilerek darağacında bırakılan Hubejb b. Adiy'in cesedini indirmek için gönderdi.²⁷⁹

Mekke'ye gelen bu iki müslümanı müşrikler tanıdılar ve hemen peşlerine düştüler. Amr b. Ümeyye'nin arkadaşı kaçarak bir şekilde Medine'ye ulaşmayı başardı. Amr ise yolda iki müşrik ajanını yakaladı ve birini öldürüp diğerini esir alarak yayının kirişine bağlayıp sürükleyerek Medine'ye kadar getirdi. Rivayetlerde bu hâli gören Hz. Peygamber'in tebessüm edip memnun olduğu bildirilmektedir.²⁸⁰

Kaynaklarda bu esirin akıbeti ile ilgili bir herhangi bilgiye rastlanamamıştır.

2.4.Dûmetülcendel Seriyesi'nde

Dûmetülcendel Hristiyan yönetici olan Ükeydir b. Abdülmelik'in kontrolündeydi. Ükeydir ve ahâlisi zaman zaman Mekkeli müşriklerle iş tutarak Medine kervanlarını rahatsız ediyorlardı. Hz. Peygamber nübüvveti süresince Dûmetülcendel'e (bir tanesinde bizzat kendisinin kumandanlık ettiği) üç sefer tertiplede. İlk sefer, hicri beşinci yılda 5(627) Rebûlevvel ayında²⁸¹ bizzat Hz. Peygamber'in kumandasındaki bin kişilik²⁸² bir kuvvetle yapılmıştır. Ancak Medine'nin tehdit altında olduğu haberi alınınca Hz. Peygamber hızla geri dönmüştür. İkinci sefer, hicri altıncı yılda Şâban ayında Abdurrahmân b. Avf (r.a) komutasında gerçekleşmiştir. Bu seferin sonucu bazı kabile reisleri müslüman olmuşlardır. Üçüncü sefer ise, hicretin dokuzuncu yılında gerçekleşti. Hz. Peygamber Tebuk Gazvesindeyken Hâlid b. Velîd (r.a) kumandasında dört yüz kişilik askerden müteşekkil bir birliği Dûmetülcendel'e gönderdi. Dûmetülcendel kalesi ele geçirildi. Hâlid b. Velîd (r.a) kalenin yöneticisi ve kabile reisi Ükeydir b. Abdülmelik ile kardeşi Mudad'ı esir aldı. Medine'ye getirilen Ükeydir ve Mudad Hz. Peygamber ile cizye ödemesi şartıyla anlaştı. Hz. Peygamber onları serbest bırakarak Dûmetülcendel'e geri dönmesine izin vermiştir.²⁸³

Bu seriyyede Hz. Peygamber'in cizye karşılığı esiri serbest bırakarak ***“Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde***

²⁷⁸ İbn Hişâm'a göre bu kişi Cebbar b. Sahr'dır: İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 212.

²⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 211; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 93; Taberî, *Târîh*, II, 216; Recî' olayında esir düşen müslümanların akıbetleri için bkz: Oflaz, Abdulhalim, “Recî' Olayı'nda Esir Düşenlerin İslâm Tarihindeki Örneklilikleri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16, Iğdır, 2018, s.193.

²⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 121; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 294; Taberî, *Târîh*, II, 217; Fayda, Mustafa, “Amr b. Ümeyye”, *DİA*, İstanbul, 1995, III, 94-95.

²⁸¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 169; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 62; İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 237.

²⁸² İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 237-238; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 403.

²⁸³ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 402-403; Taberî, *Târîh*, II, 109; İbn Kesîr, *es-Sîre*, I, 18-19; Güner, Ahmet, “Dûmetülcendel”, *DİA*, İstanbul, X, 1.

*olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever.*²⁸⁴ ilahî emrini dikkate aldığını söyleyebiliriz.

2.5.Kuratâ Seriyesi'nde

Hicretin 6. (628) yılında Hz. Peygamber Ensar'dan Muhammed b. Mesleme komutasında bir birliği Bekir b. Kilab Oğulları üzerine gönderdi. Müslümanlar Benî Bekirlerin yurtlarına âni bir baskın düzenleyerek onlardan bazı kimseleri öldürüp koyun ve develerini ganimet olarak aldılar. Kaçanları takip etmedikleri gibi kadınlara ve çocuklara da dokunmadılar.²⁸⁵

Muhammed b. Mesleme dönüş yolunda ganimetlerin beşte birini beytül-mâl için ayırdıktan sonra kalanını mücahitler arasında taksim etti. Dönüş esnasında umre yapmak için Mekke'ye giden Benî Hanîfe kabilesinin ileri gelenlerinden Sümâme b. Üsâl esir alınıp Hz. Peygamber'e getirildi.²⁸⁶ Hz. Peygamber onu mescide bağlatarak hapsedti ve kendisine üç gün boyunca İslâm'ı anlattı. Ancak o müslüman olmayı reddederek fidye verebileceğini söyledi. Ertesi gün karşılıksız serbest bırakılınca kararından vazgeçerek İslâm'ı benimsedi. Mekke'nin erzak tedarikçisi olan Sümâme'nin telbiye getirerek umre yapan ilk müslüman olduğu rivayet edilir.²⁸⁷

2.6.Zülkassa Seriyesi'nde

Hicrî 6. (628) yıl Rebiülâhir ayında meydana gelmiştir.²⁸⁸ Beni Muharib, Beni Sa'lebe ve Beni Enmar kabileleri Medine civarında otlanan hayvanları yağmalamak için kendi aralarında bir antlaşma yaptılar. Hz. Peygamber olayın doğruluğunu teyit için Muhammed b. Mesleme komutasında on kişilik bir birliği gönderdi. Ancak yolda Salebe ve Uvâl oğulları onları pusuya düşürerek bir kısmını şehit edip düşmanlıklarını ortaya koydular. Bunun üzerine Hz. Peygamber Ebû Ubeyde b. Cerrâh (r.a) komutasında 40 kişilik bir birlik Zü'l-Kassa bölgesine gönderdi. Mücahitler emir gereği gündüz gizlenip gece yol alarak düşmana âni

²⁸⁴ Mümtetine, 60/8.

²⁸⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 72; Buhârî, *Sahîh*, V, 117.

²⁸⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 550; Belâzürî, *Ensâb*, I, 483; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, II, 108,-109; Buhârî, *Sahîh*, V,117; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*,II, 452.

²⁸⁷ Buhârî, "Cihâd", 70; Müslim,"Cihad", 59; Çubukçu, Asri, "Sümâme b. Üsâl",*DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 131.

²⁸⁸ Vâkıdî, *Meğâzî*, II,552; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 85,586; Taberî, *Târîh*, II, 285.

bakın yaptılar. Bozulan düşman dağılıp kaçmıştır. Sadece bir kişi esir alınıp Medine'ye getirilmiş o da müslüman olmayı kabul edince serbest bırakılmıştır.²⁸⁹

2.7.Cemûm Seriyyesi'nde

Öteden beri müslümanlara düşmanlığını bulunan Benî Süleym kabilesi, Hendek savaşında müşriklere yedi yüz kişi ile destek verdiği gibi Bir'i Maûne'de de müslümanların şehit edilmesi olayına katılmıştı.²⁹⁰

Hiz. Peygamber hicri 6. (628) yıl Rebûlevvel ayında Zeyd b. Hârise'yi bir birliğin başında Süleym oğulları üzerine yolladı. Müslümanlar Cemum denilen yere geldiklerinde Müzeynelerden Halîme adında bir kadını yakaladılar. Halîme müslümanlara rehberlik yaparak düşmanın bulunduğu yeri gösterdi. Müslümanlar âni bir baskınla düşmanı dağıttılar ve birçok ganimet ile esir elde edildi. Esirler arasında yolda yakalanarak müslümanlara rehberlik eden Halîme'nin kocası da bulunuyordu.²⁹¹

Zeyd b. Hârise bu esirleri alarak Medine'ye dönüp Hiz. Peygamber'e teslim etti. Hiz. Peygamber'in esir edilen Halîme ve eşini karşılıksız serbest bıraktığı kaynaklarda geçmekle beraber diğer esirlerin akıbeti hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.²⁹²

2.8.Îs Seriyyesi'nde

Hicri 6. (628) yılın Cemaziyelevvel ayında Kureyş Müşriklerine ait bir kervanın Şam'dan gelmekte olduğunu haber alan Hiz. Peygamber hiç vakit kaybetmeden Zeyd b. Hârise kumandasında yüz yetmiş kişilik bir birliği kervan üzerine sevk etti.²⁹³ Kureyş bu kervanların ticaret gelirleriyle (daha önce Uhud'da olduğu gibi) savaş hazırlıkları yaparak müslümanlara karşı seferler düzenliyordu.

Müslüman süvari birliği Îs bölgesine geldiğinde burada karşılaştığı Kureyş kervanını ele geçirip kafiledekileri de esir olarak aldı. Esir edilenlerin sayısı ve akıbetleri ile ilgili kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Esirlerin içinde Hiz. Peygamber'in damadı Hiz. Zeynep'in kocası Ebu'l As b. Rebî de vardı.²⁹⁴ Medine'ye vardıklarında Hiz. Peygamber esirlerin ve

²⁸⁹ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, II, 98; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III,347; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 207; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 586; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 552; Aydın, Osman, *Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh*, İFAV Yay., İstanbul, 2015, s. 57; Mahmudov, Elşad, "Zülkassa Seriyyesi", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXIV, 568.

²⁹⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 5, II, 443; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 66,86.

²⁹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 86; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 207.

²⁹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 207; Taberî, *Târîh*, II, 641; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 83; Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi*, Erkam Yay. İstanbul, 2015, V, 208-209.

²⁹³ Vâkıdî, *Meğâzî*, I,5; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 87.

²⁹⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, II,553; İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 33.

ganimetlerin beşte birlik kısmı ayırdıktan sonra diğerlerini sefere katılanlar arasında taksim etti. Ancak Ebu'l As b. Rebî'ye Hz. Zeynep eman vermişti. Bu emanı kabul eden Hz. Peygamber, damadının mallarını geri vererek onu serbest bıraktı. Ebu'l As b. Rebî'nin bu olaydan sonra müslüman olduğu bildirilmektedir.²⁹⁵

2.9. Medyen Seriyesi'nde

Kaynaklarda bu seriyye hakkında çok az bilgi bulunmasına rağmen hicri 6 (628) yılında Mina'da toplanan ve müslümanlar için tehlike arz eden bir gruba karşı Hz. Peygamber'in Zeyd b. Hârise'yi bir birliğin başında buraya gönderdiği anlaşılmaktadır.²⁹⁶

Mücahitler bazı kişileri esir alarak Medine'ye döndüler. Hz. Peygamber, bu seriyye de ele geçirilen esirlerden bazı çocukların ve annelerinin ağladığını duyduğunda neden ağladıklarını sormuş ve annelerin çocuklarından ayrılıp satıldığını öğrenince bu uygulamayı yasaklayarak esir çocukların annelerinden ayrılmadan satılmasını emretmiştir. Esirler bu şekilde satılmış ve mücahitler arasında dağıtılmıştır.²⁹⁷

2.10. Fedek Seriyesi'nde

Hz. Peygamber, hicri 6. (628) yılda Sa'd b. Bekir oğullarının Hayber Yahudilerine yardım etmek için Fedek'te toplandıklarını haber aldı.²⁹⁸ Derhal Hz. Ali (r.a) komutasında yüz kişilik birliği hazırlayarak yola çıkardı. Müslümanlar yolda Beni Sa'd'ların casusuna rastladılar. Casus kendisine eman verilmesi durumunda bilgi vereceğini söyleyince kendisine eman verildi ancak söylediklerinin doğru olup olmadığı anlaşılmadan serbest bırakılmadı. Hz. Ali (r.a.) casusun gösterdiği yere müşriklerin karargâhına baskın yaparak kaçan müşriklerin koyun ve deve sürülerini ganimet olarak aldı. Esir edilen casus, verilen eman gereği serbest bırakıldı.²⁹⁹

2.11. Zeyd b. Hârise Seriyesi'nde

Bu seriyye'ye Ümmü Kırfe veya II. Vâdilkurâ Seriyesi de denmektedir. Hicri 6. (628) yıl Ramazan ayında Zeyd b. Hârise yanında bazı sahabîlerin sermayelerinin de bulunduğu

²⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 241; Bozkurt, Nebi, "İs Seriyesi", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 465.

²⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 213; Harman, Ömer Faruk, "Medyen", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 348.

²⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 292; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, II, 143-144, VI, 153; Erkocaaslan, Recep, "Kur'an'da İsmi Zikredilen Tek Sahâbî Zeyd b. Hârise'nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslâm'a Hizmetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:56, Nisan 2018, XI,999.

²⁹⁸ Vâkıdî, *Meğâzî*, II,562; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 89; Ya'kûbî, *Târih*, II, 74; Taberî, *Târih*, II, 406.

²⁹⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 562-563; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 86, 93; Algül, Hüseyin, "Fedek", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 294.

Şam'a giden bir ticaret kervanına katılmıştı. Vadiu'l-Kura yakınlarında Beni Bedr'in bir kolu olan Fezarelerden bir grup tarafından kervan kuşatıldı. Zeyd ve arkadaşları iyice dövülüp yanındakiler kılıçtan geçirilerek, kervanın malları da yağmalandı.³⁰⁰

Bir süre şehitlerin arasında baygın halde kalan Zeyd b. Hârise, Fezareliler ayrıldıktan sonra aylarak kendine gelmiş ve tekrar Medine'ye dönmüştü. Zeyd, Fezarelilerle çarpışmak için yemin etmişti. Uzun süren tedavisinin ardından yaraları iyileşince Hz. Peygamber'den izin alarak bir grup süvariyle yola çıktı. Uzun bir takibin ardından müslümanlar düşmanla yaptıkları çarpışmada bir kısım Fezareli'yi öldürerek birçok ganimet elde etti. Bu seferde müslümanlara sürekli kin besleyip Hz. Peygamber'e ağır hakaretler ederek aşırı düşmanlık sergileyen Ümmü Kırfe (Fatıma bint Zeria) ile kızı ve Abdullah b. Mes'ad ile Kays b. Numan b. Mes'ade esir alınmıştı. Abdullah b. Mes'ad ile Kays b. Numan b. Mes'ade katledildi.³⁰¹ Ümmü Kırfe'nin işlediği bu fiiller nedeniyle infaz edildiği kızı Cariye bint Malik'in ise Seleme b. Ekva'nın (veya İbn Ebû Vehb) tutsağı olduğundan Medine'de Hz. Peygamber tarafından ona hibe edildiği rivayet edilir.³⁰²

Hicri altıncı yılın farklı aylarında yaşanan bu olaylarda Hz. Peygamber'in fidiye karşılığında veya anlaşma neticesi karşılıksız olarak esirleri serbest bıraktığını görüyoruz.

2.12. Kürz b. Câbir Seriyesi'nde

Hicri 6 (628) yılının Şevval ayında Uranîlerden sekiz kişilik grup Hz. Peygamber'e gelerek müslüman olduklarını söylediler. Bu kimseler açlıktan son derece bîtap bir halde idiler ve bir süre Medine'de kaldılar. Fakat Medine'nin nemli havasını kaldıramayıp daha kötü oldular.³⁰³

Durum Hz. Peygamber'e arz edildiğinde onlara dilerlerse zekât develerinin bulunduğu Harre'ye giderek hayvanların sütünden ve bevlinden yararlanabileceklerini bildirdi. Gerçekten de burada üç ay kalan bedeviler sıhhat bulup iyileşti.³⁰⁴ Fakat bu sekiz kişilik eşkıya grubu iyileştikten sonra nankörlük ederek irtidâd ettiler. Bununla da yetinmeyip Hz. Peygamber'in azadlısı ve deve çobanı Yesâr ve arkadaşlarına saldırıp onları öldürdüler. Kafalarını

³⁰⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 564; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 90; Taberî, *Târîh*, II, 406.

³⁰¹ Bu seferin dönüşünde Hz. Peygamber'in Zeyd'e sarılıp onu öptüğü rivayet edilir: Erul, Bünyamin, "Zeyd b. Hârise", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXIV, 319.

³⁰² Ya'kûbî, *Târîh*, II, 71; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 200; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 565; Belâzürî, *Ensâb*, I, 473; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, II, 98-100,105; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 565; Taberî, *Târîh*, II, 643; Ümmü Kırfe'nin öldürüldüğü kaydedilmekle beraber Hz. Peygamber'in çocukların, kadınların ve yaşlıların öldürülmesini yasakladığını bilen Zeyd b. Hârise'nin yaşlı bir kadını öldürmesi pek mümkün gözükmemektedir. Şâfiî-i Müslim'deki rivayette ("Cihâd", 46) onun esir alındığı belirtilmekle beraber katledildiğine dair bir bilgi mevcut değildir: Kapar, M. Ali, "Fezâre(Benî Fezâre)", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 539.

³⁰³ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 64-65, 93; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 161.

³⁰⁴ Buhârî, *Sahîh*, VIII, 43; Müslim, *Sahîh*, II, 1297; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 186.

bedenlerinden ayırıp ellerini ve ayaklarını çapraz kestiler. Yesâr ölünceye kadar diline ve gözlerine diken batırdılar ve develeri sürüp gittiler.³⁰⁵

Hz. Peygamber durumu haber alır almaz bu cânilerin peşlerinden Kürz b. Câbir başkanlığında yirmi kişilik bir birliği sevk etti. Süvariler bu cânileri yakalayıp esir ederek Medine'ye getirdiler. Hz. Peygamber ceza olarak bunlara kısas uygulanmasını emretti.³⁰⁶ Bu olayın üzerine "*Allah'a ve Resûlü'ne (mü'minlere) harp açanların, yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) fesadçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvari kesilmesi, yahud da (buldukları) yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Ahirette ise onlara (başkaca) pek büyük bir azab da vardır...*"³⁰⁷ ayetinin indiği belirtilmektedir.

2.13. Hısma Seriyesi'nde

Hz. Peygamber Rum Kayzeri Heraklius'a, Dihye b. Hâlîfe'yi elçi olarak gönderdi. Heraklius, Dihye'yi iyi karşılayarak çeşitli hediye ve elbiseler vererek iyi niyetlerle geri gönderdi. Dihye Medine'ye geri dönerken Benî Cüzâm kabilesinin bir grubu tarafından yolda ölü kesilerek soyuldu. Dihye b. Halîfe el-Kelbî Medine'ye varınca Hz. Peygamber'e durumu arz ederek başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber hicri 6 (628) yılı Cemâziyelâhir ayında Zeyd b. Hârîse'yi, beş yüz kişilik müslüman ordusuyla Benî Cüzam kabilesi üzerine gönderdi.³⁰⁸

Bu kabile müslümanlara karşı soygun girişimlerinde bulunmaktaydı. Hismâ bölgesinde müslümanlar baskın yaparak elebaşlarından Huneyd ve oğlunu öldürdüler. Yapılan çarpışma neticesinde düşman akâmete uğratıldı. Bin deve ve beş bin koyuna ganimet olarak el konularak, kadın ve çocuklardan oluşan yüz kişide müslümanlarca esir alındı. Benî Cüzam kabilesi eşrafından Zeyneb b. Rifâa el-Cüzâmî başkanlığında bir elçi heyeti Hz. Peygamber ile görüştü ve kabilesinin müslüman olduklarını belirtti. Hz. Peygamber bu gelişme karşısında Hz. Ali (r.a.) ile beraber heyettekileri tekrar Zeyd b.Hârîse'ye (r.a) yeni bir tâlimatla göndererek, tüm esir ve ganimetlerin geri iade edilmesini istemiştir.³⁰⁹ Bunun üzerine tüm ganimet ve esirler sahiplerine geri iade edildi.

³⁰⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 569; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 593; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 217.

³⁰⁶ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 569; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 217; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 210; Çubukçu, Asri, "Kürz b. Câbir", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 575; Mahmudov, Elşad, "Zülcedr Seriyesi", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXIV, 552.

³⁰⁷ Maide, 5/33.

³⁰⁸ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 557; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 197; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 88.

³⁰⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 558-560; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 88; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, II, 140-141.

2.14. Hz. Ebû Bekir'in Necid Seriyyesi'nde

Hz. Peygamber Hayber yahudileri ile hicretin altıncı yılında Medine'ye baskın yapmak üzere anlaşmış olan Sa'd b. Bekir oğulları üzerine, Hayber'in fethi dönüşünde hicri 7 (629) yılı Şâban ayında, Hz. Ömer (r.a.) komutasında bir birlik gönderdi. Ancak bu birlik herhangi bir düşmana rastlamadan geri döndü. Bu seriyyenin devamı olarak Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir (r.a.) komutasında yeni bir birlik sevk etti. Müslümanlar Necid seferinde Hevazinliler yurduna bir baskın düzenleyerek Benî Kilab ve Benî Fezâre kollarından bazılarını öldürüp bazılarını da esir eylediler.³¹⁰

Seriyye komutanı Hz. Ebû Bekir (r.a.) yanında annesi de bulunan güzel bir kızı kendisini yakalayan Seleme b. el-Ekvâ'ya verdi. Seleme Arabın en güzel kızlarından birinin kendisine düştüğünü ancak onu Hz. Peygamber'in kendisine bağışlamasını istediğini ve kabul edip onu bağışladığında müslüman esirleri kurtarmak için bu kızı Hz. Peygamber'in Mekke'ye fidye olarak gönderdiğini öğrendiğini aktarmaktadır.³¹¹ Bu bilgi bize Hz. Ebû Bekir (r.a.) seriyyesinde esirlerin âkıbetinin seriyyeye katılan müslümanlara taksim şeklinde olduğunu göstermektedir.

2.15. Cinâb Seriyyesi'nde

Hz. Peygamber hicri yedinci yılın Şâban ayında Beşîr b. Sâ'd komutasında Mürreoğulları üzerine otuz kişilik bir birliği sevk etmiş ancak müslümanlar bozguna uğramış çoğu şehit olmuş ve gazilerde yaralı olarak geri dönmüşlerdi. Aynı yılın Şevval ayında Gatafanoğullarının Medine'ye saldırı hazırlığı içinde olduğu haberi üzerine Hz. Peygamber Beşîr b. Sâ'd'ın komutasında üç yüz kişilik bir İslâm birliğini Fedek ile Vadilkura arasındaki Cinâb mevkiine gönderdi. Düşman cesaret edemeyip kaçtı (veya bozguna uğrayarak çekildi). Birçok ganimet ele geçirilip bir veya iki de esir alındı.³¹²

Bu seriyye ve seriyye sonunda alınan esirler hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunmakta olup, esirlerin âkıbetleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

2.16. Kedîd Seriyyesi'nde

Hicri 5. (627) yılda Hz. Peygamber'i ve İslâmiyet'i yok etmek amacıyla Medine'yi kuşatan Arap kabileleri arasında Kinane kabilesinin Beni Mürevvahlar kolu da vardı. Bu

³¹⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 722; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 117-118.

³¹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 118; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 46.

³¹² İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 120, 150; Kandemir, M. Yaşar "Beşîr b. Sad", *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 7.

kabilelerin ileride daha büyük tehlike oluşturmalarını önlemek için Hz. Peygamber hicri 8. (630) yıl Sâfer ayında Galib b. Abdullah başkanlığında on kişilik (veya altmış)³¹³ bir birliği düşman üzerine sevk etti. Müslümanlar Kedîd'e vararak âni bir baskınla karşı koyanları öldürüp birkaç kişiyi de esir aldılar. Çok sayıda koyun ve keçi sürüsü de ganimet olarak alındı. Müşrikler haberi alıp müslümanların peşine düştülerse de onlara yetişmeden müslümanlar sağ salim Medine'ye vardılar.³¹⁴

Medine'ye getirilen bu birkaç esirin akıbeti ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

2.17. Gâlib b. Abdullah Seriyesi'nde

Hicri 5. (627) yıl da Medine'yi kuşatarak İslâm'ın son bulmasını arzu edenler arasında Benî Mürreler de vardı. Hz. Peygamber hicri 8. (630) yıl Sâfer ayında Gâlib b. Abdullah komutasındaki yeni bir birliği Benî Mürreliler yurduna gönderdi.³¹⁵

Gâlib b. Abdullah Benî Mürre üzerine onların beklemediği bir anda baskın yaparak müslümanlarla çarpışan birçok kabile erkeği öldürülerek çok sayıda kadın ve çocuk esir alınıp birçok hayvana da ganimet olarak el konuldu. Bu başarılı seriye neticesi elde ettiği ganimetlerden her asker için yüz koyun veya on deve düştüğü kaynaklarda³¹⁶ belirtildiğinden Gâlib b. Abdullah'ın alınan esirleri de esir hukukuna uygun olarak paylaşırıp Medine'ye getirdiği anlaşılmaktadır.

Bu seriye esnasında neticesi itibariyle önemli bir olay yaşanmıştır. Bu olay şu şekilde olmuştur: Çarpışma esnasında düşman zannedilerek takip edilen birisi, yakalandığı esnada "lâ ilâhe illallah" demesine rağmen sahabeden Üsâme b. Zeyd tarafından samimi olmadığı düşünülerek katledilmiştir. Üsâme'nin bu davranışı hem sahabilerce, hem de özellikle Hz. Peygamber tarafından kınanarak içten olsun veya samimiyetsiz olsun "lâ ilâhe illallah" diyen birisinin katledilemeyeceği açıkça belirtilmiştir.³¹⁷ Bu örnekten herhangi bir kişinin sırf ölümden kurtulmak için Kelime-i Tevhid'i söyleyip suiistimal etmesi halinde olsa bile, Hz. Peygamber'in başka bir delil aramadığını ve imanını kabul ettiğini görmekteyiz.

³¹³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 443.

³¹⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 751; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 194, 196; Önkal, Ahmet, "Kedîd Seferi", *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 165.

³¹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 117, 126; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 67; Algül, Hüseyin, "Gâlib b. Abdullah", *DİA*, İstanbul, XIII, 327.

³¹⁶ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 725; İbn Seyyidinnâs, *Uyünü'l-Eser*, II, 196,-197.

³¹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 204; Taberî, *Târîh*, III, 22.

2.18. Siy Seriyyesi'nde

Hicri 4. (626) yılda İslâm'ı tebliğ etmek için gönderilen kırk kişilik bir ekibi Beni Âmirlerden bir grup kuşatmış ve acımasızca hepsini şehid etmişlerdi.³¹⁸ Bu câniliği unutmayan Hz. Peygamber Hicri 8. (630) yıl Rebûlevvel ayında Şucâ' b. Vehb'ül-Esedî'yi yirmi dört kişilik bir birliğin başında, Siy bölgesindeki Benî Âmirler üzerine gönderdi.³¹⁹

Müslümanlar ani bir baskın yapınca kabilenin erkekleri kadınlarını bırakarak kaçmayı başardılar. Kaçanlar takip edilmeyerek çok sayıda kadın esir olarak alınıp kabilenin hayvanlarına da ganimet olarak el konuldu. Seriyye komutanı Şucâ b. Vehb esirlerle ganimetleri alarak Medine'ye geri döndü. Benî Âmirilerden müslüman olan bir heyet Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'den esir kadınlarının geri verilmesini rica ettiler. Hz. Peygamber seriyye komutanıyla da istişare ettikten sonra esir kadınların da müslüman olup İslâmiyet'i seçmesi üzerine gelen heyete esirleri iade etti. Yalnız Şucâ' b. Vehb'in hissesine düşen bir kız serbest bırakılmasına rağmen gitmeyip Medine'de kalmayı tercih etti.³²⁰

2.19. Hadıra Seriyyesi'nde

Hicri 8. (630) yılda³²¹ Hz. Peygamber Mute savaşında Bizans'ın yanında yer alan Gatafanlılar üzerine bir seriyye göndermek istedi. Bunun için Ebû Katâde'yi on beş kişilik bir birliğin başında Hıdıra'ya, Gatafanlıların üzerine gönderdi.³²²

Müslümanlar Gatafanlıların konakladıkları bölgeye geldiklerinde Ebû Katâde'nin baskın planı doğrultusunda Gatafanlılara ani bir baskın düzenlenmiş, karşı koyan grupla olan çatışmada kabilenin ileri gelen bazı kişileri öldürülmüş, kaçanlar ise takip edilmemiştir. Mücahitler terkedilen kadın ve çocuklardan oluşan bir grup esir ve ganimet hayvanlarını alarak sağ salim Medine'ye dönmüşlerdir. Medine'ye getirilen esirlerle ilgili ne gibi bir işlem yapıldığı kaynaklarda bulunmamakla beraber olağan bir muâmele usulü olarak diğer ganimetlerle beraber beşte birlik hisse ayrıldıktan sonra kalanların, seriyyeye katılan mücahitler arasında taksim edildiği tahmin edilmektedir. Gatafanlıların lideri Uyeyne b.

³¹⁸ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 348.

³¹⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 753; Taberî, *Târîh*, III, 29; Bu seriyyenin sebebinin Benî Âmirlerin müslümanlara sürekli düşmanlık edip fırsat buldukça zarar vermeye kalkmaları olduğu görüşünde olanlar da vardır; Öztürk, Levent, "Siy Seriyyesi", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 291.

³²⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 754; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 453.

³²¹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 777; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 123.

³²² İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, II, 209.

Hısn'ın müslüman olarak Mekke'nin fethine katılanlardan olması³²³ bu tahminimizi doğrulamaktadır.

2.20. Uyeyne b. Hısn Seriyyesi'nde

Hicri 9. (631) yılda Hz. Peygamber Huzaalardan Benî Ka'b'ın zekâtını toplamak üzere Bişr b.Süfyan'ı görevlendirdi. Müslümanlarla her zaman iyi ilişkiler içerisinde olan Huzaalılar zekâtlarını Bişr'e teslim ettiler. Ancak komşuları olan Temimliler toplanan malların götürülmesine engel oldular.³²⁴ Bişr b. Süfyan bunlara herhangi bir müdahalede bulunmayarak Medine'ye eli boş dönüp olup biteni Hz. Peygamber'e anlattı. Hz. Peygamber gönüllü komutanlık isteyen Uyeyne b. Hısn komutasında elli kişilik içerisinde ensar veya muhacir bulunmayan bir birliği Temimliler üzerine sevk etti.³²⁵

Seriyye komutanı Uyeyne, düzensiz yakaladığı düşman birliğini ani bir baskınla dağıtıp üstünlük sağladı. Temimlilerden on bir erkek, on bir kadın ve otuz civarı çocuk esir alındı. Esirler arasında şu kadınlar da vardı:³²⁶

- 1- Esmâ bint-i Malik,
- 2- Ke's bint-i Eriyy,
- 3- Necve bint-i Nehd,
- 4- Cumeya bint-i Kays
- 5- Amre bint-i Matar.

Esirlerle birlikte Medine'ye dönüldüğünde esirlerin akıbetleri belli oluncaya kadar Hz. Peygamber onları Ramle bint-i Hâris'in evinde hapsedti.³²⁷ Seriyyenin üzerinden bir müddet zaman geçtikten sonra Temimlilerden çok kalabalık bir heyet Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek yoğun tartışmalardan sonra müslüman oldular. Bunun üzerine Hz. Peygamber tüm esirleri kendilerine iade ettiği gibi onları hediye ve bahşişler de verildi.³²⁸

³²³ Taberî, *Târîh*, II, 317; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 780; Kandemir, M.Yaşar, "Ebû Katâde", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 175; Algül, Hüseyin, "Gatafan(Benî Gatafân)", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 400.

³²⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 973-974.

³²⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 975; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 147.

³²⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, VI, 203.

³²⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 147; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, II, 261.

³²⁸ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 975-980; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 147-148; Diyarbekrî, II, 118-119; Erul, Bünyamin, "Uyeyne b. Hısn", *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII, 242.

2.21. Benî Cezîme Seriyyesi'nde

Hız. Peygamber Mekke'nin fethinden sonra İslâm'ın tebliğ faaliyetleri gereği çevre bölgelere İslâm'a dâvet için heyetler ve seriyyeler gönderiyordu. Sadece bu amaçla³²⁹ Hâlid b. Velîd (r.a) komutasında üç yüz elli kişilik bir birliği Hicri 9 (631) yılı Şevval ayında Benî Cezîme kabilesine gönderdi. Cezîme kabilesi önce silahlanıp karşı koymak istedilerse de kendi aralarında yaptıkları istişare neticesinde İslâmiyet'i kabul ettiklerini söyleyerek silahlarını bıraktılar ve “صباانا، sabe'na, dinimizi değiştirdik” dediler. Ancak Hâlid b. Velîd (r.a) onlara tam olarak inanmayıp içtihat hatası yaparak (en doğrusunu Allah (c.c) bilir) onların tamamını esir alıp askerleri arasında paylaştırdı ve diğer gün öldürölmelerini emretti. Hâlid b. Velîd'in (r.a) komutasında bulunan bazı askerler (Benî Süleym kabilesine mensup olanlar) emri uygulayıp otuz kadar esiri öldürdü. Özellikle ensar ve muhacirler bu emrin Allah'ın (c.c) kanununa uymadığı hakkında tartışma çıkararak, müslöman olan kişinin esir edildikten sonra öldürölemeyeceğini savunup emre uymayarak ellerindeki esirleri serbest bıraktılar.³³⁰

Hız. Peygamber bu habere çok üzüldü ve Hâlid b.Velîd'i (r.a) azarlayıp acelecilikle suçladı. Hız. Peygamber “Allahım, ben Hâlid'in yaptıklarından uzağım!” diye dua edip tövbe ve istiğfarda bulunmuştur.³³¹ Hâlid b. Velîd (r.a), sonraları onları yanlış anladığını itiraf etmiştir. Hız. Peygamber Hâlid b.Velîd'i (r.a) bu icthead hatasından dolayı kınamış, ancak herhangi bir ceza vermemiş ve komutanlıktan da azletmemiştir. Hız. Peygamber acele Ali b. Ebû Talib'i Cezîme kabilesine göndermiş ve öldürölenlerin diyetlerini ödetip ve uğradıkları zararı fazlasıyla telafi ettirmiştir.³³²

Burada dikkatimizi çeken husus ensar ve muhacirlerden olan sahabelerin, komutanlarının esirlerin öldürölmesini isteğine rağmen emre itaatsizlik cesaretini göstererek, esirlerin müslöman oldukları için öldürölemeyeceklerini beyan edip onları serbest bırakmalarıdır. Bu durum bize sahabenin her birinin Hız. Peygamber'in esirlerle ilgili muâmelerini ve kendilerine olan tembihlerini çok iyi bildiklerini göstermektedir. Ayrıca İslâm Anayasası'na uymayan esirlerle ilgili hükümlerin kim emrederse emretsin uygulanmaması gerektiğini, seriyye sonunda Hız. Peygamber'in Hâlid b. Velîd'i (r.a) haksız bulup kınamasından ve emre uymayan sahabelere ise herhangi bir yaptırımda bulunmayıp onları

³²⁹ Bu seriyyenin herhangi bir şavaş gayesiyle değil sadece İslâm'ı tebliğ vazifesiyle gönderildiğiyle ilgili olarak bkz: İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 55-56; Belâzürî, *Ensâb*, I, 490.

³³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 348-349; IV, 428-436; Vâkıdî, *Meğâzi*, III, 876-877,884.

³³¹ Buhârî, “Megazi”, 58; Taberî, *Târih*, III, 67.

³³² Vâkıdî, *Meğâzi*, III, 882; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 57; Özeydın, Abdülkerim, “Cezîme b. Âmir”, *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 508.

haklı bulmasından anlıyoruz. Hz. Peygamber'in acele davranarak telafisi çok zor bir karara varan Hâlid b. Velîd'e (r.a) herhangi bir yaptırımında bulunmayıp onu komutanlıktan azletmemesi ise, olayda herhangi bir kasıt bulunmayıp içtihat hatası bulunduğu kanaatini desteklemektedir.

2.22. Benî Anber Seriyesi'nde

Hicrî dokuzuncu yılda Huzâa ve Temîm kabilelerinin yaşadığı bölgeye müslümanların zekât memurlarının faaliyetlerine Temîmliler engel olmuşlardı. Hz. Peygamber Temîmlilere karşı Uyeyne b. Hısn komutasında elli atlı gönderdi. Temîmliler karşılık veremediği için dağıldılar ancak Uyeyne, Temimlerin farklı bir boyu olan Anberoğulları'na saldırarak çok sayıda esir elde etti. Esirler Medine'de muhafaza edilirken Temîm kabilesinden bir heyet Hz. Peygamber'e gelerek önce karşılıklı övünme (müfâhare) de bulundularsa da, İslâm'ı kabul edip esirlerini geri istediler. Hz. Peygamber'in emriyle Benî Anber'e esirleri iade edildiği gibi dönüşte kendilerine armağanlar da takdim edildi.³³³

2.23. Dahhâk b. Süfyân Seriyesi'nde

Hz. Peygamber kabileleri İslâm'a davet için farklı bölgelere elçiler göndermekteydi. Kuratalılara gönderilen İslâm'a davet elçisine Kuratalıların reisleri Raye es-Sühaymi çok kötü davranmış ve ağır hakaret içeren davranışlarla elçiyi geri göndermişti.

Bu duruma çok üzülen ve şaşırان Hz. Peygamber Dahhâk b. Süfyân başkanlığında bir askeri birliği Hicri 9. (631) yılın Rebülevvel ayında Kuratalıların üzerine gönderdi.³³⁴ Müslümanlar Lavezücc denen yerde karşılaştıkları Benî Kurata kabilesini önce İslâm'a davet etmiş, ancak kabul edilmeyince çıkan çatışmada Kuratalılar bozguna uğratılmıştır. Kabile reisleri Râye es-Sühâymi'nin ev halkı esir alınarak ele geçirilen kabilenin tüm malları ganimet olarak alınmıştır.³³⁵

Belli bir zaman sonra Râye Medine'ye gelerek İslâmiyet'i kabul etmiş, bunun üzerine müslümanlar arasında paylaştırılan mallarını alamasa da Hz. Peygamber Bilâl-i Habeşi'ye Râye'nin ev halkını teslim etmesini istemiş, o da Râye'ye ailesini teslim etmiştir.³³⁶

³³³ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 974-979; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 621-622; Önkâl, Ahmet, "ANBER(Benî Anber)", *DİA*, İstanbul, 1991, III, 194.

³³⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 982-983; Algül, Hüseyin, "Kurata Seriyesi", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 431.

³³⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 982; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 149, 162.

³³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 285-286; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gabe*, II, 188-189.

2.24. Ali b. Ebû Talib Seriyesi'nde

Hicri 9. (631) yıl Rebîyülâhir ayında Hz. Peygamber Hz. Ali (r.a) ve ensar'ın ileri gelenlerinden oluşan bir askeri birliği Tayy kabilesinin putu Fûls'ü³³⁷ yıkmak için gönderdi. Müslüman askerler yolda Tayy kabilesinin casusuna rastladılar. Onu yakalayarak Tayy kabilesinin yaşadığı yere ulaştılar. Müslümanlar aldıkları emir gereği şafak sökerken her taraftan baskın yaptılar. Çatışma esnasında kabileden bazıları öldürüldü. Aralarında kabile reisi Adîy b. Hatim'in kız kardeşinin de olduğu birtakım kimseler esir alınıp, çok sayıda mala, deve ve davarlara da ganimet olarak el konuldu. Bu sırada esirlerden birçoğu müslüman oldu. Hz. Ali (r.a) ve askerleri Fûls putunu yıkarak putun altında buldukları üç zırh ve üç kılıcı da safî hakkı olarak Hz. Peygamber'e ayırdı. Ganimetlerin beşte birini ayırıp kalanları mücahitler arasında pay ederek sağ salim Medine'ye döndüler.³³⁸

Medine'de esir olan Adîy b. Hatim'in kız kardeşi müslüman olunca Hz. Peygamber onu serbest bırakmış ve çeşitli hediyelerle kardeşinin yanına göndermiştir. Bu duruma son derece memnun olan Adîy daha sonra kız kardeşinin de içerisinde bulunduğu bir heyetle Medine'ye gelerek müslüman olmuştur.³³⁹

Ayrıca Ali b. Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber tarafından hicri 10. (631) yıl Ramazan ayında Yemen bölgesindeki Mezhic kabilesini İslâm'a davet için gönderildiği kaynaklarda geçmektedir. Mezhicliler İslâm'a daveti kabul etmeyip çarpışmışlar bunun üzerine yirmi kadarı öldürülmüş ve esirlerler alınmıştır. Ancak tekrar İslâm'a davet edilen Mezhiclilerin davete icabetleri üzerine esirler serbest bırakılmıştır. Bu seriyye için Hz. Peygamber'in Ali b. Ebû Tâlib'e verdiği emir ve talimatlar esas gayenin esir veya ganimet olmayıp İslâm daveti olduğunu açıklaması açısından oldukça dikkat çekicidir: *“Ya Ali, doğruca Yemen tarafına hareket et. Onların yurtlarına vardığın zaman, onlar seninle çarpışmadıkça, sen de onlarla çarpışma. Eğer çarpışmayı tercih ederlerse sizden birini öldürünceye kadar onlarla çarpışma. Sizden birini öldürürlerse, önce ne yapacaklarını gözle! Yine de çarpışma. Onları İslâm'a Allah'ın (c.c) birliğine davet et. Eğer bunu kabul ederlerse namaz kılmayı teklif et. Bunu da kabul ettikleri takdirde fakirlerine verilmek üzere toplanacak zekâtı vermelerini teklif et. Eğer bunu da kabul ederlerse, onlardan daha fazlasını isteme. Senin vasıtanla bir kişinin hidayet bulması senin için üzerine güneşin doğduğu ve battığı her şeyden daha hayırlıdır.”*³⁴⁰

³³⁷ Feyd mevkiinde bulunan kendisine kurbanlar sunulan insan şeklindeki put: İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 72.

³³⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 72; Vâkıdî, *Meğâzî*, III,984; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 150, 164.

³³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 257, 378; Yardım, Ali, “Adî b. Hâtim et-Tâî”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 380.

³⁴⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1079; İbn Sâ'd, II, 154-155; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, II, 345.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V) ESİRLERE MUÂMELELERİ

Hız. Peygamber'in diğer tüm konulardaki uygulamalarında olduğu gibi esirlere olan muâmeleleri konusu da, vefatından sonra tüm İslâm devletlerinde esirlerle ilgili karşılaşılan problemlerin çözümünde ilk başvurulmuş örnek çözüm mercîi olmuştur ve olacaktır. Bu sebeple O'nun hayatındaki esir alma olaylarının tam olarak tespitini yaptıktan sonra, esirlere olan uygulamalarını da değerlendirmek gerekmektedir.

Medine dönemi esir alma olaylarında Hız. Peygamber'in esirlere tek, kesin veya her seferinde aynı bir muâmele tarzı yoktur. Esirlerin ekonomik güç, hâkimiyet ve sayı gibi durumları, esir olmadan önce müslümanlara ve İslâm'a bakış açıları, aşırı tutum ve davranışlara girip girmedikleri, kabileleri içerisindeki mevki ve nüfuzları vb. kendilerine karşı yapılan muâmelelerde göz önünde bulundurulmuştur.³⁴¹ Esirlere muâmele örneklerini tek tek ele alarak bir sınıflandırma yapmadan önce O'nun esirler hakkındaki söz ve davranışlarının genel bir değerlendirmesini yapmak gerekmektedir:

Araplar toplum içerisindeki sosyal tabakalara çok önem verirlerdi. Hiçbir insan sosyal durumundaki konumundan dışarı çıkamazdı. Ancak İslâm, toplum içerisinde eşitlik öngörüyor ve üstünlüğü sadece takvaya bağlıyordu.³⁴² Müşriklerin İslâm'a karşı gelmelerinin en büyük sebeplerinden biriside bu idi. Hız. Peygamber esir edilen insanlardan geriye kalanları, toplum içerisinde bir statü ve konum sahibi olmaları için mevcut aileler arasına taksim ediyordu. Bu uygulama onların yok olup unutulmasını sağlamak için değil; aksine o devirde insan yerine dahi konulmayarak her türlü işkence reva görülen esirlerin zararlı ellerde bir yaraya dönüşerek esir meselesinin bir kangren olmasını önlemek içindir. Hız. Peygamber esirlere iyi davranılmasını emretmiş ve ilk fırsatta onların özgürlüklerine kavuşturulmasını istemiştir. Onlara “esirim”, “kölem”, “cariyem” denilmesini yasaklayarak “oğlum-kızım” denilmesini tavsiye etmiştir.³⁴³ Kendilerine taksim edilen esirlere ailenin bir ferdi gibi davranılmasını emretmiş ve onların toplum içerisinde boşlukta kalıp zâyi olmalarını önlemiştir. Esirlerden elbisesi olmayana elbise giydirilmesini emretmiştir. Bu uygulama onların bir nevi sosyal güvenlik kurumu olan aile çatısı altında hayatlarını idame ettirmelerini sağlamıştır. Onun döneminde esirler güven içerisinde olmuşlardır. Hatta Hız. Peygamber harp anında ve harp

³⁴¹ Esirlere muâmelelerde etmenler için bkz: Yaman, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, s.166-172.

³⁴² Hucurat, 49/13.

³⁴³ Buhârî, “İtk”, 50-51.

sonunda eman dileyenlere eman vererek herkesin güven içerisinde olabileceğini göstermiştir.³⁴⁴

Esirlere verilen en önemli hak toplumsal eşitlik hakkıydı. Öyle ki müslümanlar yemeği esirlerle beraber oturup yiyor, hatta Hz. Peygamber'den aldıkları tavsiye gereği ekmeklerini esirlere bırakıp birkaç hurma ile yetindikleri dahi oluyordu.³⁴⁵ Özgür bir kişi ile önce esir edilip sonra köleleştirilen ve daha sonradan da özgürlüğüne kavuşmuş olan birisi arasında hiçbir fark yoktu. Bu yüzden Hz. Peygamber esir edilip sonradan köleleştirilenlerin, köleliğinin devamlı olmaması için bazı önlemler almıştı:

- Bazı suçların kefareti olarak köle azat etme yöntemi gösterilmiş,
- Devletin remi gelirlerinden bir fon ayrılarak kölelerin hürriyetlerine kavuşturulması için bir pay ayrılmış,
- Köle azad edenin cennete gireceği müjdelenmiş,
- Ayrıca kölenin çalışıp bedel ödeyerek hürriyetlerine kavuşmaları yolu da açılmıştır.³⁴⁶

Hz. Peygamber her biri farklı kültürlerden olan esirlerin aynı hamurda yoğrulmuş İslâm kurumları içerisinde sosyalleşmelerini sağlamıştır. Bedir Gazvesinde okuma yazma bilen her bir esiri on müslüman çocuğa okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakmıştır.³⁴⁷ Bu uygulama esirlerin ilmi durumlarına göre bir ayrıma tabi tutulduklarını ve okuma yazma bilmenin o dönemdeki üstünlüğü düşünüldüğünde, esirlerin kültürel durumları dikkate alınıp öğretmenlik görevinin ifası fidyeye sayılmış ve bu esirler serbest bırakılmıştır.

Esirlerin din ve vicdan hürriyetleri konusunda Hz. Peygamber bir garantör sıfatıyla teminat vermiştir. Tebuk seferi dönüşünde Himyeri melikleri bir elçi göndermişler, müslüman olduklarını bildirmişlerdir. Bu duruma Hz. Peygamber çok sevinerek onlara şu minvalde bir mektup göndermiştir: “Yahudi ve hristiyanlardan kim müslüman olursa, o müminlerdendir; onlara olan ona da vardır. (Yani müminlerle aynı hak ve sorumluluklara sahiptir) Kim yahudiliği veya hristiyanlığı üzere kalırsa, o dininden çevrilmez, sadece cizye vermesi gerekir.”³⁴⁸

Hz. Peygamber dönemindeki esirlerin mâli durumları dikkate alınmış ve fidyeye miktarları bu kıstasa göre belirlenmiştir. Özellikle Bedir gazvesindeki uygulamalar bu yöndedir. Gaziler arasında taksim edilerek köleleştirilen esirlerin ise herhangi bir mâli hakkı

³⁴⁴ Kapar, M. Ali, “Hz. Peygamber’in Güvenilirliği”, *İstem Dergisi*, 2003, I, 46.

³⁴⁵ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 227.

³⁴⁶ Karaman, Hayrettin, *İslâm’da Kadın ve Aile*, Ensar Yay, İstanbul, 1995, s.52.

³⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 644.

³⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 326.

yoktur diyemeyiz. Esasen bu kölelerin maddi bir ihtiyaçları yoktur. Çünkü köle konumuna düşen bir esir, efendisinin zimmeti altındadır ve her türlü ihtiyacı aile efradıyla beraber karşılanmaktadır. Bu esirler maharetlerine göre ev işleri veya çobanlık vb. işleri yaparlardı. Ancak esirlerin maharetlerine göre çeşitli işlerde çalıştıkları ve mükatebe usulü ile para biriktirerek hürriyetlerini satın alabildikleri de olurdu. Çalıştıkları bu sürelerde efendilerinin hizmetinde bulunmazlardı. Hz. Peygamber'in edep ve terbiyesinden geçmiş olan o dönemki müslümanların esirlerin yaşayabilecekleri açlık ve yaşam temini için gerekli ihtiyaçları gibi zaruretlerin farkında olup onları sıkıntıya düşürmeyecekleri de aşikârdır.

O dönemdeki esirlere olan muâmelelerin genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra çalışmamızda Hz. Peygamber'in tarihsel sürece nasıl bir etki bıraktığını anlamaya çalışacağız. Akabinde vefatı döneminde esirlerle ilgili ortaya çıkan yeni hususları ele alarak, Hz. Peygamber'in örnek tatbikleriyle bu hususların nasıl çözümlendiğine kısaca değineceğiz. Esirlere olan muâmele örneklerini çeşitli şekillerde bir sınıflandırmaya tâbi tutarak aktarmaya çalışacağız:

3.1.Esirleri Öldürme

İslâm kaos ve aşırılıklara karşıdır. Bunların önlenmesi ve toplumsal düzenin sağlanması için gerekli tüm tedbirleri almayı emreder. Esirlerin öldürülmesi olayı da bu tedbirlerden bir tanesidir. Hz. Peygamber öldürmeyi son çare olarak görmüş ve çok nâdir uygulamıştır. Bu dönemde birçok gazve ve seriyye olmuş ve birçok esir alınmıştır. Ancak esirlerin öldürülmesi olayı Hz. Peygamber döneminde alınan esirlerin sayısına oranla çok cüzûdîdir. Olayların detaylı sebepleriyle ilgili rivayetleri değerlendirdiğimiz zaman idam kararı verilerek öldürülen esirlerin esaretlerinden dolayı değil daha önceden işledikleri özel suçlar, zarûri haller ile devletin büyük menfaatleri gereği olduğu görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in telkin ve uygulamalarını tahlil ettiğimizde, muharip erkekler dışında kalan kadın, çocuk ve yaşlı, sakat, din adamı vesavaşla ilgisi bulunmayan diğer kimselerin bizzat savaşmadıkça öldürülemeyecekleri hükümlerini çıkarabiliriz.

Bedir savaşında birçok esir alınmış ama bunların hiçbirine kötü davranılmamış aksine yiyecekler ve binekler esirlerle paylaşılmıştır. Oysa bu esirler az bir zaman önce Bedir'de müslümanları yok etmek için gelmişlerdi. Bunlardan sadece müslümanlara aşırı zulüm yapan Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt öldürüldü.³⁴⁹ Bu iki esir İslâm'ın azılı düşmanları olup daha önce işledikleri suçlardan dolayı cezalandırılmışlardı. Nihayetinde esaret, esir düşenin

³⁴⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 107; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 215.

hürken işledikleri suçların cezalarının affedileceği anlamına gelmezdi. Ağaçların bazı dalları budandığında güçlendiği gibi, bu hayatında bazı azgın ve sefih insanlardan temizlenmesi gerekirdi.

Uhud savaşında esir alınan Ebû Âzze b. Amr b. Abdullah el-Cumahî'de öldürüldü. Bu kişi daha önce Bedir'de de esir alınmış ancak, beş çocuğu olduğunu kendinden başka bakacak kimsenin olmadığını söyleyerek af dilemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber onu müslümanlar aleyhine bir daha hiçbir faaliyete katılmayacağına dair söz alarak serbest bırakmıştı. Sözünü tutmayarak Hz. Peygamber'i aldatan Ebû Âzze el-Cumahî bu sefer de zorla getirildiğini iddia edip tekrar af diledi. Hz. Peygamber "Muhammed'le iki defa alay ettim" dedirtmeyeceğini ve "mü'min bir delikten iki defa ısırılmaz" prensibiyle A'sım b. Sâbit'e boynunun vurdurulup³⁵⁰ öldürülmesini emretti.

Benî Mustalik gazvesinde esir edilen bir casus yalan söyleyerek müslümanları aldattığı için öldürüldü.³⁵¹

Hendek Savaşı esnasında müslümanları arkadan hançerlemeye çalışıp en kritik anda yapılan anlaşmayı bozup düşmana yardım eden Benî Kurayzalıların erkekleri öldürüldü.³⁵² Bu hükmü hakem olması her iki tarafça kabul edilen Sa'd b. Muaz onların kitaplarına göre verdi.³⁵³ Benî Kurayza kadınlarından sadece değirmen taşını yuvarlayarak bir müslümanın ölümüne neden olan Nubâte isimli bir kadın kısas olarak öldürüldü.³⁵⁴ Öldürülen Yahudiler bu cezayı hak ettiklerini kendileri de itiraf ettiler.³⁵⁵

Ümmü Kırfe isimli bir kadın Beni Fezarelerle yapılan savaşta esir edilip öldürüldü.³⁵⁶ Bu kadın Hz. Peygamber'e ağır hakaretler etmiş ve halkı savaşa teşvik etmişti.

Hayber'in fethinde de yemek ziyafeti vererek kuzu çevirmenin içine zehir katıp bir müslümanın ölümüne neden olan Zeyneb bint Hâris isimli kadın kısas olarak öldürüldü.³⁵⁷

Bu örneklerde de görüldüğü gibi idam kararları esaretten dolayı değil; esaret öncesi işlenen özel suçlardan dolaydır. En çok öldürülme muamelesiyle karşılaşanlar İslâm'a ve Hz. Peygamber'in davetine karşı aşırı bir saldırganlık gösteren ve özel bir çaba içerisinde olan

³⁵⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 111; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 83.

³⁵¹ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 406; İbn S'ad, II, 64.

³⁵² İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 184-192; Yâkubî, II, 52.

³⁵³ Tevrat, "Tesniye", XX/10-14.

³⁵⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 190; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 280.

³⁵⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 513-514; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 189; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 574.

³⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 200; İbn S'ad, II, 90; Ya'kûbî, *Târih*, II, 71.

³⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 275; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 373.

esirler ile sözlerine veya antlaşmalara uymayarak ihanet eden öldürülmesinde fayda mülhaza edilen esirlerdi.³⁵⁸

Ölüm emrinin tatbik şekline baktığımızda ise genelde esirlerin boyunlarının vurularak öldürüldüklerini görmekteyiz. Hz. Peygamber yakılarak veya işkence edilerek esirlerin öldürülmesine karşı çıkmış, en güzel şekilde öldürülmelerini sağlamıştır.³⁵⁹ Ayrıca esirlerin öldürülmesi olaylarının daha çok İslâm devletinin, yeni kurulup güçsüz olduğu ilk dönemlerinde olduğu görülmektedir.

3.2.Esirleri Serbest Bırakma

Hz. Peygamber'in esirlerle ilgili en çok uyguladığı ve uygulanmasını teşvik ettiği muâmele, çeşitli şekil ve usüllerle de olsa esirleri serbest bırakmaktır. O'nun uygulamalarına bakarak serbest bırakma şekilleriyle ilgili şu şekilde bir sınıflandırma yapabiliriz:

3.2.1. Karşılıksız Olarak

Hz. Peygamber'in her fırsatta uygulama imkânı bulduğu esirlerle ilgili muâmelesidir. Esirlerin birçoğunun karşılıksız serbest bırakıldıkları görülmektedir. İlk dönemde fidyeye verecek kadar maddi durumu iyi olmayanlar karşılıksız serbest bırakılırdı. Ancak yeni fetih ve ganimetlerle zenginleşen müslümanlar binlerce esiri koşulsuz-karşılıksız serbest bıraktılar. Bu uygulama özgürlüğüne kavuşan insanlarda İslâm'a karşı bir sıcaklık oluşturarak birçok hidayete sebep olmuştur.

Bedir'de Ebû Azze, Muttalib oğullarından Said b. Ubeyd, Benî Mahzum'dan Sayfi b. Ebi Rifâe karşılıksız serbest bırakıldı.³⁶⁰ Zeyd b. Hârise'nin Benî Süleym seferinde yakalanan ve müslümanlara yol gösteren Halîme'nin kocası da karşılıksız serbest bırakılanlardandı.³⁶¹ Mustalıkoğulları Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile evlenmesi neticesinde esirler serbest bırakılmıştı.³⁶² Hudeybiye'de müslümanların karargâhına ok ve taş atan yaklaşık elli kişilik grup esir alınmış bir süre tutulduktan sonra karşılıksız serbest bırakılmışlardı.³⁶³ Hayber fethedilince esir edilip sürgün kararı alan tüm halk toprakları ekip biçmek üzere

³⁵⁸ Kapat, "Asr-ı Saadette Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Editör: Vecdi Akyüz, II, 133.

³⁵⁹ Esirin öldürülmesi hakkında İslâm fıkıh kuralları için bkz: Shareef, *İslâm Hukukunda Esirin Öldürülmesi(Karşılaştırmalı İnceleme)*, s.38-44.

³⁶⁰ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 110; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 227-288.

³⁶¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 86; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 207.

³⁶² Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 412; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 218; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 61.

³⁶³ Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 602; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 246; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 124-125.

serbest bırakılmışlardı.³⁶⁴ Hz. Peygamber'in en büyük affı ve karşılıksız salıvermesi ise Mekke'nin fethinde olmuş ve tüm müşrikler karşılıksız affedilip esir muâmelesi uygulanmamıştı.³⁶⁵

Örneklerini verdiğimiz uygulamalar bize müslümanların esas gayelerinin esir almak olmadığını, tabiri caizse esirlerini karşılıksız salıvermek için bir bahane aradıklarını göstermektedir. Bu uygulama insan şerefine yakışan bir uygulama olup ileriki yıllarda İslâmlaşma hareketlerinin başarıya ulaşmasında çok etkili sonuçlar vermiştir.

3.2.2. Fidyeye Karşılığında

Hz. Peygamber özellikle müslümanların ekonomik açıdan darboğazda oldukları ilk dönemde esirlerin bir kısmını fidye olarak serbest bırakmıştır. Fidyeye alınmasına karar verildiğinde fidye miktarı, esirin veya kabilesinin maddi durumu ön plana alınarak belirlenirdi. Fidyeye alınması kararlaştırılan kişilerden maddi durumu yetersiz olanlar karşılıksız da serbest bırakılabiliyorlardı. Fidyeye karşılığı serbest bırakma uygulamasının Hicaz bölgesinde Hz. Peygamber'in risaletinden önce de uygulanan bir muâmele şekli olduğuna daha önceki konularımızda değinmiştik.

Abdullah b. Cahş'ın Batn-ı Nahle Seriyyesi'nde, alınan iki esirden biri olan Osman b. Abdullâh'a karşılık Hz. Peygamber gelen fidyeyi kabul etti.³⁶⁶ Yine müşriklerin Bedir Savaşında bıraktığı yetmiş esire karşılık Hz. Peygamber, istişareler sonucu zengin olanlardan 4000 dirhem veya dengi mal fidye mukabili serbest bıraktı.³⁶⁷ Ancak bu uygulamanın doğru olmadığı "*yeryüzünde fitne son buluncaya kadar hiçbir peygambere esir almanın yakışmayacağı*" (Bakara, 2/193) ayetiyle anlaşıldı. Yine Benî Mustalık esirlerinin bir kısmı da bu şekilde serbest bırakıldı.³⁶⁸

Örneklerini verdiğimiz uygulamaları tahlil ettiğimizde müslümanlar için esas gâyenin esir ve ganimet peşinde koşmak olmadığı, savaş esnasında küfrün belini kırıncaya kadar muhatapların öldürülmesi gerektiği, ancak savaşın bitiminde esir ve ganimet almanın müslümanlara helal kılındığı çıkarımlarını yapabiliriz. Bedir savaşında alınan esirlerin İslâm'ın azılı düşmanları olmasına rağmen müslümanların onları öldürmeyip fidye karşılığı onlardan yararlanma düşüncelerini ise, ilk dönemlerdeki şartlar düşünüldüğünde

³⁶⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 670-671; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 275; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 10; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 373.

³⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 45-54; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 134-145; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 470-476.

³⁶⁶ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 16-17; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 186; İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 337; Taberî, *Târîh*, II, 125.

³⁶⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 129; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 122.

³⁶⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 63.

müslümanların çektikleri açlık ve yoksulluk gibi müşkül durumların ağırlığıyla bu karara vardıklarını düşünmekteyiz.

3.2.3. Okuma-Yazma Öğretme Karşılığında

Bedir Savaşının akabinde Hz. Peygamber Medine’li çocuklara okuma-yazma öğreten esirleri bu hizmetleri karşılığında serbest bıraktı.³⁶⁹

Bu uygulama okuma-yazma oranı çok düşük olan o dönem şartlarında esirlerden en iyi şekilde yararlanma olduğu gibi, eğitim öğretimin Hz. Peygamber açısından değerini de ortaya koyar. O çağda böyle bir uygulamaya dünyanın hiçbir yerinde rastlanmamıştır. Zeyd b. Sâbit(r.a) gibi sonradan vahiy kâtibi olma şerefine eren sahabelerden bazıları da bu şekilde okuma-yazma öğrenmiştir.³⁷⁰ Hz. Peygamber’in bu uygulamasından esirlerin donanımlarına göre çağın gerektirdiği toplumsal ihtiyaçları karşılayanların serbest kalabileceği yorumunu da yapabiliriz.

3.2.4. Müslüman Olduğunda

Hz. Peygamber’in en büyük gayesi İslâm’ın tebliğini sağlamaktı. Bunun için çeşitli bölgelere heyetler ve seriyyeler gönderirdi. Öncelikle müslüman olmaları teklif edilir kabul edilmezse savaşılırdı. Savaşlarda esir alınanlara İslâm’a girmeleri teklif olunurdu. Eğer kabul ederlerse dağıtılmıyor, serbest bırakılıyorlardı. Çünkü artık onlar mü’minlerin kardeşleri oluyorlardı. O dönemde savaş esirlerinin birçoğu bu şekilde müslüman olmuştur. Kendilerine yapılan iyi muâmeleyi görüp İslâm’ı ve müslümanları tanıyınca çoğu hemen müslüman olurdu. Hz. Peygamber esirlerin sadece Kelime-i Şahâdet getirip İslâm’ı kabul ettim demelerini yeterli görür, îmanın sahilliğine veya suistimal edilip edilmediğine bakmazdı.

Abdullah b. Cahş’ın Batn-ı Nahle Seriyyesinde esir alınan Hakem b. Keysan Medine’ye getirilmiş müslüman olunca da serbest bırakılmıştı. Hakem bir daha Medine’den ayrılmayıp Bi’r-i Mâune’de şehadetine kadar Hz. Peygamber’in yanında kaldı.³⁷¹ Karede Seriyyesinde Furat b. Hayyan esir düştüğünde, Müslüman olunca serbest kalacağı söylendiğinde Müslüman oldu.³⁷²

Bu örnekler gibi Hz. Peygamber döneminde çok fazla sayıda esir edilip İslâm’ı tanıyınca hidayete eren ve müslüman olup serbest kalan esir vardır. Bu esirlerin hemen tamamı ömür boyu İslâm yolunda mücadelelere katılmışlar ve bu uğurda şehit düşmüşlerdir.

³⁶⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 22.

³⁷⁰ Erul, Bünyamin, “Zeyd b. Sâbit”, *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIV, 321.

³⁷¹ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 15-16; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 186; İbn Sa’d, *Tabakât*, VI, 137; Taberî, *Târîh*, II, 125.

³⁷² Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 155-156.

3.2.5. Değişirme(Mübâdele) Usûlüyle

Hız. Peygamber bazen esirleri, müşriklerin elinde bulunan müslüman esirleri hürriyetine kavuşturmak için serbest bırakırdı. Bedir esirlerinden olan Ebû Süfyan'nin oğlu Amr, umre yapmak için hanımı ile Mekke'de bulunan ve orada Ebû Süfyan tarafından hapsedilen Sa'd b. Nûman b. Erkal'ın serbestiyeti karşılığında Mekke'ye gönderildi.³⁷³

Kur'ân-ı Kerîm Muhammed Suresi dördüncü ayette esirlere yapılacak muameleyi "**Ya karşılıksız veya fidye karşılığı serbest bırakma**" olarak belirlemiştir. Örnekten de anladığımız gibi müslümanlar hiç bir savaşta aracı kullanmazlar birebir kendileri mücadele ederler ve bazen de sivil bile olsalar pusuya düşüp esir edilebilirlerdi. Bu yüzden esir düşen müslümanlar da her zaman en değerlilerden olurdu. Hız. Peygamber bir müslümanın esir kalmasına asla müsaade etmez onu kurtarmak için gerekirse elindeki en değerli esirleri bile takas ederek müslüman esiri kurtarmaya çalışırdı. Hız. Peygamber'in uyguladığı mübâdele usulü müslüman esirlerin kurtarılması için bir nevi fidye karşılığı esiri serbest bırakma şeklindeydi.

3.2.6. Anlaşma(Mukatebe) Usûlüyle

Bu uygulama Hız. Peygamber'in müdahalesinden çok esir ile esir sahibi arasındaki anlaşmaya bağlıydı. Efendileri inisiyatif sahibi olan bazı esirler bir bedel karşılığında efendileriyle anlaşarak hürriyetlerine kavuşabiliyorlardı.

Benî Mustalık Gazvesi'nde iki yüz kişi esir edilmiş ve müslümanlar arasında paylaştırılmışlardı. Bunlardan bazıları sahipleriyle bir bedel karşılığında hürriyetlerine kavuşmak üzere anlaştılar. Kabile reisleri Haris b. Dırar'ın kızı Cüveyriye ise, Sâbit b. Kays b. Şemmas ve amcaoğlunun payına düşmüştü. Cüveyriye dokuz ukiyye(Osmanlı döneminde yaklaşık 1280gr) altın karşılığında sahipleriyle hürriyetine kavuşmak üzere anlaştı. Bu durumu Hız. Peygamber'e arz edince onun borcunu ödeyerek evlenme teklif etti. Cüveyriye bu teklifi olumlu karşıladı.³⁷⁴

Bu şekilde esirlikten kurtarılma uygulaması Hız. Peygamber'den çok öncelere dayanan bir uygulamadır. Hız. Peygamber'de esirlerin hürriyetine kavuşmalarını sağlayan her türlü yolu desteklediğinden bu usulü de desteklemiş ve örnekte görüldüğü gibi teşvik etmiştir.

³⁷³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 221.

³⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 230-231; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 64; Yâkubî, II, 53; Taberî, *Târîh*, II, 263.

3.2.7. Ailelerin İsteği Üzerine

Hız. Peygamber döneminde esirlerin en çok serbest kaldığı durumlardan bir tanesi de, esir ailelerinden gelen heyetlerin ricası üzerine esirlerin serbest bırakılması uygulaması idi. Hicri 8. yılda Benî Âmir üzerine gerçekleştirilen Siy seferinde bazı kadınlar esir alınmış ve Medine'ye getirilmişti. Benî Âmir'den gelen bir heyetin esirlerinin serbest bırakılmasını rica etmesi üzerine Hız. Peygamber bütün esirleri serbest bırakmıştır. Aynı seriyyede müslüman komutan Şuca b. Vehb hissesine düşen bir kız Medine'de kalmak veya ailesine dönmek hususunda serbest bırakıldı. Kız Medine'de kalmayı tercih etti.³⁷⁵ Benî Temim üzerine Uyeyne b. Hısn komutasında gönderilen bir seriyyede 11 erkek, 10 kadın ve 30 çocuk esir alınmıştı. Temimlilerden bir heyet Medine'ye gelip bir süre kalarak müslüman olmuşlar ve esirlerinin geri iadesini talep etmişlerdi. Bunun üzerine Hız. Peygamber esirlerini kendilerine iade etti.³⁷⁶ Huneyn gazvesi'nde Hevazin ve Sakif kabilelerinden altı bin esir alınmıştı. Hız. Peygamber belki kabileden bir heyet gelir düşüncesiyle esir ve ganimetleri önce paylaşmamış belirli bir zaman geçip kimse gelmeyince paylaşmıştı. Birkaç gün sonra Hevazınlilerden bir heyet gelerek müslüman olmuşlar, esir ve mallarını geri istemişlerdi. Hız. Peygamber bunları dağıttığını ancak esirler veya mallardan birini seçmelerini istedi. Onlar esirlerin geri verilmesini talep edince Hız. Peygamber kendi kabilesi payına düşen esirleri serbest bıraktığını söyledi. Müslümanlara da esirlerini serbest bırakmalarını tavsiye edince diğerleri de ellerindekileri serbest bıraktılar.³⁷⁷

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, Hız. Peygamber'in esir alma olaylarından sonra esirleri hemen taksim etmediğini belli bir müddet beklettiğini müşahade etmekteyiz. O'nun böyle davranmaktaki amacının esirlerin kabilesinden bir heyetin geleceğini umud ederek, kendisiyle görüşmesini arzulaması ve pişman olan kabileler için her zaman bir açık kapı bırakmasıdır. Esirler sayesinde Hız. Peygamber, esas hedefi olan farklı kavim ve insanları İslâm'la tanıştırma ve müslümanlaştırma hedefine ulaşabiliyordu. Nitekim bu görüşmeler hep olumlu neticelenmiştir. Hız. Peygamber esirlerinin geri iadesini talep edip ricada bulunan hiçbir heyeti eliboş olarak yurduna göndermemiştir. Müslümanlara da böyle davranmayı tavsiye etmiş, esirlerin taksiminden sonra elindeki esirleri geri vermek istemeyenlere ise ilerideki seferlerden ganimet sözü vererek esirlerin hürriyetine kavuşması için elinden gelen her şeyi yapmıştır.

³⁷⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 754; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 453.

³⁷⁶ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 979; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 103; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 289.

³⁷⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 951-952; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 105; Buhârî, "Kitâbu'l-Vekâle", 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 62.

3.2.8. Şarh Olarak

Bedir savaşında esir olan Ebû Âzze b. Amr b. Abdullah el-Cümâhî “Kız çocuklarının fazla olduğunu (beş kız çocuğu), onlara bakacak kimsenin olmadığını ve fidye karşılığında serbest olmak için malının olmadığını” söylemesi üzerine İslâm aleyhine konuşmaması şartıyla³⁷⁸ serbest bırakılmıştır. Bazı esirler de müslümanların düşmanları olan Mekke müşriklerine yardım etmeme sözü alınarak serbest bırakılmıştır. Yemâmelerin lideri Sümâme b. Üsâl bu şekilde serbest bırakılanlardandır.³⁷⁹ Bedir’de esir edilenlerden teminatla serbest bırakma usulü olarak Sayfî b. Ebû Rifa‘a’dan fidyesini sonradan gönderme sözü alarak serbest bırakmış³⁸⁰ ancak bu kişi fidyesini göndermemiştir.

Hız. Peygamber muhataplarının mazeretlerini dikkate almış, onların samimi beyanlarına itimat ederek onlara mühlet verip serbest bırakmıştır. Örneklerde de görüldüğü üzere şartlı olarak serbest bırakılan esirler genelde sözlerine sadık kalmamışlar ve ileriki yıllarda bu ihanetlerinin cezalarını canlarıyla ödemişlerdir.

3.2.9. Özel Rica Üzerine Serbest Bırakma

Hız. Peygamber Benî Kurayza gazvesi’nde sahabelerinden bazılarının özel ricaları üzerine yahudilerden bir kısmının malları, çocukları ve kadınlarını geri iade ederek onları serbest bıraktı.³⁸¹

Bu uygulamanın sebebini, affedilip serbest bırakılan esirlerin önceki yaşamlarındaki davranışlarında bulmaktayız. Bu insanların esaretten önce sahabelere özel ricada bulunduracak kadar müslümanlara çokça yardımları dokunmuştu. İslâm’a karşı herhangi bir kin beslememiş, aşırıya gitmemiş iyiliksever insanlar her zaman affedilirdi. Hız. Peygamber’in bunları affetmesi ahde vefasının bir gereği idi.

3.3.Esirleri Fidye Olarak Verme

Hız. Ebû Bekir (r.a.) seriyye komutanı olarak Necid bölgesine yaptığı bir seferde annesi de yanında olan güzel bir kızını, kendisini yakalayan Seleme b. el-Ekvâ’ya vermiştir. Seleme galip geldikleri bir seferde Arabın en güzel kızlarından birinin kendisine düştüğünü ancak onu Hız. Peygamber’in kendisine bağışlamasını istediğini ve kabul edip onu

³⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 346-347.

³⁷⁹ Buhârî, “Meğâzî”, 70; Müslim, “Cihad”, 59.

³⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 484.

³⁸¹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 518-520.

bağışladığında müşriklerin elinde bulunan müslüman esirleri kurtarmak için onu Hz. Peygamber'in Mekke'ye fidye olarak gönderdiğini öğrendiğini aktarmaktadır.³⁸²

Bu örnek olay taksimatı yapılan esirlerin tasarrufu ile ilgili sadece esir sahibinin yetkisi olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber sadece esir sahibinden esiri için ricada bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in bu ricasının sebebi ise, ihtiyaç halinde müşriklerin elinde bulunan müslüman esirleri kurtarmak için kurtuluş fidyesi olarak esirleri kullanmak gerektiğini göstermektedir.

3.4.Esirleri Satma

Esirlerden bir kısmı paylaşımına dâhil edilmeden Hz. Peygamber tarafından, bir kısmı da paylaştırıldıktan sonra sahipleri tarafından satılmıştır. Esirlerin satılması usulü çoğu zaman Hz. Peygamber'in ve kamunun hakkı olan beşte birlik kısımdan yapılmış ve elde edilen gelir ile silah ve zırh gibi savaş malzemeleri satın alınmıştır.

Hz. Peygamber Zeyd b. Hârise'nin hicretin altıncı yılında Medyen üzerine yaptığı seriyyede esir alınıp Medine'ye getirilen kadın ve çocukların ağladığını duyunca sebebini sormuş ve onların birbirlerinden ayrılarak satıldıklarını öğrenince, esirler satılırken aile fertlerinin birbirlerinden ayrılmamalarını, bu şekilde satılmalarını emretmiştir.³⁸³ Verilen hüküm gereği Benî Kurayza yahudilerinin erkekleri öldürüldükten sonra kadın ve çocukların beşte biri ayrılarak kalanlar müslümanlara dağıtıldı. Hz. Peygamber kalan beşte birlik hisseden bir kısmını Hz. Osman (r.a.) ve Abdurrahman b. Avf'a sattı. Bir kısmını da Sa'd b. Ubâde ile Şam'a gönderip sattırdı. Esirlerden bazılarını da Sa'd b. Zeydül-Ensârî ile Necid'e göndererek sattırıp bu paralarla at ve silah satın aldırdı.³⁸⁴

Bu örnekleri değerlendirdiğimizde Hz. Peygamber'in düşmandan elde edilen esirleri sattırması uygulamasını özellikle esir sayısı çok olduğunda, düşman tehdidi devam ettiğinde ve müslümanların savaş malzemesi ihtiyaçları veya başka zaruretlerinin sağlanmasında gereken paranın temîninde kullandığını anlamaktayız.

3.5.Esirleri Köle ve Cariye Edinme

Kur'an'da esirlerin köleleşebileceğine dair herhangi bir hüküm bulunmamakla beraber Hz. Peygamber savaş sonunda ele geçen esirleri askerlere dağıtmış, ancak çoğu zaman hemen

³⁸² İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 118; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 46; Ağırman, Mustafa, "Asr-ı Saadette Ordu ve Savaş Stratejisi", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Editör: Vecdi Akyüz, Ensar Yay., İstanbul, 2007, III, 433.

³⁸³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 213; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 109.

³⁸⁴ Taberî, *Târîh*, II, 252.

akabinde kendi hissesine düşen esirleri müşrik dâhi olsa çeşitli yollarla affedip serbest bırakmıştır. Sahabelerde onu takip etmişlerdir. Hz. Peygamber savaşlarda ele geçirilen esirlerin köleleştirilmesini asla düşünmemiş, insanları esir alıp köleleştirmek de savaşlarının gâyesi olmamıştır.³⁸⁵ Zaten köle ve cariyeliği de Hz. Peygamber icad etmemiş fakat bu kurumu İslâm resmi olarak tanımıştır.³⁸⁶ Yüzyıllardır var olan bir uygulama yasaklanmamış ancak köleliğin ve cariyeliğin fiilen bitmesi için her türlü zemin hazırlanmıştır.³⁸⁷

Hz. Peygamber'in telkinleriyle savaş anında sadece muharip erkekler öldürülmüş, kadın ve çocuklar ile din adamları ve savaş sırasında öldürülmeleri caiz olmayan diğer sivil insanlara dokunulmamıştır. Savaş sonunda esir alınanlar müslüman olmaları halinde derhal serbest bırakılmışlar ve müslümanlar bunları kendilerine kardeş kabul etmişlerdir. Müslüman olmadıkları durumlar da ise ya karşılıklı veya karşılıksız salıverilmişler ya da beşte birlik kısım ayrıldıktan sonra savaşa katılan müslümanlar arasında paylaştırılmışlardır. Paylaştırılan esirler, köle ve cariyeye durumuna düşmüş oluyorlardı. Bu köle ve cariyeler için iki yol bulunmaktadır. İsterlerse mukâtebe yoluyla veya fidye vererek serbest kalabiliyorlar ya da efendilerinin yanında ailenin bir ferdi olabiliyorlardı. Hz. Peygamber dönemindeki köle ve cariyelerin durumu bugün batıda zihinlerde tasavvur edilen kölelik gibi değildi. Hz. Peygamber'in tavsiyeleriyle sahibi ne yiyorsa ona da yediriyor, ne giyiyorsa ona da giydireyor kısaca müslümanların köle ve cariyeleri aileden biri gibi oluyordu. Savaşta kocası ve yakınları ölmüş bir kadının çok büyük sıkıntılar ve psikolojik travmalar yaşayabilecekken cariyeye olarak bir eve yerleşip orada kalması onun için bir kurtuluştu. Cariyeler için sahibinin yanında olmak bugünkü kadın sığınma evleri gibi kurtarıcı bir görev yapıyor ve o kadın için memnuniyet verici oluyordu. Böylece toplumsal sorunların önüne geçiliyor ve o kadının istismarı önleniyordu. Bu yüzden kabileler gelip esirlerinin iadelerini rica ettikleri zaman, çoğu esir çölün o kısıtlı imkânlarına dönmek istemeyip Medine'de kalmayı yeğliyordu.

Benî Kurayza gazvesinde kocası öldürülen Reyhâne esirler arasında bulunup Hz. Peygamber onu safî olarak seçmişti. Reyhâne, Ümmü'l Münzir Selmâ bint Kays'ın evinde bir ay kadar kalmış ve daha sonra Hz. Peygamber'in evlilik teklifini kabul etmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu âzat edip evlendi.³⁸⁸ Siy seferinde Benî Amir'in bazı kadınları esir

³⁸⁵ Arslan, "Hz. Peygamber'in (s.a.v) Savaşlardaki Tavrı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII, 1050-1051; Bu konudaki deliller hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Şimşek, M. Sait, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, İstanbul, 2005, s.198-203.

³⁸⁶ Ahzab, 33/50: "**Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri sana helal kıldık.**" ; Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz.; Güngör, Cahit, *Çağdaş Tefsirde "Kölelik" Yorumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Ankara, 2005, s.43-47.

³⁸⁷ İslâm'ın köleliğin son bulması için aldığı tedbirler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Armağan, Servet, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB Yay., Ankara, 1987, s.49-59.

³⁸⁸ Yılmaz, "Reyhâne bint Şem'un", *DİA*, XXXV, 42.

alınmıştı. Şucâ b. Vehb güzel bir kızı seriyye komutanı olarak kendine ayırdı. Benî Amir bir heyet göndererek kadın ve çocukları geri istediler. Hz. Peygamber esirleri onlara geri verdi. Bu heyet Şuca b. Vehb'in yanındaki kızı kendileriyle dönmek veya Medine'de kalmak hususunda serbest bıraktılar. Kız kalmayı tercih etmiştir.³⁸⁹ Cariye olan kadına sahibinden başkası dokunamıyor, çocuğu olan cariye ise ümmü veled olup birçok haklara kavuşuyordu. Müslümanların bu kadınlardan birçok çocukları olmuştur.

3.6.Esirlere Kötü Muâmelenin Yasaklanması

Hz. Peygamber'in "Öldürme konusunda insanların en iffetli (şefkatli) davranan inananlardır"³⁹⁰ hadîsi ve bir sefer sonunda esir alınan kişinin aç ve susuz olduğunu beyan etmesi üzerine "Bu senin tabii ihtiyacıdır"³⁹¹ buyurması, O'nun esirlere karşı merhametinin³⁹² alâmetlerindendir.

Hz. Peygamber Benî Kurayza olayında hakem tarafından öldürülmelerine karar verilen Yahudilerin aç ve susuz bırakılmamalarını, serin yerde tutulmalarını, güneş ve ateşin sıcaklığının onların üzerinde birleştirilmemesi gerektiğini emretmiştir.³⁹³ Bedir gününde Kureyş'in iki hizmetçisini yakalayınca sorgu sırasında onları döven müslümanları yadırgamış: "Doğru söyleyince dövdünüz, yalan söyleyince bıraktınız!"³⁹⁴ buyurmuştu. Kureyş liderlerinden Süheyl b. Amr Bedir'de esir düşünce Hz. Ömer (r.a) "Ey Allah'ın Resûlü onun ön dişlerini sökeyim de senin aleyhine asla söz söyleyemesin" dediğinde Hz. Peygamber : "Ona müslu yapmam; peygamber bile olsam Rabbim'de bana bunu yapar" karşılığını vermiş, kını ve öfkeyi artıran davranışları yasaklamıştır.³⁹⁵ Ayrıca Hz. Peygamber, esir aile fertlerinin birbirinden ayrılmasını da onlara eziyet olarak görmüş ve bu uygulamayı yasaklamıştır.

Hz. Peygamber esirlere kötü muâmelede bulunmayı yasakladığı gibi esir kadınların haklarını da korumuş, onlara karşı haksız fiil ve tecavüzleri önlemiş, kişilik ve iffetlerinin korunmasını sağlamıştır. Esir kadınlarla ilişkide bulunmayı birtakım kural ve kaidelere bağlamıştır. Müslümanlar arasında taksim edilen kadınlar üzerinde sadece sahibinin tasarruf gücü bulunduğunu ifade sadedinde: "Esir aldığınız kadınlar da iddetlerini doldurunca size

³⁸⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 574; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 453.

³⁹⁰ Ebû Dâvûd, "Cihad", 110.

³⁹¹ Ebû Dâvûd, "Eyman", 21.

³⁹² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Kılıç, Ünal, "Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (s.a.v) (Savaşlar Çerçevesinde)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2013, XVII, 26-32.

³⁹³ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 514.

³⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 616.

³⁹⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 107; İbnu'l-Esîr, *Üsdu'l-Ğabe*, II, 480-481.

helaldir”³⁹⁶ buyurmuştur. Bu ifade savaşta esir edilip cariye konumuna gelen kadınların sahipleri olan müslüman erkeklere iddetlerinin bitiminde helal olduğunu göstermektedir. Ancak burada esirlerle ilişkinin meşruiyeti köle olma şartına bağlanmıştır. Daha önce değindiğimiz üzere kölelik Hz. Peygamber’in icadı değildir. Ancak o dönemde yaygın olarak kullanılan bir uygulamadır. Bu uygulamanın şartları altında gerçekleştirilecek ilişki bugünkü anlamıyla bir tecavüz değil, belli yaptırımları olan bir akid sonucu oluşan karı-koca ilişkisi gibi bir uygulamadır.

Hz. Peygamber Hayber ve Huneyn savaşlarında: “*Kim Allah’a ve ahiret gününe inanyorsa, kendi suyu ile başkasının ekinini sulamasın. Kim Allah’a ve ahiret gününe inanyorsa bir hayızla istibra etmedikçe esir kadınla ilişkide bulunmasın*”³⁹⁷ ve hamile olan ve kendi payına düşen bir esirle ilişkide bulunmak isteyen bir müslüman için ise “*Neredeyse ona öyle bir lanet edecektim ki kabrinde bile onu bırakmazdı*”³⁹⁸ buyurmuştur.³⁹⁹

Örneklerini verdiğimiz uygulamalarda Hz. Peygamber kadın esirlerle ilgili hususlara özellikle dikkat etmiş bu konudaki yanlış davranışlar ve ihlallere büyük tepki vermiştir. O ister sivil ister asker olsun esir kadınlarla zorla veya kendi istekleriyle cinsi münasebette bulunmayı yasaklamıştır.

Bu hususlar bize dünya genelinde esirlerle ilgili tamamen keyfiliğin hüküm sürdüğü bir dönemde, tüm dünyanın aksine Hz. Peygamber’in esirler konusunda daima iyi niyet ve merhametle güzel davranışlar sergilediğinin, asla kin ve garez gütmeyeceğinin kanıtlarıdır. Hz. Peygamber esirlere şefkatle muâmele edilmesi gerektiği hakkında sürekli telkinlerde bulunarak bu minvalde uygulamalar yapmıştır. Kur’ân’da bu durumdan övgüyle bahsedilmektedir.⁴⁰⁰ O’nun bu davranışlarının ve esirler konusunda geride bıraktığı özgün sünnetinin tüm dünyada esirlere muâmele konusunda yepyeni bir açtığını söylesek abartı olmasa gerektir.

3.7. Farklı Esir Türlerine Muâmeleler

Hz. Peygamber özellikle Mekke’nin fethinde sonra alınan esirleri genellikle bir daha müslümanlara karşı herhangi bir düşmanlık yapmayacakları hususunda söz alarak şartlı

³⁹⁶ Müslim, “Rada”, 33.

³⁹⁷ Ebû Dâvûd, “Nikah”, 45; Savaş, Rıza, “Asr-ı Saadette Kadın ve Aile Hayatı”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Editör: Vecdi Akyüz, Ensar Yay., İstanbul, 2007, III, 145.

³⁹⁸ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 638; Müslim, “Nikah”, 139.

³⁹⁹ Hz. Peygamber’in cinsel suçlarla ilgili hadisleri için bkz: Güner, Mustafa, *Kur’ân-ı Kerim’deki Cinsel Suçlar ve Hükümleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2018, s.38-52.

⁴⁰⁰ İnsan, 76/8-9; Yeniçeri, Celal, *İslâm’ın Dayanışma-Paylaşma Medeniyeti*, İFAV Yay., İstanbul, 2013, s.316.

salıvermiştir. Ancak düşmanla mücadelesinin her safhasında esirlerle ilgili müslümanları bazı hususlarda dikkatli olmaları için uyarmıştır. Bu hususlara başlıklar halinde kısaca değineceğiz.

3.7.1. Düşman Eline Düşen Müslüman Esirler

Düşman eline düşen müslüman esir hakkında öncelikle akıllara şu soru gelmektedir: Bir müslüman düşmanla çarpışma esnasında teslim olup esir edilmeyi kabul etmeli midir; yoksa teslim olmayı reddedip şehit oluncaya kadar direnmeli midir? Bu sorunun cevabı olarak Hz. Peygamber'in böyle bir olaydaki tavrını gösterebiliriz: Âsım b. Sâbit el-Ensârî başkanlığında on kişilik bir birlik, düşmandan haber almak (veya İslâm'ı tebliğ) gâyesiyle Hz. Peygamber tarafından görevlendirildi. Bu küçük birlik yolda yaklaşık iki yüz kişilik bir grup tarafından abluka altına alındılar. Neticede birlik komutanı Âsım b. Sâbit teslim olmayı reddetmiş ve altı arkadaşıyla birlikte şehit olmuştu. Hubeyb b. Adıyy el-Ensârî ve Zeyd b. Desinne'nin ise diğerleri gibi şehit olmayı tercih etmeyip düşmana teslim oldular. Hz. Peygamber şehit olana kadar mücadele etmeyip de düşmana teslim olarak esir düşen bu müslümanları davranışlarından dolayı kınamamıştır.⁴⁰¹

Hz. Peygamber gerek uygulamalarında gerekse ashabına tavsiyesinde düşman elinde bulunan müslüman esirlerin kurtarılması için her şeyin yapılması gerektiğini bildirmiştir. “*Esiri kurtarın, açığı doyurun ve hastayı ziyaret edin*”⁴⁰² hadisi bunu teyid etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de “*Sadakalar Allah'tan bir farz olarak ancak şunlar içindir:...Özgürlüğünü satın almaya çalışan köleler (esirler)...*”⁴⁰³ âyeti esir olup köle durumuna düşenlerin kurtarılmasını teşvik etmektedir.

3.7.2. Mürted Esirler

Dini bir terim olarak mürted, müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslâm dini'nden çıkması⁴⁰⁴ anlamına gelir. Hz. Peygamber “Dinini değiştiren kimseyi öldürünüz”⁴⁰⁵ buyurmuştur. O'nun döneminde dinden dönme olayları çok görülmemiştir. Özellikle onun vefatından sonra çok sayıda irtidat hareketi meydana gelmiştir. Abdullah b. Hatal müslüman olarak Medine'ye hicret etmiş ancak görevlendirildiği zekât memurluğundan topladığı malları

⁴⁰¹ Buhârî, “Cihad”, 170; Ebû Dâvûd, “Cihad”, 105; Kandemir, M. Yaşar, “Hubeyb b. Adî”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 267.

⁴⁰² Buhârî, “Cihad”, 171.

⁴⁰³ Tevbe, 9/60.

⁴⁰⁴ İnce, İrfan, “Ridde”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 88.

⁴⁰⁵ Buhârî, “İstîâbetü'l-mürteddîn”, 2.

da alarak dinden dönmüş müşriklerin safına katılmıştır. Müslümanlarla alay eden bu kişi Mekke'nin fethinde Kâbe'nin örtüsüne de sığınsa, Hz. Peygamber onun görüldüğü yerde öldürülmesini emretmiştir.⁴⁰⁶ Sâre isimli Mekke'li şarkıcı bir kadında dinden dönmüş ve İslâm'la alay etmiş ve fetih günü o da öldürülmüştür.⁴⁰⁷ Mürtedlerin esir edilip öldürülebilmesi ile ilgili tartışmalar devam etmekle birlikte Hz. Peygamber'in bu hükümlerdeki amacı, aşikâr olarak dinden döndüğünü söyleyip dinle alay eden ve karışıklık çıkarıcıları önlemek olmalıdır. Hz. Peygamber mürtedlere savaş suçlusu muâmelesi yapmıştır diyebiliriz.

3.7.3. Âsi Esirler

İslâm devletinin meşru yönetimine karşı girişilen silahlı isyan hareketine bağı, bu harekete katılanlara ise âsi (bâği) denir.⁴⁰⁸ Hz. Peygamber'in kaçan âsilerin takip edilmeyeceği, yaralı ve esirlerinin öldürülemeyeceği, mallarının ganimet alınamayacağına⁴⁰⁹ dair sözleri bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in bu konudaki sözlerini dikkate aldığımızda onun âsi savaş esirleriyle uygulamaları anladığımız kadarıyla âsi esirlerinin durumu bir esaret gibi değil de, onların savaşmalarını önlemek için bir tür tedbir alıp gözaltında tutmaktan ibarettir. Bu gözaltı savaşın bitmesiyle sona ermektedir.

Tüm bu sonuçlardan Hz. Peygamber'in esirlere olan davranışlarındaki amacının onlara insan olduklarını hatırlatıp Allah'a giden yoldaki engelleri kaldırmak olduğudur. Günümüz savaşlarında ele geçen esirlerin inim inim inleyerek hayatlarını kaybetmelerine karşılık O, İslâm'ın şefkat ve merhametini uygulayıp kalpleri fethetmeye çalışmış ve müslümanları da böyle davranmaya teşvik etmiştir.

3.7.4. Hz. Peygamber'den (s.a.v) Sonra Esirler

Hz. Peygamber'in vefatından sonraki esirlere olan muâmelelere de kısaca değinmek, O'nun esirler konusunda bıraktığı mirasın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Çünkü O'nun yanında yetişen ve birebir ayetlerin uygulanışına şahit olan ilk müslümanlardan birisi Hz. Ebû Bekir ve ikincisi raşit Halife Hz. Ömer'dir. Hz. Peygamber'den sonra yakın dönem esirlerine nasıl muâmele edildiğine kısaca bakarak Hz. Peygamber'in uygulamalarına yapılan atıf ve kıyaslamaların tespitini yapacağız:

⁴⁰⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 103.

⁴⁰⁷ Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 825.

⁴⁰⁸ Şafak, Ali, "Bağı", *DİA.*, İstanbul, 1991, IV, 451.

⁴⁰⁹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, (öl.458/1056), *es-Sünenü'l Kübrâ*, Dairetü'l-Maarifi'n-Nizamiyye, Haydarabat, 1404/1983, VIII, 182.

Hz. Ebû Bekir mü'minlerin emîri olarak seçilmiş ve ensar ve muhacirin biat'ını almıştır. Onun döneminde en çok Yemen ve Necid bölgelerindeki irtidat(dinden dönme) hareketlerinin bastırılması olaylarıyla mücadele edilmiş savaş ve esir alma olayları hep bu sahada yoğunlaşmıştır. Hz. Ebû Bekirçok büyük bir azim ve sebatla mürtedlerin üzerine gitmiş ve bu konuda en keskin silahı ise Hâlid b. Velid ve onun başarıları olmuştur. Kaynaklarda Hz. Ebû Bekir'in halifeliği mevzuunda, Üsâme ordusunun gönderilişinde ve zekât vermeyi kabul etmeyen ancak Kelime-i Tevhid getirenlerle savaşmanın doğru olup olmadığına dair münakaşalarda Hâlid'in adı geçmemektedir.⁴¹⁰ Bununla beraber Hz. Ebû Bekir Hâlid b. Velid komutasında bir orduyu ilk olarak peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyhâ b. Huveylid el-Esedi'nin üzerine gönderdi. Tuleyha'nın ordusu bozguna uğratıldı ve onunla birlik olan Uyeyne b. Hısn el-Fezari esir alınarak Medine'ye gönderildi. Hz. Ebû Bekir onu affederek serbest bıraktı.⁴¹¹ Hz. Ebû Bekir ikinci olarak Hz. Peygamber'in vefatından önce zekât memuru iken vefatıyla beraber zekâtları göndermeyen Malik b. Nüveyre üzerine Hâlid b. Velid'i gönderdi. Esir alınan Malik b. Nüveyre öldürüldü.⁴¹² Hz. Ebû Bekir, gönderdiği diğer bir birlik Eşas b.Kays'ın lideri olduğu Kindelilerle savaşmış Nüceyr'de kuşatmadan sonra düşman teslim alınmıştır. Muharip düşman askerleri öldürülmüş, kadın ve çocuklar esir alınıp Hz. Ebû Bekir gönderilmiştir. Hz. Ebû Bekir esirleri kişi başına 400 dirhem fidye karşılığı salıvermiştir.⁴¹³ Hâlid b. Velid'in irtidat olaylarına karşı mücadelelerinde savaştığı tüm bölgelerde toplam 1000 veya 5000 kişiyi esir aldığı hakkında tahminler bulunmaktadır.

Hz. Ebû Bekir ilk müslümanlardan olup Hz. Peygamber'in her türlü tatbikine birebir şahit olmuş ve halifeliği zamanında da onun yolunu izlemiştir. Esirler konusunda da Hz. Ebû Bekir uygulamalarında müşahede edildiği gibi devamlı karşılıksız serbestiyle veya fidye karşılığı serbest bırakılmayla esirleri hürriyetlerine kavuşturmuştur. Hz. Ebû Bekir, şöyle bir hadis rivayet etmiştir: *"Elinin altında bulunanlara kötü davranan kişi cennete giremeyecektir."*⁴¹⁴

Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm devletinin adaletiyle nam salmış ikinci halifesidir. Onun dönemi gerek yönetim alanında(fetihleri yönetip yönlendirme, İslâmiyet'in tebliğ ve öğretilmesi gibi), gerekse fetihlerle büyüyen İslâm coğrafyasında karşılaşılan problemlere getirilen çözümlerle(ortaya çıkan problemlerin çözümü, esirler ve

⁴¹⁰ Fayda, Mustafa, "Hâlid b.Velid",*DİA*, İstanbul, 1997, XV, 291.

⁴¹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 347-348.

⁴¹² Belâzürî, *Fütûh*, s.105.

⁴¹³ Belâzürî, *Fütûh*, s.111-112.

⁴¹⁴ Buhârî, "Kitabu'l-İtk", 15.

gayri müslimler hakkındaki kararları, yeni şehirlerin kurulması ve fâtih askerlerin İslâm'a açılmış çok geniş coğrafyaya yerleştirilmesi vb.), Hz. Peygamber'in vefatından sonra ilklere sahne olan bir dönemdir. Hz. Ömer, çok geniş sınırlara ulaşan devleti, valileri eliyle idare etmiştir. Valiler, savaşları, sevk ve idareyi, İslâmlaşma hareketlerini Hz. Ömer'in talimatlarıyla yürütmüşlerdir. Hz. Ömer savaşta nasıl davranılacağı ile ilgili standartlar koymuş düşmanın öncelikle İslâm'a davet edilmesini, kabul etmedikleri takdirde cizye ödemelerini teklif edilmesini, bunu da kabul etmezlerse savaşılacağını sıraya bağlamıştır. Valilerine insanlık dışı tecavüzlerde bulunmamalarını, tenkil yapılmamasını (uzaklaştırma-ibret için ceza verme), kadın ve çocukların öldürülmemesini sıkı sıkı tembih etmiştir. Esirlerin sayısı arttığı için İslâm tarihinde ilk hapisane onun döneminde yapılmış, tüm eğitim giderleri beytül mâlden karşılanmış, esir, hür veya köle bütün çocuklar bu imkândan faydalandırılmıştır. Hz. Ömer ***"Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçın. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir..."***⁴¹⁵ ayeti mucibince Medine'ye gönderilen beşte bir miktarındaki beytül mâl hissesi ile esirleri serbest bırakmış ve toprakları eski sahiplerine iade etmiştir. Suriye Valisi Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a gönderdiği tâlimatında zimmilerin arazileriyle birlikte paylaşılmasını doğru bulmadığını; bunun onları köleleştireceğini bildirmiştir. Bu dönemde kitleler halinde İslâm'a gönüllü katılımlar olmuş, hiç kimse İslâmiyet'i kabule zorlanmamıştır.⁴¹⁶

Hz. Ömer döneminde esirlere uygulanan muâmele örneklerinden ilki Mısır Valisi Amr b. As'ın, İskenderiye seferidir. Amr önce İskenderiye'yi fethedip hiç kimseyi öldürmediği gibi, esir de almayıp halkı zimmî statüsüne geçirdi. Amr'ın şehirden ayrılmasını müteakip Bizans'ın yolladığı donanma gemileriyle gelen askerler İskenderiye'yi yakıp yıktı, bütün müslümanları da öldürdüler. Amr b. Astekrar dönerek zorlu bir savaşla İskenderiye'yi tekrar geri aldı. Düşman muharipler askerleri öldürülüp, kadın ve çocuklar esir alındılar. Savaşa katılmış köy halkından bazıları Medine'ye gönderilmişse de, Hz. Ömer da onları zimmî statüsüne sokarak geri göndermiştir.⁴¹⁷

Hz. Ömer askerlerinin tarım işine girmemelerini buna güç yetiremeyeceğini bu yüzden ele geçen esirlerin serbest bırakılarak, toprakları işleyip karşılığında haraç vermelerini

⁴¹⁵ Haşr, 59/7.

⁴¹⁶ Fayda, Mustafa, "Ömer", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 48.

⁴¹⁷ Belâzürî, *Fütûh*, s.222-223.

emretti.⁴¹⁸ Daha birçok örneği görülebileceği gibi Râşid Halifeler döneminde her coğrafyada birçok fetihler gerçekleştirilmiş ve bu fetihlerin çoğunluğu anlaşma yoluyla sağlanmıştır. Yerel halk zimmî statüsünde değerlendirilmiş antlaşmaya uyan topluluklar asla esir alınmamışlardır. Hz. Ömer, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a gönderdiği talimatta, onların cizyeye bağladıktan sonra esir alınmalarını, kendilerine zulmedilmesine veya mallarının gayr-i meşru yolla alınmasına engel olmasını emretmiştir. Onun döneminde esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi olayı çok enderdir. Ancak fetihlerin hızla çoğalması ve bu sayılarda önemli bir artış görülmektedir. Bu durum aslında müslümanların tavırlarından ziyade gayrimüslim toplulukların (özellikle Bizans) esirleri geri alma gibi bir gayesinin olmaması dolayısıyladır.⁴¹⁹

Hz. Peygamber'in vefatının hemen akabindeki yakın dönemde esirlere uygulanan muâmele örneklerini Hz. Peygamber'in etkisini anlama babında kısa örnekler vererek değerlendirdik. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemde de asla Cahiliye toplumunda olduğu gibi esirlere işkence edilmemiş ve Hz. Peygamber'in tatbikleri devam ettirilmiştir.⁴²⁰ O'nun esirlere olan muamelelerinin tespiti diğer dönemlerde olduğu kadar günümüz savaş esirlerinin konumlandırılması için de azami önem arz etmektedir.

---

⁴¹⁸ Belâzürî, *Fütûh*, s.370.

⁴¹⁹ Edgiri, *Hükmü'l-esra fi'l-İslâm*, s.201; Özel, "Esir", *DİA*, XI, 388.

⁴²⁰ Hz. Peygamber'in vefatından sonraki esirlere uygulanan muâmele örnekleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Çakırtaş, *Dört Halife Dönemi Savaş Esirlerinin Durumu*, s.21-46.

SONUÇ

Kurân-ı Kerîm insanları sadece “inanmayanlar” ve “inanmayanlar” olarak bir ayrıma tâbi tutar. Bunun dışındaki hiçbir ayrımı (dil, renk, statü, hür-esir, ırk, ülke vb.) kabul etmez. Üstünlüğü ise sadece “takva” derecesinde görür. Bunun dışındaki hiçbir kıstası (mal, makam, güzellik, kadınlık-erkeklik vb.) dikkate almaz. Esirler konusunda da Kur’ân-ı Kerîm Muhammed Suresi dördüncü ayetteki hüküm gereği, ya bir lütuf olarak karşılıksız salıverme, ya da fidye karşılığı serbest bırakılma hükümlerini kabul eder. Kur'an'da bunun dışında köleleştirmek vb.gibi bir hüküm yoktur.

Hız. Peygamber herşeyden önce savaşlarını ganimet veya esir elde etme gibi bir çıkar amacıyla yapmamıştır. O'nun Mekke müşrikleri ve diğer müşriklerle birçok mücadele ve savaşı olmuş, yahudiler ve hristiyanlarla ilişkilerinde de savaşlar önemli yer tutmuştur. Ancak savaşa izin verilmesinin gayesi müslümanların canlarını, mallarını ve namuslarını korumaları içindir. Yirmi üç yıllık risâleti dönemindeki savaşlarda sadece yüz elli müslümanın ölmesi, düşman askerlerinden ölenlerin sayısının ise (esir edilip sonradan öldürülenler de dâhil) iki yüz elliye geçmemesi onun amacının düşmanı yok etmek veya esir almak olmadığını en önemli kanıttır. Onun savaşlarında günümüzdeki gibi düşmanı hiçbir ayırım yapmadan (asker, sivil, kadın, yaşlı, çocuk, canlı, cansız vb.) toptan yok etme anlayışı olmayıp, sadece muhariplerle savaşmış, öldürme ve esir alma işi çatışmaya girenlerle sınırlı tutulmuştur.

Esirler Hız. Peygamber tarafından İslâm devletinin himayesi altına alınmış ve güvenlikleri sağlanmıştır. Esaretleri süresince herhangi bir işte çalıştırılmayıp, eziyet, işkence vb. bir davranışa asla tevessül edilmemiştir. Hız. Peygamber hapis veya esir kampı uygulamasında da bulunmayıp, esirlere hüküm verilinceye kadar onları çoğu zaman, müslümanlar arasında taksim etmiş veya Mescid-i Nebî’de alıkoymuştur. Esirlerin emniyeti gıda, giyim ve barınma ihtiyaçlarına âzami özen göstermiş ve gösterilmesini tavsiye etmiştir.

Esirler savaş sonunda ortamın durulmasını mütekip çoğu zaman karşılıksız serbest bırakılmıştır. Böylece savaşın ağırlıkları kalkıp esir olan kişilerin hidayetine vesile olunmak amaçlanmıştır. Hız. Peygamber’in tatbiklerinde görülen fidye karşılığında serbest bırakma ise, müslümanların ekonomik açıdan darboğazda oldukları zamanlarda ve esirin maddi durumu gözönüne alınarak başvurulan bir yöntem olmuştur. Esirin mübadele ile serbest bırakılmasındaki amaç, düşman elinde bulunan müslüman esiri kurtarmaktır. Esirlerin Hız. Peygamber tarafından daha başka fayda mülâhaza edilen hususlar karşılığında da serbest bırakıldıkları olmuştur.

Ancak O'nun uygulamalarını sadece Kur'ân- Kerim'in savaş esirleri hakkındaki **“Ondan sonra isterseniz iyilik yapıp serbest bırakın, isterseniz fidye alın”** meâlindeki ayetin dar anlamıyla ele alıp sınırlandırmakta çok doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber savaş esirlerine muâmelelerinde onların çeşitli yönlerini, değişik zaman, mekân ve şartlardaki değişik problemlerini o anın gerektirdiği pratiklerle çözümlenmeye çalışmıştır.

Gazve ve seriyyelerde savaş esirlerine merhamet ve güzellikle muamele edilmesi en önemli düstur olmuştur. Hz. Peygamber esirin daha önceden bir suçu yoksa veya devlete karşı bir fiiliyata girişmemişse, asla öldürülmesine izin vermemiş, öldürmeyi hoş karşılamamıştır. Düşman müslüman esirleri kalleşçe katletse bile En'am Sûresi 167. ayette bildirildiği gibi **“Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü üstlenmez.”** misilleme olarak düşman esirlerini cezalandırmamış, şahsen kendilerinin olmayan bir suçun cezasını onlara yüklememiştir. Hz. Peygamber'in meşhur hadisi: *“Elinin altında bulunanlara kötü davranan kişi cennete giremeyecektir”* onun esirlere bakış açısının bir tezahürüdür. Yine “Ey Allah'ın Resûlü, bir köleyi ne kadar sık affetmeliyim?” şeklinde soru soran bir sahabeye üç kez tekrarlayarak: *“Onu günde yetmiş kez affet.”* buyurmuştur.

Hz. Peygamber başından itibaren İslâm'ı kılıç zoruyla kabul ettirme gibi bir cihete girişmemiştir. Hiçbir kural tanımadan vahşice savaşanların aksine O'nun savaşlarında fazilet ve ahlak en geçerli ilkeler olmuştur. Şartlar ne olursa olsun esirlerin de bir insan oldukları hiçbir zaman unutmamış, her konuda olduğu gibi esirlere muâmele konusunda da eşine az rastlanan bir çığır açıp belli prensipler ortaya koymuştur. İslâm'dan önce tamamen keyfliliğin hâkim olduğu esirlere muâmele tarzını, henüz ilk savaşlardan olan Bedir savaşında ashâbına: “Esirlere iyi davranınız” telkiniyle ortadan kaldırmıştır. İslâm'ın azılı düşmanları hariç esirlerin tamamını engin affıyla salıvermiştir. Hz. Peygamber, savaş esiri olan Cüveyriyye, Safiyye ve Reyhâne ile mehirlere verip veya özgürlük bedellerini mehre sayarak evlenmiştir. Hoşgörüsü, merhameti ve sabrıyla en azılı düşmanlarının bile gönüllerini fethedebilmiştir. Onun savaşlarında benimsediği ana ilke fazilet ve ahlak kurallarıydı. Bunun en büyük delili, esirlere karşı takındığı tavidir. Her zaman esirlere karşı merhametli davranmış ve onların birer insan olduklarını hiçbir zaman unutmamıştır. Tarih boyunca, esirlere olan muâmeleler konusunda Hz. Peygamber'den daha merhametli bir lider gösterilemez.

BİBLİYOGRAFYA

- AFZALURRAHMAN, *Sîret Ansiklopedisi*, İnkılab Yay., İstanbul, 1996.
- AĞIRMAN, Mustafa, “Mekke Müşrikleriyle İlişkiler”, (*İslâm Tarihi ve Medeniyeti Hz. Peygamber Dönemi*, Editör: Mehmet Şeker), Siyer Yay., İstanbul, 2018, s.323-469.
- , “Asr-ı Saadette Ordu ve Savaş Stratejisi”, (*Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Yay., İstanbul, 2007, III, 379-439.
- AHMED B. HANBEL(ö. 241/855), *el-Müsned*, İstanbul, Çağrı Yay, 1992.
- AHMED Şefik, *er-Rikkû fi'l-İslâm*, Çev. Ahmed Zeki, İstanbul, t.y.
- ALGÜL, Hüseyin, “Fedek”, *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 294-295.
- , “Gâlib b. Abdullah”, *DİA*, İstanbul, XIII, 327.
- , “Gatafân(Benî Gatafân)”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 399-400.
- , “Gazve”, *DİA*, İstanbul,1996, XIII, 488-489.
- , “Haram Aylar”, *DİA*, İstanbul, XVI, 105-106.
- , “Karkaratülkudr Gazvesi”, *DİA*, İstanbul, XXIV, 498.
- , “Kuratâ Seriyyesi”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 431.
- ALLAWÎ, Ali A., *İslâm Uygarlığının Buhrânı*, Çev. Zeynep Yelçe, Efil Yay., Ankara, 2010.
- ALTIPARMAK, Muhammed b. Muhammed Ef., *İslâm Tarihi*, Hisar Yay., İstanbul, 1984.
- APAK, Adem, *İslâm'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, Kuramer Yay., İstanbul, 2017.
- APAYDIN, Mehmet, *Siyer Kronolojisi*, Kuramer Yay., İstanbul, 2018.
- ARNOLD, Thomas Walker, *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, Çev.Hasan Gündüzler, Akçağ Yay., İstanbul, 1971.
- ARMAĞAN, Servet, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB Yay., Ankara, 1987.
- ARSLAN, İhsan, “Hz. Peygamber(s.a.v)'in Savaşlardaki Tavrı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:39, Ağustos 2015, s.1041-1051.
- , *İslâm'da Eleştiri Kültürü*, Metamorfoz Yay. İstanbul, 2016.
- ARSLANTAŞ, Nuh, *Hz.Muhammed (s.a.v) Döneminde Yahûdiler*, Kuramer Yay, İstanbul, 2016.
- ATÇEKEN, İsmail Hakkı, *Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebeti*, Marifet Yay, İstanbul, 1996.
- ATEŞ, Ali Osman, “Asr-ı Saadette Dinler ve Gelenekler”, (*Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Yay., İstanbul, 2007, II, 21-94.
- AVCI, Casim, “Kurayza (Benî Kurayza)”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 431-432.
- , “Kaynukâ (Benî Kaynukâ)”, *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 88.

- AYDIN, M. Akif , “Köle”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 237-246.
- AYDINLI, Osman, *Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh*, İFAV Yay., İstanbul, 2015.
- AZİZOVA, Elnure, “Vâdilkurâ”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII, 421-423.
- BARTHOLD, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Çev. M. Fuat Köprülü, Kanaat Yay., İstanbul, 1940.
- BELÂZÜRÎ, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvûd,(ö.279/892) *Fütûhu'l-büldan*, el-Matbaatu'l-Rahmâniyye, Kahire, 1379/1960.
- , *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Muhammed Hamîdullah, Jerusalem, 1963.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, (öl.458/1056), *es-Sünenu'l-Kübrâ*, Dairetü'l-Maarifi'n-Nizamiyye, Haydarabat,1404/1983.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1405/1985.
- BİRSİN, Mehmet, “İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çorum, 2012, XI, 163-194.
- BOZKURT, Nebi , “Mekke”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 555-563.
- , “İs Seriyyesi”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 465.
- BROCKELMANN, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1992.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cû'fi(ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahih: Sahihu'l-Buhârî*, İstanbul, 1325/1907.
- CAETANİ, Leone, *İslâm Tarihi*, Çev. Hüseyin Câhid, Tanin Yay., İstanbul, 1924-27.
- CANAN, İbrahim, *Peygamberimizin Yanılması Meselesi*, Rağbet Yay., İstanbul, 1999.
- , *Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara, 1995.
- CANAN, Mehmet Zeki, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1977.
- CESSÂS, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk.: Muhammed es-Sadık Kahmavî, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1992.
- CÜCÜ, Taner, “İslâm'da Esir ve Ona Uygulanan Muâmele”, *Diyanet Dergisi*, DİB Yay., Ankara, 1975, XIV, 299-308.
- ÇAĞATAY, Neşet, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye*, Ankara, 1957.
- , *İslâm Tarihi(Başlangıçtan Abbâsîlere Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1993.
- ÇAKIRTAŞ, Mehmet, *Dört Halife Dönemi Savaş Esirlerinin Durumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.
- ÇETİN, Abdurrahman, *Peygamberimiz ve Sosyal Hayat*, Ensar Yay., İstanbul, 2015.

- ÇUBUKÇU, Asri, “Kürz b. Câbir”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 575.
- , “Sümâme b. Üsâl”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 131-132.
- DERMENGHEM, Emile, *H. Muhammed ve Risâleti*, Çev. Ahmet Ağırakça, İnsan Yay., İstanbul, 1997.
- DİNDİ, Emrah, *Kur’ân’da İslâm Öncesi Kültürün İzleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- DİYARBEKRÎ, Hüseyin b. Muhammed, (ö. 995/1582) *Tarîhu’l-hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefîs*, Beyrut, Müessesetü Şa’ban, t.y.
- DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLÂM TARİHİ, Editör: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yay., İstanbul, 1986.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, (ö. 275/889), *Sünen-i Ebû Dâvûd*, İstanbul, 1401/1981.
- ECER, Vehbi, *İslâm Tarih Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1991.
- EDGİRÎ, Abdüsselam b. Hasan, *Hükmü’l-esra fi’l-İslâm*, Rabat 1405/1985.
- EFENDİOĞLU, Mehmet, “Sa’d b. Mû’az”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 374-375.
- EMİROĞLU, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Ülkü Yay., Konya, 1978.
- ENGİN, Nihat, “Osmanlılarda Kölelik”, *DİA*, İstanbul, 2002, XXVI, 246-248.
- , *Osmanlı Devletinde Kölelik*, İFAV, Yay., İstanbul, 1988.
- ERKAL, Mehmet, “Ganimet”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 351-354.
- ERKOCAASLAN, Recep, “Kur’ân’da İsmi Zikredilen Tek Sahâbî Zeyd b. Hârîse’nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslâm’a Hizmetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:56, Nisan 2018, XI, 984-1007.
- ERUL, Bünyamin, “Uyeyne b. Hısn”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII, 240-242.
- , “Zeyd b. Hârîse”, *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIV, 319-320.
- , “Zeyd b. Sâbit”, *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIV, 321-322.
- ESİN, Emel, *İslâmiyet’ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâmiyet’e Giriş* (Türk Kültürü El Kitabı), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978.
- FAYDA, Mustafa, “Amr b. Ümeyye”, *DİA*, İstanbul, 1995, III, 94-95.
- , “Batn-ı Nahle”, *DİA*, İstanbul, 1992, V, 202-203.
- , “Bedir Gazvesi”, *DİA*, İstanbul, 1992, V, 325-327.
- , “Hâlid b. Velîd”, *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 289-292.
- , “Ömer”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 44-51.
- FİDAN, Abuzer, *İslâm Hukukunda Savaş Esirlerinin Statüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2009.

- FİLİBELİ, Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi*, Ötüken Yay., 1982.
- FURAT, Ahmet Hamdi, “Kur’ân’da ve Hz. Peygamber’in Uygulamalarında Esirlerin Âkıbeti”, *İnsan Hakları ve Din (Sempozyum)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yay., Çanakkale, 2010, s.377-386.
- GAON, Sa’adya, *Tevrat(Tora) Tefsiri*, Çev. Nuh Aslantaş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018.
- GÜNER, Ahmet, “Dûmetülcendel”, *DİA*, İstanbul, 1994, X, 1-2.
- GÜNER, Mustafa, *Kur’ân-ı Kerim’deki Cinsel Suçlar ve Hükümleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2018.
- GÜNGÖR, Cahit, *Çağdaş Tefsirde “Kölelik” Yorumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- GÜRÜN, Kamuran, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Karacan Yay., İstanbul, 1982.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, “Abd”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 57.
- , “Hayber”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 20-22.
- , “Huneyn”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 376-377.
- , *Hz. Peygamber’in Savaşları*, Çev. Nazire Erinç Yurter, Beyan Yay., İstanbul, 2002.
- , *İslâm Anayasa Hukuku*, Beyan Yay., İstanbul, 1995.
- , *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1980.
- , *İslâm’da Devlet İdaresi*, Çev. Kemal Kuşçu, Nur Yay., İstanbul, 1979.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Medyen”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 346-348.
- HASAN, Hasan İbrahim, *İslâm Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit ve diğerleri, Kayıhan Yay., İstanbul, 1985.
- HİTTİ, Philip K., *İslâm Tarihi*, Çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1989.
- HİZMETLİ, Sabri, *İslâm Tarihi(İlk Dönem)*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2006.
- HODGSON, Marshall G.S, *İslâm’in Serüveni*, Çev. İlhan Kutluer, İz Yay., İstanbul, 1993.
- HUDARÎ, Muhammed, *İslâm Hukuku Tarihi*, Çev. Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay., İstanbul, 1974.
- İBN HAZM, *Cevâmiu’s Sîre(Siyerin Özü)*, Çev. M. Salih Arı, Çıra Yay., İstanbul, 2004.
- İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmi el- Büstî es-Sicistâni(354/965), *es-Sîretü’n Nebeviyye ve Ahbâru’l-Hulefa*, Çev. Harun Bekiroğlu, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2017.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik b Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî(ö. 218/833), *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Fehmi es-Sercanî, Kahire, 1978.
- İBN KESÎR, Ebü’l Fidâ İmâduddîn İsmâil b. Şihâbuddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-

- Kaysî,(ö. 774/1373), *es-Sîretu'n- Nebeviyye*, Kahire, 1385/1966.
- ,*Tefsiru'l- Kur'âni'l- 'azim*, Çev. Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner, İstanbul, 1994.
- ,*el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Cîze: Hicr li't-tibâa ve'n-neşr, 1997.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er- Rûveyfî(ö. 711/1311), *Lisanü'l-Arab*, Daru Sadr, Beyrut, 1415/1994.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî,(ö. 230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Amr, Mektebetü'l-Hanebiyye, Kahire, 2001.
- İBN SEYYİDÜNNÂS, Ebu'l-Feth Fethuddîn Muhammed el-Ya'merî,(ö.734/1334), *Uyûnü'l-Eser fi Funûni'l-Meğâzi ve's-Şemâ'il*, Beyrut, 1402/1982.
- İBNÛ'L-ESÎR, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*, Leiden, 1293/1876.
- , *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Halîl Me'mûn Şihâ, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997.
- İNAN, Yüksel, "Harp Esirleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1972, XXVII, 257-281.
- İNCE, İrfan, "Ridde", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 88-91.
- KÂDÎYÂZ(ö. 544/1149), *Şifâ-i Şerif*, Çev. Naim Erdoğan-Hüseyin S. Erdoğan, Bedir Yay., İstanbul, 1993.
- KANDEMİR, M. Yaşar "Beşir b. Sad", *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 6-7.
- , "Ebû Katâde", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 174-175.
- ,"Hubeyb b. Adî", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 266-267.
- KAPAR, M. Ali, "Asr-ı Saadette Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler", (*Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Yay., İstanbul, 2007, II, 101-145.
- , "Hz. Peygamber'in Güvenilirliği", *İstem Dergisi*, 2003, I, 39-48.
- , "Fezâre(Benî Fezâre)", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 538-539.
- KARAMAN, Fikret, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2006.
- KARAMAN, Hayreddin, *Yeni Gelişmeler Karşısında İslâm Hukuku*, İklim Yay., İstanbul, 1987.
- , *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, Ensar Yay. İstanbul, 2013.
- , *İslâm'da Kadın ve Aile*, Ensar Yay, İstanbul, 1995.
- , "Asr-ı Saadette Rasulüllah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı", (*Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Yay., İstanbul, 2007, I, 467-489
- KAYADİBİ, Fahri, *İslâm Dünyası Neden Geri Kaldı? Nasıl İlerler?*, Nobel Yay., Ankara,

- 2013.
- KETTÂNÎ, Muhammed Abdülhayy b. Abdilkebir b. Muhammed el- Hasenî el- İdrîsî, *et- Teratibu'l-İdariyye*, (Hz. Peygamber(s.a.v)'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar), Çev. Ahmet Özel, İstanbul, 1414/1993.
- KILIÇ, Ünal, "Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (s.a.v) (Savaşlar Çerçevesinde)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2013, XVII, 11-34.
- KİTAB-I MUKADDES, *Eski ve Yeni Ahit*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2014.
- KÖKSAL, M. Asım, *Hz. Muhammed(s.a.v) ve İslâmiyet(Mekke Devri)*, İrfan Yay., İstanbul, 1981.
- , *İslâm Tarihi*, Erkam Yay., İstanbul, 2015.
- KÖYMEN, M. Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1976.
- KUÇURADİ, Ioanna, "İnsan Haklarının Etnik Açından Çoklu ve Dînî Açından Çoklu Toplumlar İçin Getirdikleri", *Dünya, İslâmiyet ve Demokrasi*, Adaneuer Vakfı Yay., 44-47.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Hicaz", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 432-437.
- , "Tâif", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 443-447.
- KUR'ÂN YOLU TÜRKÇE MEÂL VE TEFSİR, Hayrettin Karaman v.d., DİB. Yay., Ankara, 2008.
- KUTUB, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Çev. Yakup Çiçek v.d., Hikmet Yay., İstanbul, 1968.
- LAVİSSE, Ernest, *Tarih-i Umûmî Kurun-i Vusta*, Çev. Ali Kuşçu vd., İstanbul, t.y.
- LİNGS, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Nazife Şişman, İnsan Yay., İstanbul, 2006.
- MAHMUDOV, Elşad, *Sebep ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamberin Savaşları*, İsam Yay., 2. Basım, İstanbul, 2018.
- , "Zâtürrikâ' Gazvesi", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXIV, 152.
- , "Zülcedr Seriyyesi", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXIV, 551-552.
- , "Zülkassa Seriyyesi", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXIV, 567-568.
- MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb(ö. 450/1058), *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l Vilâyâtu'd-Diniyye*, thk. Hâlid Abdulatif es-Seb' el-İlmî, Dârul Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1410/1994.
- MEB, "Arabistan", *İslâm Ansiklopedisi*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, I, 472-492.
- MES'ÛDÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüzelî (ö. 345/956), *Kitabü't-Tenbih Ve'l-İşraf (Coğrafya ve Tarih)*, Çev. Ramazan Şeşen, Bilge Yay., İstanbul, 2018.
- MEVDÛDÎ, Ebu'l Al'â, *Tefhîmul Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayanî v.d., İnsan Yay., İstanbul, 1996.

- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyri(ö. 261/875), *el-Camiu's-sahih: Sahihu Müslim*, thk. M. Fuad Abdulbaki, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.
- NUMÂNÎ, Mevlânâ Şiblî, *Sîretü'n- Nebî*, Çev. Yusuf Karaca, İz Yay., İstanbul, 2005.
- OFLAZ, Abdulhalim, “Recî’ Olayı’nda Esir Düşenlerin İslâm Tarihindeki Örneklilikleri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16,Iğdır, 2018, 189-207.
- ÖKMEN, Müntekim,*Herodot Tarihi*, Remzi Yay., İstanbul, 1973.
- ÖNKAL, Ahmet, “ANBER(Benî Anber)”, *DİA*, İstanbul, 1991, III, 194.
- , “Benî Mustalik”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 360-361.
- , “Karede Seriyyesi”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 487.
- , “Kedîd Seferi”, *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 165.
- , *Muhtasar Siyer-i Nebî*, Hikmetevi Yay., İstanbul, 2019.
- , *Rasûlüllah’ın İslâm’a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yay., Konya, 2012.
- ÖZAYDIN, Abdulkarim, “Cezime b. Âmir”, *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 508.
- ÖZDAŞ, Haşim, *Kur’ân Âyetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu*,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2019.
- ÖZDEMİR, Mehmet, “Hz. Muhammed’in Askeri Faaliyetlerine Yaklaşımlar”, *Türk-İslâm Tarihinde ve Batı’da Hz. Muhammed Algısı*, Bilecik Üniversitesi Yay., Bilecik, 2012, s.100-103.
- ÖZDEMİR, Serdar, “Seriyye”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 565-566.
- ÖZEL, Ahmet, “Esir”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 382-389.
- , “Cihad”, *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 527-531.
- , “Kur’ân ve Sünnette Esir Hakları”, *Kur’ân Ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları*, Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları Yay., İstanbul, 2014, s.407-425.
- , “Muhammed(Siyasî ve Askerî Kişiliği)”, *DİA*, 2005, XXX, 431-439.
- , “Tarih Boyunca Savaş Esirleri ve Hukuk”, *İnsan Hakları Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1425/2004, s.81-104.
- , *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, TDV Yay. Ankara, 1996.
- , *İslâm ve Terör*, Küre Yay. İstanbul, 2007.
- ÖZKUYUMCU, Nadir, “NADÎR(Benî Nadîr)”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 275-276.
- ÖZTÜRK, Levent, “Siy Seriyyesi”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 291.
- , “Şeyma”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIV, 98-99.
- SALLÂBÎ, Ali Muhammed, *Siyer-i Nebi*, Çev. Mustafa Kasadar v.d., Ravza Yay., İstanbul, 2017.
- SANDIKÇI, Kemal, “Tulekâ”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXI, 361-362.

- SHAREEF, Yousif Mohammed Saleem, *İslâm Hukukunda Esirin Öldürülmesi (Karşılaştırmalı İnceleme)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl, 2017.
- SARI, Mevlüd, *El Mevârid Arapça-Türkçe Lügat*, İpek Yay., İstanbul, 1984.
- SARIÇAM, İbrahim, “Hz. Muhammed Hakkında Oryantalist Yaklaşımlara Oryantalist Cevaplar”, *Türk-İslâm Tarihinde ve Batı’da Hz. Muhammed Algısı*, Bilecik Üniversitesi Yay., Bilecik, 2012, s.53-64.
- , *İslâm Medeniyeti Tarihi*, DİB Yay., Ankara, 2006.
- SAVAŞ, Rıza, “Cüveyriye bint Hâris”, *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, 146.
- , “Asr-ı Saadette Kadın ve Aile Hayatı”, (*Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Yay., İstanbul, 2007, III, 89-177.
- SIRMA, İhsan Süreyya, *Müslümanların Tarihi*, Beyan Yay. İstanbul, 2016.
- ŞAFAK, Ali, “Bağy”, *DİA*, İstanbul, 1991, IV, 451-452.
- ŞİMŞEK, M. Sait, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, İstanbul, 2005.
- ŞİMŞEK, Şevket, *Hadis Kültüründe Ganimet*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.
- ŞİRVANÎ, Harun Han, *İslâm’da Siyasi Düşünce ve İdare Üzerine Araştırmalar*, Çev. Kemal Kuşcu, Nur Yay., Ankara, 1965.
- ŞULUL, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (a.s) Devri Kronolojisi(Tahlil ve Tenkit)*, İnsan Yay., İstanbul, 2011.
- TABERÎ, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir(ö. 310/922), *Târîhü’t Taberî (el-Ümem ve’l - Mülûk)*, thk. M. Ebü’l-Fazl İbrâhim, Beyrut: Dâru Süveydan, 1967.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, “‘Câhiliyye’ Kelimesinin Mânâ ve Menşe’i”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, Erzurum, 1980, s.279-285.
- UMUR, Ziya, *Roma Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yay.,2. Baskı,İstanbul, 1990.
- UYAR, Gülgün, “Zeyneb bint Hâris”, *DİA*, İstanbul, 2013, XXXIV, 360.
- ÜNLÜ, Nuri, *İslâm Tarihi(Başlangıçtan Osmanlılara Kadar)*, İFAV Yay., İstanbul, 1992.
- VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer (ö.207/823), *Kitâbu’l-Meğâzi*, thk. Marsden Jones, Beyrut: Âlemü’l-kütüb, 1404/1984.
- WATT, W. Montgomery, *Hazreti-Muhammed-Peygamber ve Devlet Kurucu*, Çev: Hayrullah Örs, Remzi Yay., İstanbul, 1963.
- , *Hz. Muhammed Medine’de*, Çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yay., İstanbul, 2016.
- YA’KÛBÎ, Ahmed b. Ebû Ya’kûb b. Ca’fer,(ö.294/897), *Târîhu’l-Ya’kûbî*, Beyrut: Dâru Sâdr, t.y.

- YAMAN, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yay, İstanbul, 1998.
- YARDIM, Ali, “Adî b. Hâtim et-Tâî”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 380.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini, Kur’ân Dili*, Berikan Yay., Ankara, 2002.
- YENİÇERİ, Celal, *İslâm’ın Dayanışma-Paylaşma Medeniyeti*, İFAV Yay., İstanbul, 2013.
- YILMAZ, Ahmet, “Müsteşrik Edward Sell’in Hz. Muhammed’in Askeri Faaliyetlerine Yaklaşımı”, *Türk-İslâm Tarihinde ve Batı’da Hz. Muhammed Algısı*, Bilecik Üniversitesi Yay., Bilecik, 2012, s.65-79.
- YILMAZ, Hayati, “Reyhâne bint Şem’ûn”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 41-42.
- YÜKSEL, Ahmet Turan, *İslâm’ın İlk Dönemlerinde Ticâri Hayat*, Beyan Yay., İstanbul, 1999.
- ZEYDAN, Corci, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, Çev. Nejdet Gök, İletişim Yay., İstanbul, 2004.
- ZÜHAYLÎ, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Çev. Ahmet Efe vd., Risale Yay., İstanbul, 1992.